

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNIŽNICA

VÝSKUM

DETSKÝ ČITATEĽ

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

RECENZIE

KNIŽNÁ KULTÚRA

BIOGRAFISTIKA

EDIČNÁ ČINNOSŤ

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

štvrtročník
číslo 03
2021
ročník XXII.

2021

4. november 2021 – 30. apríl 2022
Literárne múzeum SNK
M. R. Štefánika 11, Martin

S
N K

Pavol Országh Hviezdoslav
Cestou života

* Slovenská národná knižnica

číslo 3 | 2021 | ročník XXII.

vydáva Slovenská národná knižnica

www.snk.sk

ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Mgr. Eva Barnišinová
e-mail: eva.barnisinova@snk.sk
tel.: 0915 071 840

Výkonný redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.
e-mail: darina.auxova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 277

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Cígera Hronského 1
036 01 Martin
e-mail: redakcia@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.
Mgr. Katarína Buzová, PhD.
Mgr. Szabolcs Dancs
PhDr. Jana Huňová
Mgr. Iveta Hurná
Katarzyna Ślaska
Mgr. Michal Sliacky
Ing. Silvia Stasselová
Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 30. 9. 2021

Milí čitatelia,

pred niekoľkými dňami ma na sociálnej sieti zaujal výrok, ba až akási výčitka, ktorá znela: *Ludia, zabudli sme, že sme rôzni? Že na rovnakú vec môžeme mať odlišný názor? A že je to prirodzené?*

Stotožňujem sa s týmto názorom, a preto ma zaráža čoraz častejšie prejavovaná zloba či nenávisť práve voči tým, ktorí nemajú rovnaké zmýšľanie či podobný názor ako my. Akosi sa vytratila empatia a pochopenie toho, čo nám vštepovali vychovávatelia a pedagógovia v materských a základných školách – že nie je chybou mať iný názor, iný pohľad na vec – a zároveň dávali jednoduché odporúčanie: vypočutie a následne zváženie argumentov. Hoci s dotýčnou osobou nebudeme naďalej súhlasiť, tak ju určite nemáme odsudzovať či nebudaj hanlivo titulovať, ale rešpektovať jej stanovisko. Platí jednoduchá rovnica, že ak chceme, aby ostatní rešpektovali nás, máme rešpektovať aj my ostatných.

Zabúdame, že ak má niekto iný názor, tak to neznamena, že jeho názor je zlý. Zároveň to neznamena, že my máme zlý názor. Veď predsa konfrontácia názorov je živnou pôdou pre plodnú racionálnu diskusiu. Možno by nezaškodilo snažiť sa počúvať iné názory bez toho, aby sme ich automaticky začali považovať za akési útoky na vlastné osoby. Práve naopak. Naučme sa v nich hľadať inšpiráciu, podnety či rozdielnosti, ktoré stoja za uvažovanie. Inakosť nie je zlá a nemala by ubližovať. Inakosť môže byť obohacujúca.

V každom prípade, je to môj názor.

Milí čitatelia,

chystáte sa listovať v treťom tohtoročnom čísle časopisu Knižnica. Verím, že odborné texty univerzitných pracovníkov i knihovníkov budú pre vás opäť plné podnetných myšlienok. Naši autori sa s vami rozhodli podeliť o svoje názory i výsledky výskumov, ktoré podložili racionálnymi argumentmi. To, či s nimi budete, alebo nebudete súhlasiť, nechávame na vašom slobodnom zvážení. Avšak nezabúdajme, že pri čítaní či počúvaní cudzích postrehov a myšlienok sa dá taktiež učiť – a to najmä objektívnejšiemu hodnoteniu názorov iných ľudí a hľadaniu prípadných nedostatkov vo vlastných vyjadreniach. Je to zároveň výborná príležitosť, ako si uvedomiť silu subjektivity vlastných názorov a zároveň sa stávať tolerantnejšími voči iným názorom.

Prajem príjemné čítanie.

Mgr. Eva Barnišinová
zodpovedný redaktor

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/pokyny-pre-autorov.html>.

OBSAH/ Table of Contents

VÝSKUM

Research

- 6/ **Informačná a digitálna gramotnosť učiteľov**
Teachers' Information Literacy and Digital Literacy
Annamária Brijaková

DETSKÝ ČITATEĽ

Children Readers

- 15/ **Práce s ilustráciou u detí predškolského veku ako podpora porozumenia predčítanému textu**
Activities with Illustrations as a Support to Preschool Children's Reading Comprehension
Veronika Laufková

- 25/ **Čítanie s porozumením a dôvody jeho rozvíjania**
Reading Comprehension and Reasons for the Improvement of This Competence
Beáta Ráczová

- 30/ **Motivačné aktivity s detským čitateľom**
Motivational Activities for Children Readers
Viera Ristvejová a Michaela Dúcsová

PRIESKUM

Survey

- 39/ **Knihovník a metodik v mestskej a obecnej knižnici (dotazníkový prieskum)**
Librarians and Methodology Specialists of Municipal Libraries. The Questionnaire Survey
Božena Sobolová a Jaroslava Ráczová

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

School Libraries

- 47/ **Celoslovenské odborné online semináre zamerané na prácu v školskej knižnici**
Slovak Nationwide Professional Online Seminars on Work in School Libraries
Rozália Cenigová

RECENZIE

Reviews

- 52/ **Esterhasiana Bibliotheca**
Esterhasiana Bibliotheca
Klára Komorová

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

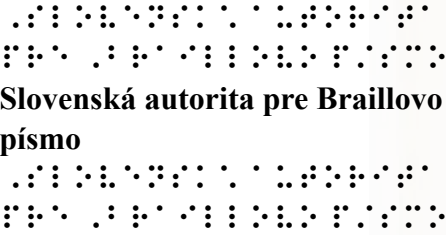
- 57/ **Četnárky v minulosti: niekoľko postrehů**
Some Observations on Female Readers in the Past
Milena Lenderová

- 68/ **Carionova Kronika sveta ako „bestseller“ protestantskej historiografie 16. storočia**
Carion's Chronicle as the Bestselling Textbook on Protestant Historiography in the 16th-Century
Vlasta Okoličányová

- 79 **„Zlaté vnučky moje!“ Korešpondencia P. O. Hviezdoslava s hlohovskými žiačkami (k 100. výročiu úmrtia básnika)**
“My Dear Granddaughters!” Correspondence between P. O. Hviezdoslav and Schoolchildren from Hlohovec. Commemorating the 100th Anniversary of the Poet's Death
Marián Kamenčík

Z KNIŽNÍC

Libraries

- 87/
Slovenská autorita pre Braillovo písmo
The Braille Authority of Slovakia
Michal Tkáčik

BIOGRAFISTIKA

Theory of Biography

- 90/ **Nedožitá osemdesiatka Pavla Hríza (reminiscencia na originálneho spisovateľa)**
Commemorating the Posthumous 80th Birthday of the Unique Writer Pavol Hríz
Peter Cabadaj

EDIČNÁ ČINNOSŤ

Publishing Activities

- 96/ **Edičná činnosť ústavu dejín Trnavskej univerzity v roku 2020**
Literature Published by the Institute of History of Trnava University in 2020
Henrieta Žažová

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

World's Libraries

- 100/ **Centrálna knižnica v Calgary ako ľudský úl**
Calgary Central Library – the “Human Hive”
Darina Obušeková

- 104/ **Zaujímavosti zo zahraničných knižníc**
Interesting Facts about Libraries of the World
Renáta Šmidová

PRIPOMÍNAME SI ...

Commemorating...

- 108/ **Zomrel Viliam Tučný**
Viliam Turčány Died
Peter Cabadaj

INFORMAČNÁ A DIGITÁLNA GRAMOTNOSŤ UČITEĽOV

MGR. ANNAMÁRIA BRIJÁKOVÁ

The COVID-19 pandemic situation has rapidly transformed the way of education throughout the world. Teachers had to adapt to the virtual environment and started to use new media that many of them had not known before. Differences in teachers' adaptability to this new situation have emerged not only among particular schools but especially among the teachers themselves. The aim of the author's research is to examine the situation regarding teachers' education in information and digital literacy and their readiness to use technology during the pandemic situation. The research was carried out using the questionnaire method with a total of 1,648 participants. The questionnaire was filled in by teachers of primary and secondary schools of all types.

Keywords: information literacy; digital literacy; education; COVID-19 pandemic

✉ annamaria.brijakova@uniba.sk

🏠 Department of Library and Information Science

Faculty of Arts
Comenius University

Šafárikovo nám. 6
814 99 Bratislava

🌐 <https://fphil.uniba.sk/kkiv/>

Informačné a komunikačné technológie (IKT) predstavujú nosné piliere fungovania v takmer všetkých oblastiach súčasnej spoločnosti, vzdelávanie nevynechávajúc. Aj vďaka IKT môžeme v posledných rokoch pozorovať exponenciálny nárast objemu informácií (Gantz, David, 2012), ktoré zároveň pri správnom použití predstavujú dôležitú komoditu pre ekonomický i hospodársky rast a zlepšenie životnej úrovne populácie.

Kým v minulosti zdrojom na získavanie informácií boli hlavne knižnice, s nástupom internetu sa informácie stali dostupnými pre každého, kto má aspoň základné znalosti práce s digitálnymi technológiami a dokáže si informácie vyhľadať. Avšak v nastupujúcej digitálnej revolúcii sú už základné znalosti nepostačujúce najmä pre tých, ktorí chcú v spoločnosti plnohodnotne fungovať a byť informačne gramotní. Znalosti práce s informáciami, ovládanie digitálnych technológií, ale aj vedomosti o dostupných technológiách sú dôležitými prediktormi digitálnej a informačnej gramotnosti.

Digitálnu a informačnú gramotnosť môže výrazne ovplyvňovať digitálna priepasť vytvorená medzi digitálnymi domorodcami a digitálnymi prisťahovalcami, čo potvrdzuje aj výskum Grigga (2016), ktorý sa venoval skúmaniu vplyvu digitálnej kompetencie na používanie IKT v triede. Tieto rozdiely môžu predstavovať problém v adaptácii a v porozumení fungovania súčasných mladých ľudí tými, ktorí vyrastali bez technológií alebo nimi boli ovplyvnení v menšej miere. Práve školstvo predstavuje miesto, kde sa dva svety, svet digitálnych domorodcov a digitálnych prisťahovalcov, stretávajú. Učiteľská profesia si v každom ohľade vyžaduje flexibilitu a dostatočnú mieru reflexie súčasných trendov a progresívnych vzdelávacích metód tak, ako to hodnotí štúdia spoločnosti Deloitte (2017). Technológie učiteľom prinášajú nové možnosti, ako realizovať výučbu, umožňujú okamžitý prenos informácií, vzdelávanie bez fyzickej prítomnosti v triede a využívanie rôznorodých informačných zdrojov na doplnenie a obohatenie štandardnej výučby a vlastných vedomostí. Na realizovanie uvedených možností je potrebné, aby učitelia disponovali dostatočnou mierou informačnej a digitálnej gramotnosti, ale i chcením neustále sa vzdelávať v tejto oblasti. Napokon súčasná kríza spôsobená pandemickou situáciou vytvorila príležitosť uvedomiť si pozitívne aspekty technológií a začať vzdelávať novým spôsobom, a to online formou.

S online vzdelávaním však prišli aj nové výzvy a učitelia boli nútení naučiť sa pracovať v neštandardných podmienkach nielen pre nich, ale aj pre žiakov, museli začať používať nové nástroje a technológie a vymýšľať spôsoby, ako čo najlepšie využiť ich potenciál. Vznikol priestor zistiť stav a úroveň pripravenosti škôl a učiteľov na takúto transformáciu výučby na celom svete, ale aj zaznamenať úrovne vzdelávania a vedomostí o tom, ako technológie používať, ale i to, či školy disponujú dostatočnou vybavenosťou digitálnymi technológiami a modernými nástrojmi.

1. INFORMAČNÁ GRAMOTNOSŤ

Informačná gramotnosť (IG) ako všeobecne uznávaný pojem sa začal používať v polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia. Prvýkrát sa objavil v tlači v správe z roku 1974, napísanej v mene Národnej komisie pre knižnice a informačnú vedu Paulom G. Zurkowskim, ktorý v článku opísal základné techniky a zručnosti na využitie širokej škály informačných nástrojov, ako aj primárnych zdrojov pri formovaní riešení informačných problémov v rámci knihovníckej praxe (Zurkowski, 1974), pričom si uvedomoval obrovský nárast dostupnosti informácií. To malo za následok vytvorenie priepasti medzi tými, ktorí vedeli s informáciami zaobchádzať, a tými, ktorí na to nemali dostatočné kompetencie. Za informačne gramotných boli teda považovaní len ľudia vyšškolení v práci s informáciami (Radomski, 1999).

Za zásadný medzník možno považovať článok v časopise *Library Journal* z roku 1976, ktorý medzi vedcami otvoril diskusiu o definovaní pojmu informačná gramotnosť. M. R. Owens, autor uvedeného článku, písal o dôležitosti informačnej gramotnosti a o výhodách, ktoré primárne prináša z hľadiska občianskej uvedomelosti a správneho rozhodovania sa vo veciach verejných (Behrens, 1994).

S rozvíjaním povedomia o IG ako o relevantnom ukazovateli schopností práce s informáciami súvisí i fakt, že sa mnohí vedci začali zaoberať tvorbou modelov, ktoré mali odzrkadľovať charakteristiky IG. V roku 1999 publikovala Spoločnosť vysokoškolských, národných a univerzitných knižníc vo Veľkej Británii (Society of College, National and University Libraries – SCONUL) model „*Sedem pilierov informačnej gramotnosti*“, ktorý mal prispieť k diskusii odborníkov z knižníc a vysokoškolského prostredia. Diskusia o IG

v globálnom kontexte so zástupcami z 23 krajín sa konala v roku 2003 na konferencii s podporou Národného fóra pre informačnú gramotnosť (National Forum on Information Literacy) spolu s UNESCO a Národnou komisiou pre knižnice a informačnú vedu. Jej výsledkom bolo prijatie Pražskej deklarácie, ktorá opísala IG ako „*klúč k sociálnemu, kultúrnemu a hospodárskemu rozvoju národov, komunit, inštitúcií a jednotlivcov v 21. storočí*“ (Thompson, 2003).

Dôležitosť rozvíjania IG deklarovalo aj Alexandrijské vyhlásenie o informačnej gramotnosti a celoživotnom vzdelávaní, podľa ktorého IG patrí medzi základné ľudské práva v digitálnom svete a zároveň upozorňuje na dôležitosť celoživotného vzdelávania (International Federation of Library Associations and Institutions, 2005). Postupom času sa vďaka snahe vedcov a akademikov informačná gramotnosť dostávala čoraz viac do popredia, čo prispelo aj k úsiliu integrovať informačnú gramotnosť do medzinárodných štandardov. To malo za následok vývoj ďalších modelov IG odrážajúcich rôznorodosť jej vnímania. Za zmienku stojí spomenúť iniciatívu ANCIL (*A new curriculum for information literacy*) – výskumný projekt, ktorého cieľom bolo vyvinúť nový prístup k výučbe a vzdelávaniu v oblasti IG pre zručnosti požadované od študentov vysokých škôl v 21. storočí. Jeho obsah je zhrnutý v desiatich oblastiach poskytujúcich holistický pohľad na vzdelávanie v IG (Coonan et al., 2012).

1. 1. DEFINÍCIE A ŠPECIFICKÉ ASPEKTY INFORMAČNEJ GRAMOTNOSTI

Jednoznačné vymedzenie pojmu informačná gramotnosť je problematické, keďže zahŕňa pomerne komplexné významy a atribúty. Z historického hľadiska sa menil jeho význam a miera použitia spolu s rozvojom informačných technológií. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch bol výskyt tohto pojmu pomerne zriedkavý a väčšinou sa v knižníckych a informačných abstraktoch objavovali príbuzné termíny (Obr. 1). Deväťdesiate roky a nástup nového milénia priniesli okrem zvýšenej miery používania pojmu informačná gramotnosť v odbornej literatúre aj nové koncepty sieťovej a digitálnej gramotnosti.

Na tomto mieste treba podotknúť, že IG priamo súvisí s gramotnosťou ako takou. Kým gramotný človek je podľa najvšeobecnejších kritérií schopný čítať, písať a rozumieť svojmu jazyku, význam pojmu

	Information	computer	library	media	network	digital
1998	65	18	0	15	4	4
1997	89	30	2	10	4	5
1996	62	34	0	9	1	0
1995	57	26	1	2	1	0
1994	27	32	3	3	1	0
1993	17	15	6	1	0	0
1992	24	14	2	2	0	0
1991	40	15	1	0	0	0
1990	17	6	6	0	0	0
1989	7	13	2	2	0	0
1988	2	8	2	0	0	0
1987	2	19	1	0	0	0
1986	1	15	6	3	0	0
1985	1	30	4	2	0	0
1984	3	36	2	2	0	0
1983	3	44	2	0	0	0
1982	1	10	0	0	0	0
1981	1	8	2	0	0	0
1980	0	0	1	1	0	0

Obr. 1 Prehľad knižničných a informačno-vedných abstraktov (Bawden, 2001)

možno rozšíriť aj na „*schopnosť efektívne využívať informácie získané z písomných materiálov*“ (Bawden, 2001). Gramotnosť sama osebe teda predpokladá schopnosť jedinca pracovať s informáciami.

Byť informačne gramotný v prvých fázach rozvoja IG znamenalo najmä disponovať schopnosťou vyhľadávať informačné zdroje, čo dovtedy bola úloha primárne knižníkov a informačných špecialistov. Postupom času IG presiahla rámec knižničnej práce a rozšírila sa na využitie v súkromnom a komerčnom sektore, ako to už predtým predpovedal Zurkowski. IG by podľa neho mala byť zručnosť, ktorú by mal mať každý jednotlivec. Deklaruje to aj Taylor (1986), podľa ktorého sa informačná gramotnosť „*skladá z efektívnej kombinácie množstva vedomostí a zručností, ktoré bude potrebovať každý vzdelaný človek na efektívne fungovanie v technologickej spoločnosti bohatej na informácie*“. Na to nadväzuje Tuckett (1989), ktorý hierarchicky usporadúva zručnosti informačne gramotnej osoby do troch úrovní, a to:

- jednoduché informačné zručnosti s použitím jedného informačného nástroja, napríklad knižničný katalóg,
- zložené informačné zručnosti kombinujúce jednoduché informačné zručnosti, napríklad nástroje na prípravu bibliografie prehľadáním niekoľkých databáz,

- komplexné/integrované informačné zručnosti využívajúce rôzne informačné siete, vyhodnocovanie a reinterpretáciu informácií.

Na ovládanie takéhoto typu gramotnosti je zároveň potrebná aj počítačová gramotnosť, ktorú opisujeme v ďalšej časti príspevku.

Americká asociácia knižníc v správe z roku 1989 definovala IG z hľadiska atribútov, ktoré by mal informačne gramotný človek spĺňať. Ide o schopnosť rozpoznať, kedy sú informácie potrebné a schopnosť nájsť, zhodnotiť a efektívne využívať tieto potrebné informácie (American Library Association, 1989). Vďaka tejto správe bolo následne vytvorené národné fórum pre informačnú gramotnosť, ktoré zahŕňalo viac ako deväťdesiat národných a medzinárodných organizácií.

Asociácia vysokoškolských a výskumných knižníc definuje IG zložitejšie, a to ako „súbor integrovaných schopností zahŕňajúcich hĺbkovú prácu s informáciami, porozumenie tomu, ako sú informácie tvorené a zhodnocované, využívanie informácií pri vytváraní nových poznatkov a etickú participáciu vo vzdelávacích komunitách“ (Association of College and Research Libraries, 2016).

Informačná gramotnosť v celej svojej komplexnosti zahŕňa niekoľko ďalších úrovní, ako napríklad tradičná gramotnosť, v minulosti častejšie používaný pojem knižničná gramotnosť, až po súčasné príbuzné termíny, ako počítačová gramotnosť, mediálna gramotnosť, digitálna gramotnosť, sieťová/internetová gramotnosť, výskumné zručnosti či schopnosť kritického myslenia. Novšie prístupy

(Edith Cowan University, 2019; JISC, 2015; Park, 2019) zahŕňajú spomenuté gramotnosti pod jeden ústredný pojem, a to digitálna gramotnosť. Informačnú gramotnosť vo vzťahu k ostatným gramotnostiam zobrazuje Obr. 2.

1. 2. DIMENZIE INFORMAČNEJ GRAMOTNOSTI

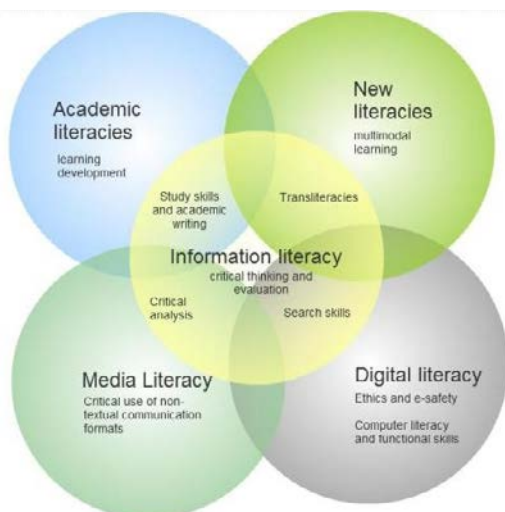
Vedecská komunita vníma IG rôznymi spôsobmi. Christine Bruce (2000) vyčleňuje niekoľko dimenzií, ktoré odzrkadľujú mnohovýznamovosť samotného pojmu. IG možno vnímať ako:

- používanie informačných a komunikačných technológií a kombináciu zručností v ich využívaní;
- získavanie mentálnych modelov v používaní informačných systémov;
- samotný proces;
- zlúčenie zručností, postojov a znalostí a teda ich integráciu;
- schopnosť učiť sa;
- komplex spôsobov využívania informácií.

Možno teda povedať, že IG vo všeobecnosti zahŕňa zručnosti, postoje a znalosti v tom, ako získať prístup k informáciám, zhodnotiť ich a používať v rôznych kontextoch.

1. 2. 1. Vzťah informačnej a digitálnej gramotnosti

Digitálna gramotnosť (DG) alebo digitálna informačná gramotnosť bola v deväťdesiatych rokoch používaná v súvislosti so schopnosťou čítať a porozumieť hypertextuálnym a multimediálnym textom. Lanham (1995) tvrdí, že „gramotnosť sama osebe v digitálnom veku znamená schopnosť porozumieť informáciám, ktoré sú prezentované digitálne,“ a že DG zahŕňa schopnosť využívať obrázky, zvuky, ako aj text v digitálnom prostredí. Gilster (1997) sa snaží vyhnúť štruktúrovaným zoznamom konkrétnych zručností, preto DG definuje ako „schopnosť porozumieť informáciám a používať ich vo viacerých formátoch z rôznych zdrojov, keď sa prezentujú prostredníctvom počítačov“. DG sama o sebe požaduje využívanie digitálnych technológií, Gilster ju preto vidí „ako gramotnosť v digitálnom veku“. Kalaš (2013) vo svojej definícii hovorí o DG ako o „znalostiach, zručnostiach a porozumení potrebných pre

Obr. 2 Prostredie informačnej gramotnosti (Hutchinson, 2017)

primerané, bezpečné a produktívne využívanie digitálnych technológií“.

Existuje veľké množstvo definícií a prístupov, ktoré sa venujú informačnej a digitálnej gramotnosti. Dôležitá je ich integrácia a zároveň reflektovanie najnovších trendov. Možno povedať, že mnohé z charakteristík a zručností informačne a digitálne gramotných ľudí sa prelínajú alebo vzájomne dopĺňajú, čím vytvárajú celistvý obraz novej gramotnosti potrebnej pre dvadsiate prvé storočie.

2. INFORMAČNÁ A DIGITÁLNA GRAMOTNOSŤ UČITEĽOV – PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY VÝSKUMU

2.1. METÓDY ZBERU DÁT

Vo výskume sme použili metódu dotazníka, ktorú by sme v čo najbližšom čase radi rozšírili o rozho-

vory. Prvotný zber údajov prebiehal od mája do polovice júla v roku 2020, keď školy boli zatvorené a realizovala sa online výučba. (Druhé kolo dotazníka bude prebiehať až v štandardnom režime škôl.) Otázky v dotazníku boli zamerané na zistenie stavu pred pandemiou a počas pandémie.

2.2. VÝSKUMNÁ VZORKA

Výskumnú vzorku v prvom kole dotazníka tvorili učitelia všetkých stupňov a typov slovenských škôl (okrem vysokých škôl) v rôznych okresoch. V Tabuľke 1 je znázornené rozdelenie respondentov podľa nami zvolených kritérií.

Z celkového počtu 1 648 respondentov bolo 1 425 žien (86 %) a 223 mužov (13,6 %), čo približne korešponduje s výsledkami výskumu OECD TALIS, v ktorom sa uvádza, že až 82 % všetkých učiteľov na Slovensku tvoria ženy (NÚCEM, 2018).

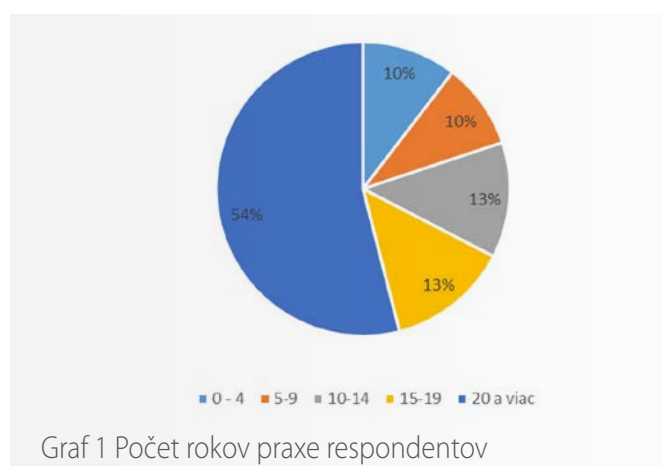
V Tabuľke 2 uvádzame vekové rozloženie respondentov. Priemerný vek všetkých zúčastnených učiteľov je 46,41 rokov. Najpočetnejšiu skupinu (54 %) tvoria učitelia, ktorí majú prax dlhšiu ako 20 rokov (Graf 1).

Tabuľka 1 Rozdelenie respondentov podľa kraja, typu školy a pohlavia

Kraj	Stredná škola			Špeciálna stredná škola			Špeciálna základná škola			Základná škola			ΣΣ
	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	
Banskobystrický	17	67	84	6	17	23	3	22	25	13	94	107	239
Bratislavský	18	62	80	0	0	0	0	22	22	9	80	89	191
Košický	7	50	57	1	10	11	2	18	20	14	152	166	254
Nitriansky	10	21	31	0	0	0	0	9	9	16	101	117	157
Prešovský	23	68	91	0	8	8	4	36	40	39	239	278	417
Trenčiansky	5	31	36	0	0	0	2	19	21	4	74	78	135
Trnavský	4	34	38	0	1	1	0	8	8	10	68	78	125
Žilinský	10	34	44	0	1	1	0	2	2	6	77	83	130
Celkový súčet	94	367	461	7	37	44	11	136	147	111	885	996	1648

Tabuľka 2 Vek respondentov

N	1647
Priemer	46,41
Stredná hodnota	47,00
Štandardná odchýlka	9,95
Minimum	19
Maximum	73

2. 3. PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY

Prostredníctvom štatistickej analýzy dát sme vyhodnotili časť odpovedí týkajúcich sa používania technológií učiteľmi pred pandémiou a počas pandémie. Cieľom bolo porovnať mieru využitia jednotlivých typov technológií, nástrojov a služieb, ktoré učitelia používa-

jú vo vzdelávacom procese. Pri hodnotení štatistickej významnosti rozdielov v odpovediach reprezentujúcich škálu sme namiesto štandardného parametrického Studentovho t testu a chí-kvadrátu, ktoré predpokladajú normálne rozdelenie a spojitú závislú premennú, preferovali neparametrické párové testy, a to predovšetkým McNemarov test a McNemar-Bowker test.

Tabuľka 3 Rozdiel využívania jednotlivých typov nástrojov pred pandémiou a počas nej

nástroj	priemerná hodnota na škále	SD	štandardná chyba priemeru		
	pred pand.	v súčasnosti	rozdiel		
počítač/notebook	3,617	3,927	-0,311	0,660	0,017
interaktívne prezentácie	3,122	3,228	-0,107	0,877	0,022
videá	2,832	3,086	-0,254	0,919	0,023
digitálne hry	1,985	1,981	0,004	0,812	0,021
online kvízy	1,639	1,829	-0,190	0,889	0,023
mobilné aplikácie	1,731	2,280	-0,549	1,071	0,027
sociálne siete	1,900	2,348	-0,448	1,064	0,027
komunikačné online nástroje	1,934	3,305	-1,371	1,210	0,031
online učebne	1,464	2,090	-0,626	1,240	0,031
Edupage	2,906	3,254	-0,348	0,953	0,024

Najväčší nárast hodnôt pozorujeme pri využívaní komunikačných online nástrojov, mobilných aplikácií a online učební. Nárast bol pozorovaný všade okrem digitálnych hier (Tabuľka 3), pri ktorých ide o nedostatok štatistickej analýzy, pretože, ak porovnáme využívanie digitálnych hier pred pandémiou a počas nej pomocou binominálneho McNemarovho testu, preukáže sa štatisticky významný nárast (Tabuľka 4).

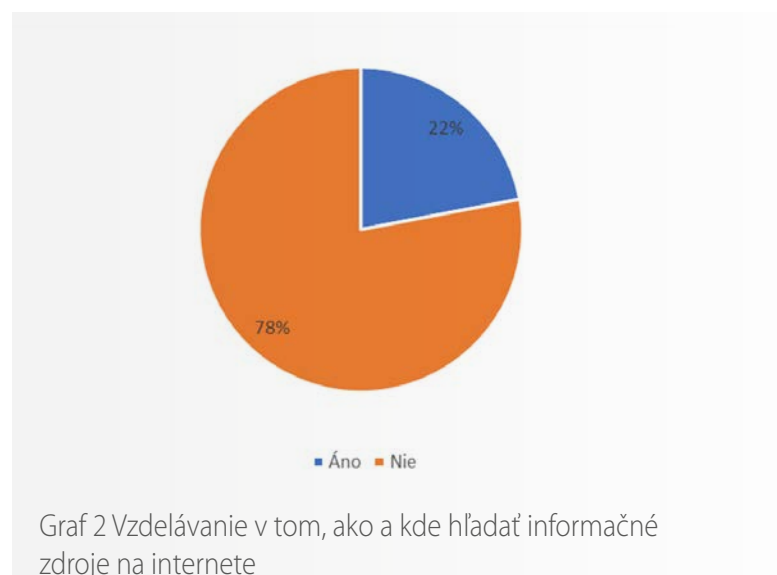
Tabuľka 4 McNemarov test porovnania využívania digitálnych hier

		súčasnosť	
		1+2	3+4
pred	1+2	1000	176
pandémiou	3+4	121	258

N	1555
Chi2 - McNemarov	9,818
asympt. význ.	0,002

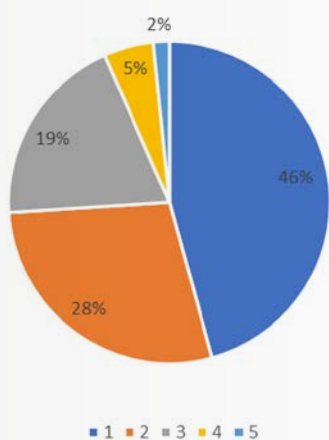
Podobne štatisticky významná je aj analýza pomocou McNemar-Bowkerovho testu, kde nie je potrebná matrica 2 x 2 (McNemar Bowker Chi2 = 63,040 pri 6 stupňoch voľnosti a 5 % asymptotickej hladine významnosti 0,000).

Po zatvorení škôl v dôsledku pandémie sa učitelia museli v krátkom období prispôsobiť online výučbe. Mnohí z nich nemali skúsenosti s touto formou učenia. Napriek tomu, ako je zrejme z Grafu 2, takmer 80 % respondentov na otázku, či realizovalo nejaké

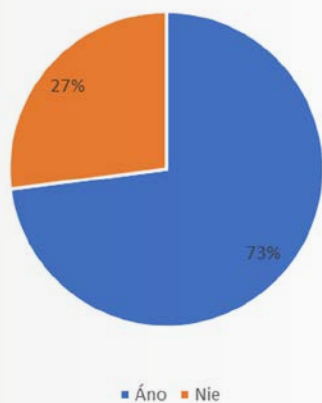
vzdelávanie v tom, ako a kde hľadať informačné zdroje na internete, odpovedalo záporne.

Z Grafu 3 môžeme zistiť, akým spôsobom učitelia získavali informácie na samovzdelávanie. Na otázku „Vyhľadávate počas krízy doplnkové zdroje pre vlastné vzdelávanie, ako sú videá, vzdelávacie portály či iné materiály na internete?“ učitelia na lineárnej stupnici (1 veľmi často – 5 vôbec/nikdy) označovali najčastejšie hodnoty 1 a 2, čiže hľadali pomerne veľké množstvo ďalších informačných zdrojov pre vlastné vzdelávanie.

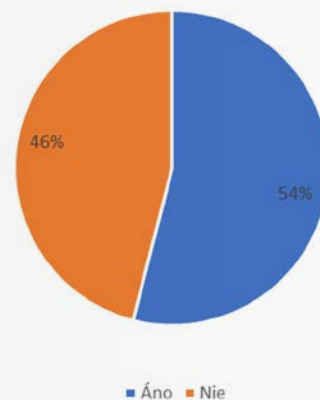
Graf 3 Hľadanie ďalších zdrojov pre vlastné vzdelávanie

Respondentov sme sa tiež pýtali, či im ich škola poskytovala vzdelávanie o tom, ako používať technológie. Z Grafu 4 môžeme zistiť, že 73 % škôl poskytovalo svojim učiteľom online vzdelávanie okamžite alebo krátko po ich zatvorení.

Graf 4 Poskytovanie vzdelávania školami o využívaní technológií

Graf 5 znázorňuje, že viac ako polovica učiteľov potrebovala ďalšie vzdelávanie v oblasti používania digitálnych technológií, čo môže naznačovať, že učitelia sa mali záujem vzdelávať aj nad rámec toho, čo im poskytovala škola.

Graf 5 Realizácia ďalšieho vzdelávania v oblasti používania/využívania digitálnych technológií

ZÁVER

Predbežná analýza poukázala na to, ako pandémia Covid-19 významne ovplyvnila vyučovací proces a ako masívne prispela k nárastu využívania IKT vo vzdelávacom procese. Nutnosť vzdelávať online predstavovala pre školy, najmä v začiatkoch pandémie, veľkú výzvu, čo predbežne ukazujú výsledky výskumu vyplývajúce z odpovedí vyučujúcich o hodnotení online výučby v našom dotazníku. Napriek tomu, že predchádzajúce výskumy poukazujú na pomerne dobré výsledky Slovenska v mnohých ohľadoch informačnej a digitálnej gramotnosti, vybavenosť škôl technológiami sa vyrovná i vyspelým krajinám. Učitelia technológie vo výučbe využívajú, ale nie je isté, či využívajú ich potenciál dostatočne.

Cieľom výskumu bolo zistiť mieru informačnej a digitálnej gramotnosti učiteľov v širších súvislostiach, porovnať stav pred nástupom pandémie so stavom počas nej a ako pandémia ovplyvnila fungovanie po tom, ako začali školy realizovať výuku v štandardnom režime. Zamerali sme sa aj na oblasť vzdelávania a oblasť ovplyvňujúcich faktorov, ktoré môžu prispieť k zvýšeniu informačnej a digitálnej gramotnosti učiteľov.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- American Library Association. 1989. *Presidential Committee on Information Literacy: Final Report* (Washington, D. C.). American Library Association. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>>.
- Association of College and Research Libraries. 2016. *Framework for Information Literacy for Higher Education*. Association of College and Research Libraries. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>>.
- BAWDEN, David. 2001. Information and digital literacies: A review of concepts. *Journal of Documentation*. Roč. 57, č. 2, s. 218 – 59. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1108/EUM0000000007083>>.
- BEHRENS, Shirley J. 1994. A Conceptual Analysis and Historical Overview of Information Literacy. In *College & Research Libraries*, 55(4), s. 309 – 322. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.5860/crl_55_04_309>.
- BRUCE, Christine. 2000. Information literacy programs and research: An international review. *The Australian Library Journal*, 49(3), 209 – 218. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1080/00049670.2000.10755921>>.
- COONAN, Emma – SECKER, Jane – WRATHALL, Katy – WEBSTER, Helen. 2012. *ANCIL in action: Progress updates on a new curriculum for information literacy*. SCONUL Focus. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/2.pdf>>.
- Edith Cowan University. 2019. *Digital Literacy Framework*. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <https://www.ecu.edu.au/__data/assets/pdf_file/0006/833145/Digital-Literacy-Framework.pdf>.
- GANTZ, John – REINSEL, David. 2012. *IDC Digital Universe Study: Big Data, Bigger Digital Shadows and Biggest Growth in the Far East*. EMC Corporation. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.emc.com/leadership/digital-universe/2014iview/index.htm>>.
- GRIGG, Andrew – Thomas. 2016. *Evaluating the effect of the digital divide between teachers and students on the meaningful use of information and communication technology in the classroom* [Doctoral Thesis, Edith Cowan University]. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://ro.ecu.edu.au/theses/1807/>>.
- HUTCHINSON, Elizabeth. 2017. Navigating the information landscape through collaboration. *Connections*, 101(2). [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.scisdata.com/media/1484/connections101.pdf>>.
- International Federation of Library Associations and Institutions. 2005. *Alexandrijské vyhlásenie o informačnej gramotnosti a celoživotnom vzdelávaní*. International Federation of Library Associations and Institutions. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.ifla.org/files/assets/wsis/Documents/BeaconInfSoc-sk.pdf>>.
- JISC. 2015. *Developing students' digital literacy*. Jisc. Dostupné na internete: <<https://www.jisc.ac.uk/guides/developing-students-digital-literacy>>.
- KALAŠ, Ivan. 2013. *Premeny školy v digitálnom veku*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo : Mladé letá. 256 s. ISBN 978-80-10-02409-4.
- LANHAM, Richard. 1995. *Digital literacy*. *Scientific American*, 273(3), s. 160 – 161. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/24981795?refreqid=excelsior%3Aca2b2e1c8011e11872b41b579f5601bf&seq=1#metadata_info_tab_contents>.
- NÚCEM. 2018. *Slovensko sa už po tretíkrát zapojilo do medzinárodného výskumu OECD TALIS o vyučovaní a vzdelávaní. Najnovšie zistenia o slovenských učiteľoch v TALIS 2018*. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.nucem.sk/dl/4449/TALIS%202018%20tlacova%20sprava.pdf>>.
- PARK, Yuhyun. 2019. *DQ Global Standards Report 2019: Common Framework for Digital Literacy, Skills and Readiness*. DQ Institute. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/DQGlobalStandardsReport2019.pdf>>.
- POOL, Carolyn R. 1997. *A New Digital Literacy: A Conversation with Paul Gilster*. *Educational Leadership*. 55 (3), s. 6 – 11. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www.ascd.org/el/articles/a-new-digital-literacy-a-conversation-with-paul-gilster>>.
- RADOMSKI, Natalie. 1999. *Implementing information literacy: Themes, issues & future directions: final project report & case studies*. University of Ballarat. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <http://link.library.curtin.edu.au/p?pid=CUR_ALMA2180570470001951>.

- TAYLOR, Robert S. 1986. *Value Added Processes in Information Systems*. Greenwood Publishing Group Inc. Norwood, NJ : Ablex Publishing Corp., xiii, p. 257. ISBN 0-89391-273-5.
- THOMPSON, Spenser. 2003. Information literacy meeting of experts. MLIS. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/themes/info_lit_meeting_prague_2003.pdf>.
- TUCKETT, H. W. 1989. *Computer literacy, information literacy and the role of the instruction librarian. Coping with Information Illiteracy: Bibliographic Instruction for the Information Age*. Mensching, G. E. and Mensching, T. B., eds. Ann Arbor, Mich.: Pierian Press, 21 – 31.
- ZOBRIST, Luc – BRANDES, Dennis. 2017. *What key competencies are needed in the digital age? The impact of automation on employees, companies and education. Deloitte Creative Studio*. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/innovation/ch-en-innovation-automation-competencies.pdf>>.
- ZURKOWSKI, Paul. G. 1974. *The Information Service Environment Relationships and Priorities*. National Commission on Libraries and Information Science. [online]. [cit. 2021-04-25]. Dostupné na internete: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf>>.

PRÁCE S ILUSTRACÍ U DĚTÍ PŘED- ŠKOLNÍHO VĚKU JAKO PODPORA POROZUMĚNÍ PŘEDČÍTANÉMU TEXTU

PHDR. VERONIKA LAUFKOVÁ, PH.D.

The research study deals with activities with illustrations oriented to facilitating preschool children's comprehension of written text. The theoretical background is stated on the connections between the development of reading pre-literacy, facilitation of the development of reading strategies, and reading comprehension. The empirical part is aimed to design and verify methods of working with illustrations supporting children's reading comprehension in kindergartens. Through the qualitative research (methods of data collection consist of the observation method and the interview method), the differences are compared between research and experimental samples (54 children from 4 classes in two kindergartens). The skills of all children involved in the research (the research sample and the experimental sample) were examined through the pretest. Subsequently, 6 lessons were prepared, which were focused on the development of reading strategies and supporting children's reading comprehension. A total of 24 children (the research sample) participated in these activities. All children involved within the research process were then tested (the posttest) and the differences between the experimental and research samples were examined. The results of the research sample have been significantly improved, especially in the ability to estimate the emotions of characters or predicting storylines from illustrations. A positive effect on the level of reading pre-literacy was noted in the development of pre-mathematical activities and children's emotional intelligence.

Keywords: reading pre-literacy; reading comprehension; reading strategies; illustration; activities with books

✉ veronika.laufkova@pedf.cuni.cz

🏠 Department of Czech Literature

Faculty of Education
Charles University

Magdalény Rettigové 4
116 39 Praha 1

🌐 <https://pages.pedf.cuni.cz/kcl/>

ÚVOD

Současný proměňující se svět vyžaduje od vzdělávání rozvoj klíčových kompetencí i gramotností. Velký důraz je na základě výzkumných šetření (PIRLS, 2011; PISA, 2018 apod.) kladen na rozvoj čtenářské gramotnosti, jejíž kvalita osvojení má dopad jak na vzdělávání, tak well-being člověka, fungování v každodenních činnostech i na pracovním trhu. Nestačí však vychovávat jen zdatného čtenáře, ale také člověka, který si váží sebe i druhých, pečuje o sebe, své blízké, okolí i planetu; člověka, který projevuje radost, umí se pro věci nadchnout, oceňuje hodnoty, spolupracuje s ostatními, je kreativní, kriticky myslí, dokáže tvůrčím způsobem řešit problémy. V mateřské škole má takovýto potenciál rozvoj čtenářské pregramotnosti.

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1. ČTENÁŘSKÁ GRAMOTNOST A PREGRAMOTNOST

Čtenářská gramotnost tkví v celkové kultivaci člověka, v rozšiřování znalostí, v pěstování postojů a hodnot, vztahu ke knize, ke čtení, které přináší radost a umožňuje sdílení čtenářských zážitků a zkušeností. **Čtenářskou pregramotnost¹** chápeme široce – nejen jako práci s uměleckou literaturou a všemi běžnými texty (souvislými i nesouvislými²), ale také sem zahrnujeme jazyk a komunikaci. Dítě, které má vnitřní motivaci prohlížet si knihy a číst, se snaží čtenému také porozumět. Dítě, které častěji čte nebo je mu předčítáno, má rozvinutou slovní zásobu a jeví zájem také o psanou podobu jazyka (Kucharská, 2014). Kropáčková, Kucharská a Wildová (2014) ji definují jako rozsáhlý komplex schopností, dovedností, postojů a hodnot potřebných k úspěšnému rozvíjení čtenářské gramotnosti a dalších gramotností. Tomuto pojetí odpovídají složky čtenářské pregramotnosti, konkrétně: hodnoty a postoje (vztah ke čtení a sdílení), složky související s úkoly nižší kognitivní náročnosti (získávání informací), které chápeme jako přípravu pro kritické myšlení, jež je spojováno s kategoriemi vyšší kognitivní náročnosti, tedy zpracováním informací, aplikací, analýzou,

hodnocením, tvořením a metakognicí. V současnosti je podporován **integrativní model čtenářské (pre)gramotnosti**, který propojuje čtenářskou, matematickou a přírodovědnou pregramotnost s dramatickými, pohybovými, hudebními a výtvarnými činnostmi, jež umožňují prohloubit prožitek z knihy, lépe si zapamatovat její obsah, porozumět jí, nabýt nové znalosti a snadněji pochopit souvislosti (Laufková, 2020). Tato integrace ovlivňuje celou osobnost dítěte. Předpokládá také spolupráci rodiny, školy, knihovny a dalších vzdělávacích a kulturních institucí.

Rozvoj čtenářské pregramotnosti je ovlivňován jak **endogenními faktory³** (schopnosti, dovednosti, motivace a zkušenosti čtenáře), tak **exogenními faktory**, kam řadíme kontexty⁴ a text (Doležalová, 2018, s. 11). Významné je podněcování okolí dětských čtenářů (knihovnici, pedagogové, ale zejména rodiče, prarodiče, kamarádi, sourozenci), kteří dětem pomáhají a doprovázejí je na cestě za objevením radosti z četby a probouzejí v nich většinou celoživotní zájem o knihy, četbu a čtenářství. Vhodné je pracovat s **náročnějšími tituly**, lehce nad současnou úroveň slovní zásoby dítěte (v tzv. zóně nejbližšího vývoje⁵), a vytvořit dětem podnětné okolí – obklopit je knihami, písmem, piktogramy a dalšími pomůckami k podpoře zájmu o čtení a psaní⁶.

V souvislosti s mezinárodními výzkumy čtenářské gramotnosti (PIRLS, PISA, PIACC) se věnuje pozornost také **porozumění textu** (srov. Čtenářská gramotnost ve výuce, 2011; Gavora, 2002; Kucharská, 2014; Rybářová, 2019; Snow, 2002; Wildová, 2005; Zápotočná, 2001) a hledání způsobů, jak vést děti a žáky k hlubšímu porozumění textu. Základním předpokladem porozumění obsahu textu na straně čtenáře je jeho ochota vyvinout úsilí dobrat se významu a smyslu. Kromě motivů a záměrů je silně ovlivňováno také znalostmi, dovednostmi (Schwarzová, 2009) a podnětností okolí (Mareš, 2013).

S pojmem porozumění textu velmi úzce souvisí **čtenářské strategie**, tedy záměrné postupy, které kontrolují a modifikují čtenářovu snahu dekodovat text, porozumět slovům a smyslu, umožňují mu lépe porozumět textu, zejména náročnému, prožít si ho, přináší mu radost a potěšení. Potvrdilo se, že žáci, kteří nemají osvojené účinné čtenářské strategie, jsou méně zdatnými čtenáři (Najvarová, 2008; OECD, 2010; Steelová, Meredith a Temple, 1997).

1. 2. ČTENÁŘSKÉ STRATEGIE

Vzhledem k tomu, že dítě samo ještě neumí číst a strategie si teprve osvojuje, je pro něj důležitá opora, kterou mu poskytuje dospělý. Ten dítěti předčítá, pokládá mu otázky, sleduje jeho myšlení, přiblíží mu a shrne, k čemu jsme na konci dospěli (Wildová et al., 2019). Osvědčuje se využívat kratší texty, dětem neznámé a čtenářské strategie osvojovat postupně. Dítěti ji přibližujeme prostřednictvím **metody scaffolding** (lešení). V první fázi dospělý používá strategii sám a dítě ho při tom pozoruje a poslouchá. Ve druhé fázi dospělý používá strategii a dítě se pomalu zapojuje. Ve třetí fázi již dítě strategii používá a dospělý mu ve využívání strategie pomáhá. V poslední fázi již dítě používá strategii samo a dospělý ho jen pozoruje. Společně s metodou „lešení“ pedagog využívá také **metodu modelování**, kdy dítěti názorně ukazuje, jak metodu v praxi používá, tedy komentuje vlastní myšlenkové pochody (Rybárová, 2017). Pro předškolní děti jsou vhodné následující čtenářské strategie: kladení otázek, hledání souvislostí, vizualizace, usuzování, předvídaní a shrnování.

Na základě třífázového modelu učení můžeme dětem **klást otázky** před čtením, v průběhu čtení i po čtení. Naším úkolem není podsouvat dětem odpovědi, ale být s nimi v dialogu. Důležité je klást přiměřený počet otázek – lepší je položit méně otázek, dopřát dětem více času na přemýšlení a chtít po nich promyšlené odpovědi. Vyplatí se klást otevřené otázky (vyšší kognitivní náročnosti) v zóně jejich nejbližšího vývoje, které je vtáhnou do příběhu a participaci na něm. Hovoříme o tzv. **řízeném čtení**⁷ (podrobněji např. Steelová, Meredith a Temple, 1997). V myšlení předškolních dětí dochází později k rozvoji chápání vztahů a souvislostí mezi objekty, symboly a pojmy (Vágnerová, 2005). Jejím základem je uvědomění si toho, co už znám, co jsem zažil, a příprava na přijetí dalších informací, které mě mohou obohatit. Dítě si dává tyto nové poznatky do souvislosti s vlastními zážitky, přáními a vzpomínkami, čímž dosahuje interiorizace estetických kritérií a hodnot. Čím více asociací umělecké dílo navozuje, tím je prožitek hlubší (Opravilová, 1984). V předškolním věku doporučujeme **hledat souvislosti** na úrovni:

► **dítě – text**, tj. propojování textu s vlastní zku-

šeností – co už znám, co jsem zažil; připravuji se na přijímání dalších informací; propojuji své dosavadní znalosti a zkušenosti, které mi pomohou zapamatovat si, o čem byl příběh, například *Stalo se ti někdy, že ses také ztratil? Jak ses při tom cítil?*

► **text – text**, tedy hledání souvislostí mezi čteným textem a jinými texty, které dítě zná – porovnávat můžeme postavy, předměty, jevy, příp. hledat příčinné souvislosti. Pro vizualizaci souvislostí lze využít tzv. grafické organizéry⁸, například Vennův diagram.

Čtenářská strategie **vizualizace** spočívá ve schopnosti vyvolat si potřebné představy o čteném, porozumět obsahu a zapamatovat si ho – je tedy ovlivněna našimi předchozími zkušenostmi. V předškolním věku je vhodné se zaměřit na zapojení všech smyslů, čemuž pomáhají startéry, tedy návodné počátky vět: *Vidím, vypadá to jako..., Slyším, zní to jako..., Chutná to jako..., Cítím, ..., Na dotek to působí jako..., Vyzvolává to ve mně pocit* (Whitcroft, 2010⁹). U dětí předškolního věku můžeme začít s rozvojem této čtenářské strategie tak, že jim přečteme text a necháme je vybírat z nabízených obrázků ten, který odpovídá textu. Děti přirozeně dospějí k tomu, jak je důležité všimnout si detailů a soustředit se na text (využijeme např. popis malé víly z příběhu E. Staré *Dušinka, víla věcí*). Náročnější je ukázat dětem dvě ilustrace z knihy a zeptat se jich, co si představují, že se mezi nimi událo. Je podstatné jim zdůraznit, že jejich nápady musí vycházet z ilustrace a všech jejích detailů (doporučujeme titul *O Snožroutkovi* M. Endeho). Nejpokročilejší je potom výtvarné ztvárnění předčítaného textu, například některé z postav (viz aktivity dále).

Strategii **předvídaní** využíváme už ve chvíli, kdy bereme do ruky knihu – z obálky, titulní stránky či jednotlivé ilustrace odhadujeme, o čem kniha může být, a předjímáme, co se v příběhu odehraje dále. Předvídat lze před četbou i během četby, kdy si zpřesňujeme informace. Při **usuzování** přidává dítě k tomu, co již ví, informaci z textu nebo z ilustrace a logicky z nich vyvodí informaci novou. Tyto dvě strategie se využívají při četbě souběžně (Rybárová, 2017). Při využití strategie **shrnování** dítě vybírá klíčové informace z přečteného textu a v logické souvislosti je dokáže interpretovat. K tomu mu mohou pomoci opět tzv. startéry, například miniotázky – *kdo, kdy, kde, proč, jak?* (Wildová a kol., 2019, s. 11).

1. 3. ILUSTRACE A JEJÍ ROLE V LITERATUŘE PRO DĚTI

V současné kultuře se hovoří o rostoucím vlivu vizuality a éře obrazu. Na významu nabývá vizuální gramotnost (Foret, 2008), která se soustředí na porozumění textů vnímaným především zrakem (kreslené, malované, fotografické, audiovizuální) i textů nesoucím vizuální informaci. Samotná ilustrace je potom výtvarný obrazový doprovod knihy, který v publikacích určených pro děti hraje mnohem podstatnější význam než u knih určených pro dospělé. Nedospělý čtenář vnímá knižní dílo intenzivně z hlediska literárně-výtvarné celistvosti. A navíc, dětská kniha významně utváří estetická kritéria hodnot nedospělého příjemce a je nástrojem efektivní, humanizující, upevňující pozitivní estetické hodnoty (Reissner, 2015, s. 21 – 28). Mikk (1995) řadí mezi základní funkce ilustrace motivaci, předávání informací, rozvíjení porozumění obsahu, usnadnění zapamatování, podporu myšlení a budování postojů k životu. Porozumění obrazovému materiálu závisí na věku i podnětnosti jeho okolí.

2. METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Empirická část si kladla za cíl navrhnout a ověřit metody práce s ilustrací v mateřské škole, které podporují u dětí předškolního věku porozumění předčítanému textu. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu (metoda pozorování a metoda rozhovoru s dětmi jako metody sběru dat) jsou porovnávány rozdíly mezi výzkumným a experimentálním vzorkem. Studie se účastnilo celkem 54 dětí ze čtyř heterogenních tříd dvou mateřských škol v Praze. Třídy byly věkově heterogenní. Do výzkumu ze všech tříd byly potom zahrnuty děti v tomto věkovém složení: nejmladšímu dítěti bylo v době testování čtyři roky a tři měsíce, nejstaršímu pět let a šest měsíců. Třídy byly vybírány tak, aby se pedagogové co nejméně odlišovali pedagogickým stylem, nejvyšším dosaženým vzděláním (vysokoškolské vzdělávání bakalářského studijního programu Učitelství pro mateřské školy) a podobnou délkou praxe (5, resp. 6 let). Všechny děti byly nejprve testovány (pretest), aby byl u nich zjištěn počáteční stav v porozumění předčítanému textu a ilustracím.

Tabulka 1 Pozorovací arch s konkretizovanými výstupy (Zdroj Laufková, 2021)

stupeň hodnocení	konkretizované výstupy	4: samostatně, cíleně, s odůvodněním v textu/ilustraci	3: téměř samostatně; hledá oporu v textu/ilustraci	2: s dopomocí	1: ještě nezvládne
1.	Dítě vybere k předčítanému textu vhodnou ilustraci z nabídky				
2.	Dítě seřadí ilustrace z pohádky chronologicky dle děje				
3.	Dítě odhaduje emoce postavy z ilustrace				
4.	Dítě nakreslí postavu dle informací z předčítaného textu				
5.	Dítě předvídá na základě dvou ilustrací, co se stalo v příběhu				
6.	Dítě samostatně převypráví na základě ilustrací příběh z knihy				
7.	Dítě roztrídí knihy dle ilustrace (vybere knihy stejného ilustrátora)				
8.	Dítě si při volné hře či odpoledním odpočinku prohlíží knihu, ilustraci				

Na základě připraveného pozorovacího archu (viz Tabulka 1, kde každý očekávaný výstup byl ohodnocen na čtyřbodové stupnici) byly zjišťovány tyto okruhy dovedností u všech sledovaných dětí:

- přiřadit vhodnou ilustraci k předčítanému úryvku textu (báseň *Malíř* F. Hrubína, viz Obr. 1, Obr. 2, Obr. 3, Obr. 4¹⁰);
- seřazení ilustrací z klasické pohádky podle časové, resp. logické posloupnosti (využita pohádka *Boudo, budko* s šesti ilustracemi¹¹);
- odhadování emocí literární postavy (hlavní postava antropomorfovaného šneka z knihy *Flandil ve školce*¹²);
- ztvárnění postavy na základě předčítaného textu (využit 2. díl publikace P. Čecha – *2. Dobrodruž-*

ství pavouka Čendy, kde je slovně vykreslena postava Jany následovně: *Před sebou Čenda uviděl pavouka, vlastně ne, byla to pavoučí holka. Byla to ta nejkrásnější pavoučice, jakou kdy spatřil. Okouzleně hleděl do jejích zelených očí a vůbec neslyšel skřípavé kroky, které se rychle blížily. / Na zadečku neměla křížek jako ostatní pavouci, ale malou bílou hvězdičku*, viz Obr. 5 na str. 20);

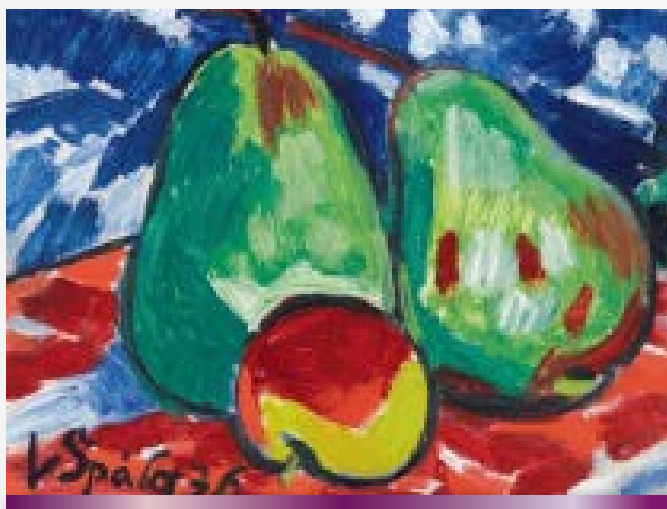
- předvídání a samostatné vypravování děje na základě dvou ilustrací z vybrané knihy (využit titul *Kosprd a Telec*¹³, příběh Červené krajkové);
- rozpoznání ilustrátorského stylu – dítě vybere z nabídky titulů dvě knihy stejného ilustrátora (v nabídce byly knihy J. Trnky; P. Čecha; P. Horáčka; K. Macurové; D. Bruny; M. Dubuc; A. Schefflera).

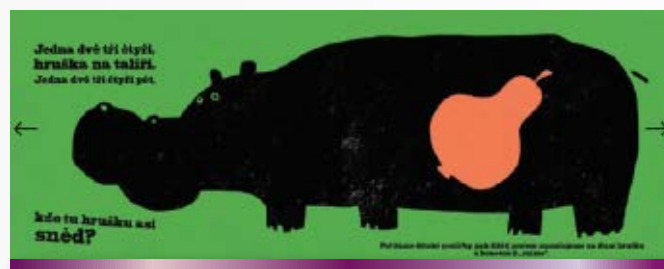
Obr. 1 Zdroj HRUBÍN, František. 2010. *Říkejte si se mnou*. Ilustroval Jiří TRNKA. Praha: Studio Trnka. 48 s. ISBN 978-80-87209-54-7.

Obr. 3 Zdroj <http://www.krajnaci.cz/co-se-krajnaci-nau-cili>, cit. [2021-11-18].

Obr. 2 Zdroj *Zátiší s hruškami*. V. Špála (1936). Dostupné na internete: < <https://1url.cz/6K1YT> >.

Obr. 4 Zdroj FISCHEROVÁ, Daniela. 2019. *Plác táč báb*. Ilustroval Jakub KOUŘIL: Praha: Ivana Pecháčková – Meander. Repolelo. ISBN 978-80-7558-075-7. Cit. [2020-03-23]. Dostupné na internete: < <https://www.meander.cz/novinky/plac--tac--bac/> >.

Obr. 2 Ztvárnění postavy dítětem z výzkumu na základě předčítaného textu (Zdroj Laufková, 2021)

Testování vybraného vzorku dětí realizovali pedagogové kmenových tříd. Samotné testy byly na základě očekávaných výstupů na základě videonahrávek z pretestu analyzovány dvěma nezávislými, předem proškolenými výzkumníky. Jejich shoda činila v pretestu 83 % a v postestu 86 %. Následně bylo výzkumníky připraveno celkem šest lekcí, které byly zaměřeny na práci s ilustrací, rozvoj čtenářských strategií a podporu porozumění předčítanému textu u dětí. Této podpory se účastnilo celkem 24 dětí (výzkumný vzorek) ve dvou heterogenních třídách dvou mateřských škol (v každé třídě bylo vybráno 12 dětí, u nichž byl zajištěn souhlas zákonných zástupců, poměrově stejný počet dívek i chlapců, dívky měly v obou třídách poměrně vyšší zastoupení). Experimentální vzorek nebyl podroben žádným lekcím a děti se standardně vzdělávaly dle Školního vzdělávacího programu dané MŠ. Pedagogové ve třídách výzkumného vzorku při jednotlivých lekcích postupovali dle připravených lekcí, včetně předem formulovaných otázek k textu a ilustraci. Všechny lekce byly nahrávány na videozáznam a následně analyzovány v programu MAXQDA. Lekce byly realizovány v průběhu tří týdnů, v každém týdnu dvě lekce. Při dalších běžných činnostech tito pedagogové zcela přirozeně pokládali při práci s knihou doplňující otázky či úkoly k textu. Také děti jevíly mnohem větší zájem o knihy a ilustrace: *Berou si samy knížky od stejné ilustrátorky, prohlížejí si je, vyprávějí si nad nimi. // Samy přišly na to, že knihy spojuje postava medvídky (pozn. Učitelka hovoří o knihách K. Macurové – ve čtenářském koutku měly děti k dispozici hned několik jejich titulů – Proč nekveteš?, Medvídek na farmě, Medvídek v dílně, Jak naučit Edu létat?, Kde je ten pravý balón?, Medvídek a potopa světa).*

Lekce se skládaly z těchto činností:

1. **Odhadování emocí postav v knize** (práce s knihou *Ptáček a lev* od M. Dubuc).
2. **Přiřazování ilustrací k předčítanému textu** – úko-

ly vedoucí děti k vytváření souladu mezi textem a ilustrací (*Pohádka o Smolíčkovi* z nakladatelství Pasparta¹⁴. Děti si například samy povšimly, že ačkoliv text hovoří o tom, že přiběhl jelen, nabral Smolíčka na zlaté parohy a donesl ho do chaloupky, na ilustraci je znázorněn Smolíček, který sedí jelenovi na hřbetě a drží se ho za krk.)

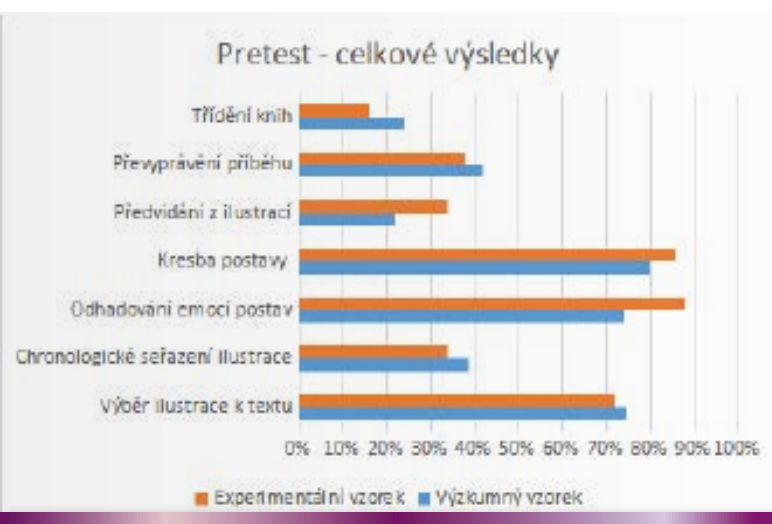
3. **Skupinová kresba postavy na základě předčítaného textu** (*Kniholap*)¹⁵. Děti mají za úkol pozorně poslouchat, zapamatovat si nebo zapsat si formou piktogramů důležité informace o postavě kniholapa a následně ho ve skupině nakreslit: z textu se dozvíme, že létá (*Kniholap nad městem krouží*); má křídla (*šumění křídel – je to snad pták?*); kradе knihy (*za oknem onen podivný zvuk, pak znovu se ozvalo ťuky, ťuk, ťuk, než stihly zjistit, kdo si žerty tropí, knížka jim zmizela beze stopy*); je malý a má tlapy (*tvoreček studem hlavu sklání, tichounce mumlá do svých tlap, jsem jen maličký Kniholap*).
4. **Knížní domino**¹⁶. Na koberec rozložíme knihy titulní stranou nahoru. Každé dítě si vybere jednu knihu, která ho zaujala. Posadíme se s dětmi do kruhu, položíme na zem jednu knihu a k ní jako příklad další (*Lední medvídku, znáš cestu? a Lední medvídku, kam pluješ?*, které spojuje stejný autor, ilustrátor i hlavní postava – lední medvídek). Každé dítě přikládá knihu k předchozí (princip hry domino vždy však musí zdůvodnit, co má kniha společného s tou předchozí). V našem případě následovala knížka *Pady*, kde vystupuje rovněž lední medvěd, a na ni navázala kniha stejné autorky a ilustrátorky Sandry Dieckmannové *Pes, který spolkl svět*. V této výzkumné studii se ukázalo, že děti volily příbuznost nejčastěji na základě postavy, prostoru či počátečního písmene.
5. **Práce s klíčovými obrázky**. Vybrali jsme 6 obrázků (neutrálních černobílých ilustrací¹⁷: chlapec, kočka, dům, smetana, kráva, měsíc), které jsou klíčové pro příběh a smysl textu. Před děti rozprostřeme klíčové obrázky a doptáváme se na příběh, postavy, zdůvodnění jejich nápadů apod. Děti jsme nechali následně vyprávět příběh podle klíčových obrázků. Zvolili jsme knihu *Oskar a měsíční kočky*.
6. **Seřazení ilustrací dle logické posloupnosti**: Nejprve byla využita hra „*Povím ti, mamí*“, kdy děti skládají jednoduché 4 obrázky dle logické posloupnosti. V návaznosti na první úkol bylo dětem rozdáno 12 ilustrací z knihy *Nový domek*

pro myšku Petra Horáčka a jejich úkolem bylo ve skupinách seřadit je dle logické posloupnosti. Děti se musely zaměřit na to, co vše se v ilustracích opakuje a jak to pomáhá našemu porozumění příběhu (práce s ustálenými prvky)¹⁸.

Po třech týdnech byly otestovány (posttest) všechny děti ve výzkumu a zjišťovány rozdíly mezi experimentálním a výzkumným vzorkem. V posttestu byly využity stejné úkoly jako v pretestu, jen se lišily výchozí texty, s nimiž se pracovalo při testování dětí.

3. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Výsledky pretestu¹⁹ (kde procenta ukazují úspěšnost výzkumného souboru, tj. čím vyšší procentuální zisk, tím vyšší znalost/dovednost výzkumného souboru) ukazují (viz Graf 1), že vysoké procento dětí z obou skupin (80 %, resp. 86 % dokázalo nakreslit postavu dle jejího popisu) a odhadnout emoce postavy (74 %, resp. 88 % u experimentálního vzorku). Naopak, dovednost dětí předvídat příběh (co se událo mezi dvěma výjevy/ilustracemi z příběhu) dokázalo odhadnout jen 22% dětí výzkumného vzorku a 34% dětí experimentálního vzorku.

Graf 1 Pretest – celkové výsledky (Autor Laufková, 2021)

Ačkoliv děti mají v tomto věku značně rozvinutou fantazii, nedokázaly smysluplně verbálně vyjádřit jejich verzi příběhu nebo se nedokázaly držet ilustrací a v jejich intencích příběh promyslet. Podobně

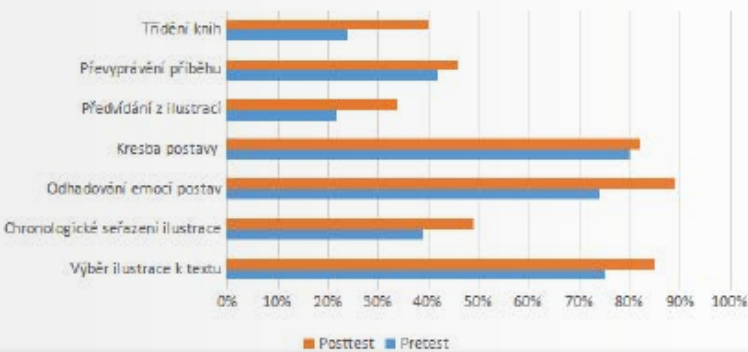
bylo překvapující, že děti nedokázaly roztrždit knihy stejného ilustrátora – dvojice knih vybíraly podle postav, nikoli podle výtvarného stylu. Skupina dětí zařazených do výzkumného vzorku byla úspěšnější u výběru ilustrace k textu; chronologického seřazení ilustrací z pohádky, při převyprávění příběhu i třídění knih – tedy zdá se, že tyto děti byly úspěšnější při analytickyjších typech úkolů. Naopak skupina dětí v experimentálním vzorku dosáhla prokazatelně lepších výsledků při odhadování emocí postav, kresby postavy a předvídání ilustrací. Zdá se, že i když pedagogický styl pedagogů je podobný, každá z učitelek klade důraz na jiný typ činností – z následných rozhovorů s pedagogy vyplynulo, že jeden z nich ve výzkumném vzorku klade více důraz na rozvoj předmatematických činností, zatímco učitelka v jedné ze tříd experimentálního vzorku rozvíjí u dětí prostřednictvím dramatické výchovy emoční inteligenci dětí, což se prokázalo i ve výsledcích pretestu. Rozpoznání emocí postav potom vede děti k empatickému chování (Nikolajevová, in Segi Lukavská, 2018, s. 148).

Graf 2 Posttest – celkové výsledky (Autor Laufková, 2021)

Výsledky posttestu (viz Graf 2) poukázaly zlepšení ve všech sledovaných očekávaných výstupech, významné kvalitativní posuny výzkumného vzorku lze sledovat v následujících očekávaných výstupech (viz Graf 3): třídění knih (zlepšení o 16 %); odhadování emocí postav (zlepšení o 15 %), 12% nárůst byl zaznamenán také u předvídání ilustrací z textu. Shodně 10% nárůst vykázaly výstupy směřující na výběr vhodné ilustrace k předčítanému textu a dovednost chronologického seřazení ilustrací pohádkového příběhu.

Výsledky výzkumného vzorku: porovnání pretestu a posttestu

Graf 3 Výsledky výzkumného vzorku: porovnání pretestu a posttestu (Autor Laufková, 2021)

V tomto případě ilustrujeme naše tvrzení úryvkem z videozáznamu, kdy jedno z dětí analyzuje své vlastní zlepšení:

Dítě: Pomohlo mi dívat se pořádně na ty zvířata²⁰.

Pedagog: A co konkrétně ti pomohlo?

Dítě: Jak se tam měnily. Bylo jich víc a nakonec vyhnaly vlka.

Pedagog: Dokázal bys mi říci, jak ses v nich zorientoval? Jak se tam měnily?

Dítě: Připomnělo mi to tu knížku s myškou a domkem, jak tam mizelo to jablíčko, když ho okusovala.

Pedagog: A v čem ti to tu knížku připomnělo?

Dítě: Tam jsme taky hledali, co všechno se mění.

Dítě zde vyjadřuje, že zkušenost s ustálenými prvky při lekci s knihou *Nový domek pro myšku* mu pomohl při řešení úkolu z posttestu, konkrétně s chronologickým řazením děje.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮV

Čtenářská gramotnost ve výuce. Metodická příručka. Praha : NÚV, 2011.

DOLEŽALOVÁ, Jana. 2018. *Jazyková a literární gramotnost v předškolním věku*. Zlín : FHS UTB. [2021-3-17]. Dostupné na internete: <<https://fhs.utb.cz/?mdocs-file=10360>>.

FORET, Martin. 2008. O interpretaci vizuálního textu. In Ed. BOČÁK Michal – RUSNÁK Juraj. *Médiá a text II* [online]. Prešov : Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity, s. 36 – 48. [2021-17-3]. Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/index.html>>.

GAVORA, Peter. 2002. Gramotnosť: vývin modelov, reflexia praxe a výskumu. In *Pedagogika*, Roč. 52, č. 2, s. 171 – 181. [2021-2-15]. Dostupné na internete: <<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=2048>>.

KROPÁČKOVÁ, Jana – WILDOVÁ, Radka – KUCHARSKÁ, Anna. 2014. Pojetí a rozvoj čtenářské pregramotnosti v předškolním období. In *Pedagogická orientace*, Roč. 24, č. 4, 2014, s. 488 – 509. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.5817/PedOr2014-4-488>>.

MAREŠ, Jiří. *Pedagogická psychologie*. 2013. Praha : Portál. 704 s. ISBN 978-80-262-0174-8.

MIKK, Jaan. *Textbooks: Research and Writting*. 2000. Frankfurt am Main : Peter Lang. 426 s. ISBN 9780820447599.

4. DISKUZE A ZÁVĚR

Čtenářská (pre)gramotnost tkví v celkové kultivaci člověka, v rozšiřování znalostí, v pěstování postojů a hodnot, vztahu ke knize, ke čtení, které přináší radost a umožňuje sdílení čtenářských zážitků a zkušeností. Děti zařazené do výzkumného vzorku toto vše naplňovaly – projevovaly větší zájem o knihy ve volné hře i při odpoledním odpočinku; půjčovaly si knihy, prohlížely si je, hledaly souvislosti, třídily knihy, kreslily oblíbené postavy apod., o knihách si chtěly více povídat. Výsledky tedy jen potvrzují, že cílený rozvoj čtenářské pregramotnosti může posílit zájem dětí o knihy, ale také konkrétní dovednosti, které směřují ke zlepšení předpokladů pro rozvoj čtení a psaní. Výsledky také poukázaly na oblasti, které činily dětem největší problémy: obecně se jednalo o zachycení hlavní myšlenky (je tedy potřeba rozvíjet čtenářskou strategii shrnování srov. Rybárová, 2017, Wildová a kol., 2019), předvídání (odhadovat z obálky, ilustrace, textu, jak se bude text vyvíjet) – to vše souvisí s rozvojem slovní zásoby i myšlením dětí (Doležalová, 2018; Trávníček, 2003; Vágnerová, 2005). Předkládáním příběhů dětem u nich pomáháme budovat rozpoznávání emocí a myšlenkových vzorců fiktivních postav (Loweová, in Segi Lukavská, 2018, s. 116). Výsledky, byť u tohoto malého vzorku dětí, nastínily další možné směry výzkumu, a to například provázanost rozvoje předmatematických činností či emoční inteligence a čtenářské (pre)gramotnosti.

- NAJVAROVÁ, Veronika. 2008. Čtenářská gramotnost žáků 1. stupně základní školy : disertační práce. Brno : PdF MU. 224 s.
- OECD. (2010). *PISA 2009 Results: learning to learn – Student Engagement, Startegies and Practices (Volume III)*. Paris : OECD.
- OPRAVILOVÁ, Eva. 1984. *Kniha jako prostředek výchovy*. Praha : Univerzita Karlova. 103 s.
- REISSNER, Martin. 2015. *Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*. Brno : Moravské zemské muzeum. 219 s. ISBN 978-80-7028-439-1.
- RYBÁROVÁ, Eva. Srovnání porozumění obrázkovému příběhu u dětí předškolního věku ve třídě heterogenní a homogenní. In *Gramotnost, pregramotnost a vzdělávání*, 3(1), 2019, s. 21 – 33. [2021-3-14]. Dostupné na internete: <https://pages.pedf.cuni.cz/gramotnost/files/2019/07/02_Rybarova-1.pdf>.
- RYBÁROVÁ, Eva. Rozvoj čtenářských strategií u dětí v mateřské škole. In *Kritická gramotnost*, 4 (3), 2017. [2021-14-3]. Dostupné na internete: <<https://www.kellnerfoundation.cz/pomahame-skolam-k-uspechu/download/1735/kriticka-gramotnost-4-3-2017-final.pdf>>.
- SCHWARZOVÁ, Marie. 2009. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. Praha : Dauphin. 203 s. ISBN 978-80-7272-155-9.
- SEGI LUKAVSKÁ, Jana. 2018. *Dítěti vstříc: teorie literatury pro děti a mládež*. Brno : Host, Teoretická knihovna. 275 s. ISBN 978-80-7577-413-2.
- SNOW, Catherine C. *Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension*. [2021-2-17]. Dostupné na internete: <file:///C:/Users/uzivatel/Downloads/Reading_for_Understanding_Toward_an_RD_Program_in_.pdf>.
- STEELOVÁ, Jeannie L. – MEREDITH, Kurtis S. – TEMPLEOVÁ, Charles et al. 1997. *Rozvíjení kritického myšlení. Čtením a psaním ke kritickému myšlení II*. Praha : Kritické myšlení. 54 s.
- TOWELLOVÁ, Janet L. – POWELLOVÁ, Katherine C. – BROWNOVÁ, Susannah L. 2018. *Creative literacy in action: birth through age nine*. Student edition. Boston, Massachusetts : Cengage Learning. 304 p. ISBN 978-1285171272.
- TRÁVNÍČEK, Jiří. 2011. *Čtenáři a internauti: obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Brno : Host ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky. 192 s. ISBN 978-80-7294-515-3.
- TRÁVNÍČEK, Jiří. 2007. *Vyprávěj mi něco: jak si děti osvojují příběhy*. V Příbrami : Pistorius & Olšanská. 68 s. ISBN 978-80-87053-07-2.
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2005. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha : Karolinum. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- WILDOVÁ, Radka. 2005. *Rozvíjení počáteční čtenářské gramotnosti*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. 213 s. ISBN 80-7290-228-8.
- ZÁPOTOČNÁ, Olga. 2001. Rozvoj počáteční literární gramotnosti. In *Předškolní a primární pedagogika*. Ed. Kolláriková, Z. a B. *Pupala*. Praha : Portál, s. 271 – 305.

POZNÁMKY

- ¹ V zahraničí se setkáváme s pojmem emergentní gramotnost (Towell, Powell a Brown, 2018), raná gramotnost (early literacy), spontánní gramotnost (Doležalová, 2018), protože k jejím projevům dochází spontánně, na základě podnětného vedení; nebo komplexním pojmenováním „jazyk, komunikace a čtenářská pregramotnost“, který explicitně vyděluje jazyk a komunikaci.
- ² Souvislé texty jsou tvořeny větami, které jsou řazeny do odstavců, například vyprávění; nesouvislé texty jsou obrázky, mapy, reklamy. Již v mateřské škole je podstatná variabilita – z hlediska žánrů i typů textů: psané, obrazové, kombinující obě tyto podoby; dále texty různých žánrů, funkcí a stylových rovin, s převahou tištěných textů, ale můžeme děti seznamovat i s rukopisnými, případně elektronickými typy textů.
- ³ Mezi endogenní faktory patří zájem, motivace pro čtení; představivost, soustředění; volní vlastnosti a postoje čtenáře k četbě a textům; životní zkušenosti čtenáře a znalost tématu (Doležalová, 2018).
- ⁴ Mezi exogenními faktory jmenujeme materiální, geografické, demografické a sociální podmínky, přičemž nejdůležitější jsou sociální podmínky, jako je vliv rodiny, školy, knihovny a dalších institucí.

- ⁵ Okamžik, který těsně předchází nové vývojové etapě, a je obdobím, v němž je organismus vnímavější, citlivější a pohotovější zareagovat na podněty zvnějšku. Dítě se nejlépe učí tehdy, když ho zkušenější vede k potenciální rovině výkonu (do intelektuálně vyšší oblasti). Tato zóna je vymezena rozdílem mezi aktuálním výkonem dítěte (zvládá samostatně) a výkonem, kterého je schopno dosáhnout s pomocí zkušenějšího. Později dítě bude tyto činnosti vykonávat zcela samostatně. Pomáhá kladení vhodných otázek či poskytování zpětné vazby.
- ⁶ Podrobněji viz texty Čtenářský koutek v mateřské škole (s doporučením na kvalitní tituly vydané po roce 1989), Laufková (2020) a *Práce s wimmelbuchy R. S. Bernerové k optimálnímu rozvoji předčtenářských dovedností u dětí* (Svačinová, Laufková, 2020). Obojí [online]. [2021-3-6]. Dostupné na: <<http://vydavatelstvi.pedf.cuni.cz/index.php/e-knihy/>>.
- ⁷ Příklady lekcí s využitím řízeného čtení nabízí program RWCT: [online]. [cit. 2021-3-21]. Dostupné na: <<https://kritickemysleni.cz/inspirace-pro-ucitele/lekce-a-texty/spolecne-cteni-rodicu-a-deti/>>.
- ⁸ Konkrétní příklady: [online]. [cit. 2020-5-25]. Dostupné na: <<http://www.ctenarska-gramotnost.cz/ctenarska-gramotnost/cg-strategie/graficky-organizator>>.
- ⁹ Jejich výhodou je, že pomáhají dětem logicky a přehledně uspořádat informace, případně vzájemné vztahy mezi nimi. Tento proces uspořádání informací a myšlenek do vizuální podoby přispívá k lepšímu porozumění textu. [online]. [cit. 2020-3-18]. Dostupné na: <<http://www.ctenarska-gramotnost.cz/ctenarska-gramotnost/cg-strategie/cg-strategie-17>>.
- ¹⁰ Děti samy odhalily, že ani první obrázek není zcela v souladu s textem – na talíři by měla být nakreslena jen jedna žlutá hruška.
- ¹¹ Zdroj černobílých ilustrací k pohádce: MLČOCHOVÁ, Markéta. 2016. *Povídám, povídám pohádku: pracovní sešit pro rozvoj vyjadřovacích dovedností předškoláků*. Ilustrovala Patricie KOUBSKÁ. Praha : Portál. 63 s. ISBN 978-80-262-1103-7. Ukázka ilustrací z jiné pohádky: [online]. [cit. 2021-3-20]. Dostupné na: <<https://nakladatelstvi.portal.cz/nakladatelstvi/aktuality/99853/povidam-povidam-pohadku-a-vy-ji-prevypravujte-podle-obrazku>>.
- ¹² HAMBLIN, Barbora. 2017. *Flandil ve školce*. 2. vydání. Ilustrovala Kateřina PAŽOUREK. Jihlava : Altenberg. 85 s. ISBN 978-80-906543-2-7.
- ¹³ PAPOUŠKOVÁ, Eva. 2018. *Kosprda a Telecí: příběh ze školky*. 2. vydání. Ilustrovala Galina MIKLÍNOVÁ. Praha : Albatros. 52 s. ISBN 978-80-00-05130-7.
- ¹⁴ ZOBÁČOVÁ, Hana. *Pohádka o Smolíčkovi*. 2016. Ilustrovala Tereza MARIANOVÁ LUKEŠOVÁ a Klára WEISHÄUPELOVÁ-HOCKEOVÁ. Praha : Pasparta. 44 s. ISBN 978-80-88163-33-6.
- ¹⁵ Zdroj: DOCHERTY, Helen. *Kniholap*. 2019. Ilustroval Thomas DOCHERTY, přeložila Petra KAMLACHOVÁ. Praha : Dobrovský. 31 s. ISBN 978-80-7585-667-8.
- ¹⁶ Inspirace dle BRASSEUR, Philippe. 2013. *1.001 activités autour du livre: raconter, explorer, jouer, créer. Nouvelle édition revue et augmentée*. Bruxelles : Casterman. 12 s. ISBN 9782203066311. Vybráno a přeloženo Školními čtenářskými kluby [online]. [cit. 2020-3-14]. Dostupné na: <<https://new.ctenarskekluby.cz/storage/app/media//Metody/Brasseur.1001%20activites%20autour%20du%20livre.inspirace%20pro%20ctenarske%20lekce.k%20tisku.pdf>>.
- ¹⁷ Černobílé obrázky, pokud možno neutrální – měly by odpovídat základním, bezpříznakovým slovům, jako bychom volili klíčová slova. Pro rozvoje fantazie v této fázi nevyužíváme ilustrace z knihy.
- ¹⁸ Práce s ustálenými prvky (jejich definice apod.) a touto knihou je inspirativně popsána zde: KOPECKÁ, Jana – ŠAFRÁNKOVÁ, Kateřina. Jak dnes rozumíme ustáleným prvkům v textu. In *Kritická gramotnost*. Roč. 1, č. 1, 2015 [online]. [2021-3-7]. Dostupné na: <<https://www.kellnerfoundation.cz/pomahame-skolam-k-uspechu/download/692/kriticka-gramotnost-2015-1.pdf>>.
- ¹⁹ Vzhledem k přehlednosti výsledků uvádíme výsledky obou tříd výzkumného vzorku i experimentálního vzorku v jednom grafu. Směrodatná odchylka byla zaznamenána a stojí za pozornost, ale vysvětlujeme ji dále v textu. Přesto jsme se rozhodli pro přehlednost výsledků obě skupiny výzkumného i experimentálního vzorku sloučit do jednoho grafu.
- ²⁰ Posttestu bylo použito šest černobílých ilustrací z pohádky *Jak šlo šídlo na vandr*.

ČÍTANIE S POROZUMENÍM A DÔVODY JEHO ROZVÍJANIA

DOC. PHDR. BEÁTA RÁ CZOVÁ, PHD.

Reading comprehension is part of reading literacy, which refers to an individual's comprehensive ability. Reading comprehension is the ability to use the acquired knowledge, competencies, and skills to solve various problems. Developing this competence is, therefore, a prerequisite for a successful everyday life. The article discusses the ways in which this ability can be developed and encouraged.

Keywords: reading comprehension; reading literacy; comprehensive ability

 beata.raczova@upjs.sk

 Department of Psychology

Faculty of Arts
Pavol Jozef Šafárik University
in Košice

Moyzesova 9
040 01 Košice

 <https://katedrapychologief-fupjs.weebly.com/>

Čítanie s porozumením predstavuje termín, ktorý v tejto podobe aktuálne najviac rezonuje najmä v školskom prostredí. Jeho presný význam a obsah však pre mnohých ostáva stále neznámy, a to i napriek tomu, že rozvíjanie a uplatňovanie tejto schopnosti je nevyhnutné nielen vo výchovno-vzdelávacom procese, ale aj v bežnom živote.

VÝZNAMY ČÍTANIA S POROZUMENÍM

Čítanie s porozumením môžeme chápať ako súčasť komplexnej spôsobilosti, ktorou je čitateľská gramotnosť. Ide o tzv. funkčnú gramotnosť, teda o schopnosť využívať získané vedomosti a zručnosti na riešenie problémov v rôznych situáciách. V širšom zmysle je chápaná ako súhrn vedomostí, zručností a stratégií, ktoré jedinec buduje po celý život. V užšom slova zmysle ide o schopnosť porozumieť, pracovať s čítaným textom, schopnosť selektovať z textu hlavnú myšlienku, interpretovať obsah textu či kriticky zhodnotiť vierohodnosť zdrojov informácií a podobne (Koršňáková a kol., 2010; Altmanová,

2011). Okrem porozumenia pojem zahŕňa nielen dedukcie, hodnotenia a metakognície, ale aj rovinu vzťahovú a postojeovú, keďže odráža aj motiváciu a vzťah jedinca k čítaniu.

Oficiálne je čitateľská gramotnosť vo výskumoch PISA 2019 definovaná ako schopnosť porozumieť a používať písaný text, uvažovať o ňom a ako aj zaangažovanosť čitateľa do čítania s cieľom dosiahnuť osobné ciele, rozvíjať vlastné vedomosti a schopnosti a podieľať sa na živote spoločnosti. Zjednodušene povedané: text prečítať, nájsť informáciu, porozumieť jej a použiť ju v reálnom živote (situácii).

KLÚČOVÉ SPÔSOBILOSTI ČÍTANIA S POROZUMENÍM

Ak sa chceme na rozvoj čítania s porozumením pozrieť bližšie, musíme si najskôr stručne vysvetliť samotný proces čítania. Čítanie je celkovo zložitý proces, ktorého základom je viacero rôznych schopností a zručností, ktoré spoločne vedú k porozumeniu prečítaného. Pre deti môže byť čítanie s porozumením veľmi náročné. Predpokladom úspešného

čítania s porozumením je okrem exekutívnych funkcií (najmä pracovná pamäť a pozornosť) aj niekoľko ďalších kľúčových spôsobilostí: dekodovanie, fluencia, slovník, odôvodňovanie a úroveň základných vedomostí.

Dekódovanie predstavuje základ pre rozvoj ďalších čitateľských schopností. Dekódovanie vychádza z ranej jazykovej spôsobilosti, tzv. fonemického vedomia (ang. phonemic awareness). Označuje pochopenie, že slová a slabiky sú tvorené jednotlivými zvukmi reči, ktoré sú reprezentované písmenami (Zelinková, 2009; Vágnerová, 2005). Umožňuje

deťom počuť jednotlivé zvuky (známe ako fonémy) a „hrať sa“ so zvukmi na úrovni slova a slabík. Fonemické vedomie je však súčasťou komplexnejšej spôsobilosti, nazvanej fonologické uvedomovanie. Ide o jeden z kľúčových procesov podieľajúcich sa na schopnosti dieťaťa naučiť sa čítať (Zelinková, 2009). Väčšina detí si prirodzene osvojí schopnosť fonologického vedomia tým, že už od raného detstva si

spolu s rodičmi „čítajú“, spievajú a opakujú riekanky. Naopak, jedným z prvých príznakov ťažkostí s čítaním sú v skutočnosti ťažkosti s používaním rýmov, počítaním slabík alebo identifikáciou prvého zvuku v slove.

Plynulosť je ďalšou dôležitou spôsobilosťou v procese rozvoja čítania s porozumením. Vyžaduje si okamžité rozpoznanie slov, ktoré vplýva na rýchlosť, akou dokáže dieťa čítať a porozumieť textu. Zdatní čitatelia čítajú plynulo a v dobrom tempe. V prípade, ak má dieťa problém práve s rozpoznaním slov, jednou z ciest, ako mu pomôcť, je precvičovanie čítania rôznych textov, ktoré by mali mať adekvátnu úroveň obtiažnosti. Priemerní čitatelia totiž musia vidieť slovo 4- až 14-krát, kým ho automaticky rozpoznajú, ale napríklad deti s dyslexiou musia slovo vidieť až 40-krát (Metějček, Vágnerová, 2006).

Rozsiahla slovná zásoba je ďalšou podstatnou súčasťou rozvíjania čítania s porozumením. Ak má dieťa pochopiť čítaný text, musí porozumieť väčšine slov v texte (Guthrie et al., 2007). Rozširovaniu slovnéj zásoby pomáhajú rozhovory o rôznych témach, rozprávanie vtipov, hranie slovných hier a každodenné skúsenosti s čítaním. Deťom v predškolskom veku je napríklad vhodné každodenné hlasné spoločné čítanie, počas ktorého sa rodič zastaví pri nových slovách a definuje ich. U detí v mladšom školskom veku pomáha nabádanie k samostatnému čítaniu a zároveň hľadanie významu nových slov na základe prečítaného (pochopenia

kontextu). Podobné aktivity je možné využiť aj v rámci výučby. Učiteľ môže žiakov zapojiť do konverzácie, vysvetľovania významu zaujímavých slov alebo stimulovať rozširovanie slovnéj zásoby prostredníctvom hrania slovných hier na vyučovacích hodinách.

Základné vedomosti a schopnosť usudzovania a vyvodzovania záverov je postupne sa rozvíjajúca spôsobilosť,

ktorá je súčasťou čítania s porozumením. Väčšina čitateľov dáva totiž do súvislosti to, čo čítajú, s tým, čo vedia (Guthrie et al., 2007). Pre deti je preto dôležité, aby mali pri čítaní základné znalosti o svete. Musia byť tiež schopné „čítať medzi riadkami“ a vyextrahovať dôležitú informáciu, ktorá nesie význam celého textu, a to i vtedy, ak to nie je doslova vysvetlené. Túto schopnosť si dieťa trénuje práve čítaním a konverzáciou s rodičmi a inými dospelými, sledovaním filmov a televíznych programov s vysvetľujúcim komentárom dospelých či sledovaním umenia. Zdrojom poznatkov sú tiež životné skúsenosti a praktické činnosti. Taktiež by mali byť deti súčasťou rozovorov, v ktorých dospelí vysvetľujú, čo sa naučili zo skúseností, zo spoločne prežitých chvíľ či rôznych životných situácií. Dospelí by mali deťom klásť otvorené otázky, ktoré si vyžadujú premýšľanie a vysvetľovanie, a tak pomôcť dieťaťu vytvárať prepojenie medzi novými a existujúcimi poznatkami.

Predpokladom úspešného čítania s porozumením je okrem exekutívnych funkcií (najmä pracovná pamäť a pozornosť) aj niekoľko ďalších kľúčových spôsobilostí: dekodovanie, fluencia, slovník, odôvodňovanie a úroveň základných vedomostí.

EXEKUTÍVNE FUNKCIE

Ako sme už spomenuli v úvodnej časti príspevku, **pracovná pamäť a pozornosť** sú súčasťou exekutívnych funkcií. Považujeme ich za súbor vyšších poznávacích procesov, ktoré organizujú a regulujú ľudské správanie, uplatňujú sa v rôznych situáciách, zároveň si však vyžadujú aj samostatné a účelné fungovanie (Slavkovská, 2014). Pozornosť umožňuje deťom informácie z textu prijať, dekódovať a pracovná pamäť im pomáha tieto informácie udržať a použiť ich na odhalenie významu a budovanie vedomostí z prečítaného (Izdenczyová, 2019).

S tým súvisí aj **schopnosť sebamonitorovania** pri čítaní, ktorá zahŕňa schopnosť detí rozpoznať, keď niečomu nerozumejú, následne sa zastaviť, vrátiť sa a znovu text prečítať, aby odstránili prípadný zmätok. Oveľa ľahšie sa deťom pracuje so zaujímavým a graficky motivujúcim textom. Dieťa tak nemá pocit učenia, ale hry a zábavy. Povzbudenie pri zvládaní ťažkostí a hlasné čítanie na zabezpečenie významu čítaného je pre dieťa cestou k zlepšeniu čítania s porozumením.

Ak má dieťa problémy s niektorou zo spomínaných funkcií, môže mať problémy aj s čítaním ako takým. Preto je dôležité tieto ťažkosti už v začiatkoch identifikovať a pomôcť dieťaťu s ich prekonávaním. Pri menej závažných problémoch môžu dieťaťu pomôcť jednak rodičia v domácom prostredí, ale aj podnetné materiály v rámci edukácie. Napríklad na prvom stupni, na začiatku školskej dochádzky, v tzv. čítankovom období, dochádza k utvrdzovaniu čitateľských kompetencií. Dieťaťu pomáha, ak sú pracovné zošity graficky a obsahovo príťažlivé, ak ide o atraktívny materiál, v ktorom sú úlohy vekovo primerané, aj s vtipným ponaučením či medzipredmetovým prepájaním (napr. poznatky z matematiky s prvoukou). Úlohy, ktoré dieťa rieši, by mali byť rozmanité, mali by upútať jeho pozornosť. Je dobré, ak deti môžu prečítaný text aj vizualizovať v podobe vlastných obrázkov, a tak vytvárať priestor na rozvoj

obrazotvornosti a kreativity. Zároveň je pre deti na prvom stupni dôležité, aby sa náročnosť a zložitosť textov zvyšovala postupne. Je podstatné vedieť, že ťažkosti s čítaním ešte neznamenajú, že dieťa nie je bystré. Každé dieťa je jedinečné, len niektoré potrebuje viac podpory a povzbudenie aj pri drobných pokrokoch, rovnako ako aj viac času a trpezlivosti, napríklad aj prostredníctvom využitia odbornej pomoci. V prípade závažnejších problémov by bolo vhodné vyhľadať odbornú psychologickú pomoc.

Na druhom stupni je čítanie hodnotené ako sekundárna spôsobilosť. Čítanie sa považuje za prostriedok

získavania vedomostí.

Problémy s čítaním na prvom stupni sa odzrkadlia v školskej úspešnosti vo vyšších ročníkoch. Nedostatočne osvojená čitateľská gramotnosť môže celý vyučovací proces výrazne spomaľovať. Navyše, v tomto období prudko narastá objem čítaného textu a rastú nároky na prácu s textom. Vo vyšších ročníkoch by sa teda mali cielave-

dome a zámerne rozvíjať stratégie čítania ako ďalšia kľúčová spôsobilosť, kritické myslenie, formulácia a prezentácia vlastného názoru, tréningovanie argumentácie. Čitateľskú gramotnosť je možné rozvíjať v rámci jednotlivých ročníkov a zložiek predmetu. Treba však klásť dôraz nielen na umelecký, ale aj vecný text, zamerať sa na čítanie s porozumením nesúvislých textov (mapy, grafy a pod.) a využívať rôzne techniky a druhy čítania s porozumením (napr. informatívne čítanie, zážitkové čítanie). Spôsob a forma je často na učiteľovi, jeho skúsenostiach a motivácii.

V dospelosti úroveň čitateľskej gramotnosti súvisí s pracovným zameraním a tréningovaním čítania. V bežnej populácii je dôležité nájsť si cestu k čítaniu literatúry. Viac-menej nezáleží na literárnom žánri, dôležité je, čo dospelého človeka zaujíma, resp. čo potrebuje. Ako dobrý tréning, napríklad v seniorском veku, sa ukazuje nielen čítanie rôznych druhov textov, ale aj lúštenie krížoviek a aktívne sledovanie kvízov, čo celkovo pomáha k udržiavaniu mentálnej kondície.

Problémy s čítaním na prvom stupni sa odzrkadlia v školskej úspešnosti vo vyšších ročníkoch. Nedostatočne osvojená čitateľská gramotnosť môže celý vyučovací proces výrazne spomaľovať.

ZÁVER

V súčasnosti by už nikto nemal spochybňovať význam čítania s porozumením, s ktorým sa stretávame v každodennom živote pri riešení bežných situácií. Spôsobilosť primerane rozumieť textu a adekvátne ho interpretovať totiž možno považovať za nevyhnutnosť, najmä pri komunikácii a získavaní informácií akéhokoľvek druhu. Nadobudnutie tejto spôsobilosti už v detskom veku, jej tréningovanie a udržiavanie, je významné počas celého života. V školskom prostredí je čítanie, resp. práca s textom, najpoužívanejším interakčným kanálom. Správne osvojená čitateľská spôsobilosť je základným predpokladom na zvládnutie nielen väčšiny vyučovacích predmetov, ale aj na ďalšie štúdium, úspešné pracovné zaradenie, bežný život a jeho zvládanie. Dôkazy o význame tejto kompetencie sú priamo okolo nás. Napríklad mnoho dospelých ľudí má problém s porozumením textu zmlúv, ktoré podpisujú. Môžu sa preto dostať do vážnych problémov, trebárs zadlženie či existenčné problémy. Iným príkladom je rastúci problém s nízkou úrovňou

kritického myslenia a overovaním pravdivosti informácií. Aktuálna koronakríza a šírenie neoverených či zavádzajúcich správ je toho jasným dôkazom. Vzťah medzi schopnosťou čítať s porozumením a kritickým myslením bol empiricky preukázaný (Čapek, 2015). Kriticky uvažujúci človek je zároveň aj schopný čítať s porozumením, selektovať dôležité myšlienky, overovať zdroje a pracovať s argumentmi, čo je v prípade konfrontácie s dezinformáciami kľúčová kompetencia. Zároveň pociťujeme narastajúci tlak obrovského množstva informácií, ich neobmedzený a kontinuálny prísun, s ktorým sme konfrontovaní. To kladie vysoké nároky na rôzne čitateľské kompetencie, napríklad na schopnosť orientovať sa v množstve informácií, vyhľadávať a vyberať podstatné informácie, kriticky ich hodnotiť, zvažovať obsah a overovať zdroje týchto informácií. Posilňovanie čitateľských kompetencií, vrátane čítania s porozumením, sa tak stáva jedným z účinných spôsobov, ako sa vysporiadať s podobnými aktuálnymi problémami, ktoré môžu výrazne ovplyvniť omnoho viac, než si myslíme.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ALTMANOVÁ, Jana. 2011. *Čtenářská gramotnost ve výuce*. Praha : Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků (NÚV), divize VÚP, 67 s. ISBN 978-80-87000-99-1.
- ČAPEK, Robert. 2015. *Moderní didaktika*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing. 604 s. ISBN 978-80-247-3450-7.
- GUTHRIE, John – HOA, Laurel – WIGFIELD, Allan – TONKS, Stephen – HUMENIC, Nicole – LITTLES, Erin. 2007. *Reading motivation and reading comprehension growth in the later elementary years*. In *Contemporary Educational Psychology*. Roč. 32, č. 3, s. 282 – 313.
- IZDENCZYOVÁ, Nikoleta. 2019. Exekutívne funkcie dieťaťa v mladšom školskom veku: prehľad súčasných poznatkov o vývine exekutívnych funkcií a ich vzťahu k školskému výkonu. In *Premeny školy a učiteľské vzdelávanie v historickej kontexte a nové perspektívy*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Prešov : Pedagogická fakulta, s. 156 – 162. ISBN 978-80-555-2267-8.
- MATĚJČEJ, Zdeněk – VÁGNEROVÁ, Marie. 2006. *Sociální aspekty dyslexie*. Praha : Karolinum, s. 272. ISBN 8024611732.
- SLAVKOVSKÁ, Miriam. 2014. Exekutívne funkcie – iný spôsob pohľadu na naše deti. In *Rodina a škola*. Roč. 62, č. 3, s. 18 – 19. ISSN 0231-6463.
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2005. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha : Karolinum. 536 s. ISBN 80-246-0956-8.
- ZÁPOTOČNÁ, Oľga. 2004. *Kultúrna gramotnosť v sociálnopsychologických súvislostiach*. 1. vyd. Bratislava : ALBUM, 2004. 121 s. ISBN 80-968667-3-7.
- ZELINKOVÁ, Olga. 2009. *Poruchy učení*. Vyd. 11. Praha : Portál. 263 s. ISBN 978-80-7367-514-1.

MOTIVAČNÉ AKTIVITY S DETSKÝM ČITATEĽOM

MGR. MICHAELA DÚCSOVÁ
ING. VIERA RISTVEJOVÁ

The Library for the Youth of the City of Košice has arranged the 10th annual educational seminar for librarians and teachers called Motivational Activities for Children Readers. Due to the COVID-19 pandemic, the seminar was held online from 16 to 17 June 2021. The aim of the event was to show participants specialized in children readers how to organize virtual events innovatively and successfully. The seminar provided the opportunity for librarians from Slovakia and the Czech Republic to share knowledge and experiences on how to deal with issues related to the current pandemic situation.

Keywords: library events; children reader; online activities; motivational activities

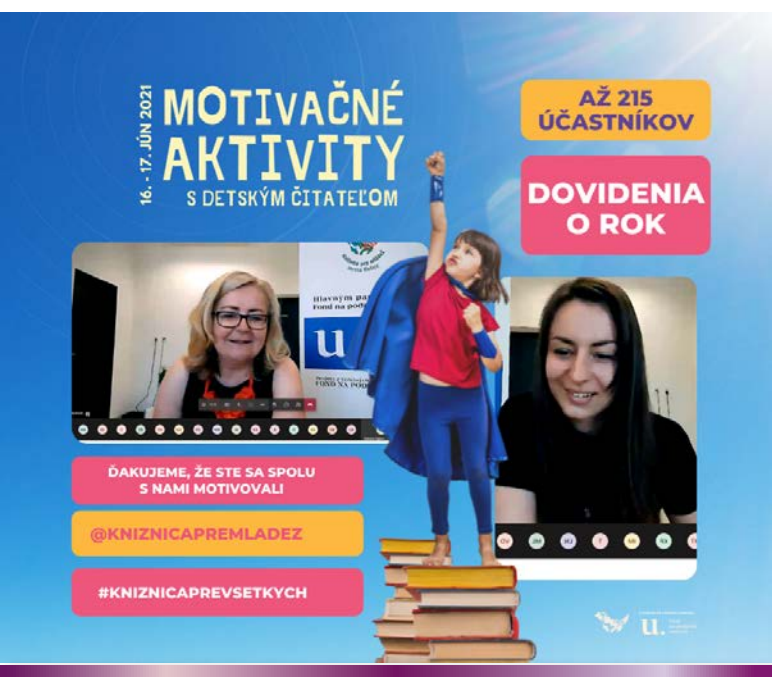
✉ viera.ristvejova@kosicekmk.sk
michaela.ducsova@kosicekmk.sk

🏠 Library for Young Readers of the
City of Košice

Kukučínova 2
043 59 Košice

🌐 www.kosicekmk.sk

Knižnica pre mládež mesta Košice pripravila 10. ročník odborného vzdelávacieho projektu *Motivačné aktivity s detským čitateľom*. Webinár sa uskutočnil 16. – 17. júna 2021, využíjúc online priestor rovnako ako väčšina knižníc na podujatia realizované počas obdobia pandémie COVID-19. Cieľovou skupinou boli pracovníci špecializujúci sa na detského čitateľa, čomu zodpovedal aj program usporiadateľom zostavený tak, aby invenčne ponúkol ukážky novátorských online podujatí a zároveň poukázal na kreatívny prístup kolegov na riešenie covidovej situácie v rôznych knižniciach na Slovensku, a taktiež v Česku v Hodoníne.

Na webinár bolo prihlásených rekordných 215 účastníkov, preto sa predpokladalo, že návody a záujem o spôsoby, ako sa dá úspešne a vo veľmi krátkom čase preorientovať na prácu v online priestore, ale aj o informácie a postupy, ako je možné v novovzniknutej situácii ďalej pracovať s detským čitateľom, aby s ním knihovníčka/knihovník nestratili kontakt, sú správne a náležité.

V prvý aj druhý deň seminára odznelo šesť príspevkov, v ktorých lektori opísali osobné skúsenosti s komunikáciou a prácou s čitateľmi na diaľku, ako sa im darilo, respektíve nedarilo prenášať knihu a čítanie do súkromia ich „obývačiek“ a ponúkli ne jeden skvelý tip, ako sa v knižnici vynašli a časom zdokonalili spoluprácu knihovníka a čitateľa.

Pracovníčky Knižnice pre mládež mesta Košice Viera Ristvejová a Michaela Dúcová v mene organizátora priblížili čitateľom časopisu Knižnica odpre-

zentované videopríspevky počas oboch dní webinára a zamerali sa na najdôležitejšie aspekty smerujúce k motivácii čítať. Odborné postrehy a poznatky poskytla pri analyzovaní jednotlivých príspevkov skúsená pedagogička a vedecká pracovníčka Ludmila Hrdináková z Katedry knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty UK v Bratislave.

DEŇ PRVÝ

Prvý deň webinára zhrnula Viera Ristvejová, marketingová pracovníčka Knižnice pre mládež mesta Košice.

● KEĎ PRÍBEHY MAJÚJ A OBRAZY ROZPRÁVAJÚ

Markéta Andričíková, UPJŠ v Košiciach

Lektorka Markéta Andričíková majúc na mysli známy čínsky citát „Jeden obraz vydá za tisíce slov.“, ponúkla celú škálu výborných nápadov, ako sa dá pracovať s knihou. Zároveň poukázala na skutočnosť, že najprirodzenejším poznávaním pre človeka je poznávanie prostredníctvom obrazov a z nich odvíjajúcich sa príbehov, pričom upozornila na skutočnosť, že tak ako sa literatúra prihovára slovami, tak umenie to zvláda cez farby a tvary. Lektorka uviedla kreatívny návod, ako integrovať prácu s obrazom do knižničných podujatí, konkrétne si zvolila knihu Jany Bodnárovej *Moja prvá galéria*, ktorá dieťa sprevádza umením a ukazuje, ako vstúpiť do obrazu, čo si všímať, ako o obraze uvažovať. Vzhľadom na to, že spisovateľka do knihy zakomponovala maľby s potenciálom príbehu, napríklad maľbu renesančného maliara Lorenza Costu (*Koncert*), maliara Józsefa Rippl-Rónaia (*Flox a Filox*) či Simoneho Martiniho (*Zázračná záchrana dieťaťa padajúceho z balkóna*), ktoré sú dotvorené ilustráciami Miloša Koptáka a Denisy Stanislavovej, môžeme sa s deťmi zamýšľať nad tým, čo asi predchádzalo zachytenému výjavu a ako by mohol príbeh pokračovať. Vždy, samozrejme, vychádzame z konkrétneho historického artefaktu. Spolu s deťmi si môžeme všímať detaily a rozprávať o nich. V súčinnosti s touto aktivitou sa deťom darí nájsť a spoznávať nové slová, učia sa spolu a zároveň dochádza k tvorivosti. Taktiež môžeme navrhnúť, aby na obrázky (xeroxové kópie ilustrácií) niečo dokreslili, doplnili.

Lektorka zdôvodnila, že všetky hravé aktivity pomáhajú deťom dopĺňať príbeh, rozvíjať detskú fantáziu a nevtieravou, veľmi atraktívnou formou nenápadne priučať niečomu novému, v tomto prípade spoznávajú slávne umelecké diela, maliarov či druhy výtvarnej techniky. Dôležité je prihliadať na vyspelosť poslucháča, čitateľa.

Jednou z odporúčaných aktivít, s ktorou sa dá veľmi zaujímavo pracovať, sú názvy obrazov, ich priradovanie k dielam či dopĺňanie. Takýmto spôsobom môžeme vybrať niekoľko obrazov a ponúknuť rovnaký počet názvov. Úlohou je vytvoriť dvojice. Pohrať sa môžeme tiež postupným odkrývaním štvorcov (ako pri pexese). Spoločne hádame, ktorý obraz a kde sa ukrýva. Vymýšľame nové názvy podľa toho, čo na obraze vidíme. Rozvíjame interpretačné schopnosti, spoznávame nové veci a slová, skladáme nové príbehy.

Všetky tieto nápady môžu inšpirovať k podobným aktivitám s inými knihami. Počas webinára v diskusnom chate sme zaznamenali niekoľko overených titulov, napríklad *Olívia a tajomstvo starých hodín* (Zuzana Konopásková, Lucia Hanus), *Rozprávky z palety* (Ján Uličniansky, Peter Palík) a *Ako umelci vidia svet* (Katarína Kosánová, Andrea Gregušová).

● KRAJINA, KDE JE VILA VILÔČKA

Renáta Hlivková, Knížnica pre mládež mesta Košice

KRAJINA, KDE JE VILA VILÔČKA (3 roč.) Renáta Hlivková, KMK

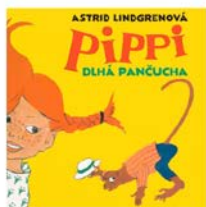
TÉMA

- priblíženie reálií krajiny
- priblíženie kontextu

METÓDY

- Výklad
- čítanie ukážky
- kontakt s knihou/knihami
 - rivalita
- test
- presah

aj pre deti, ktoré nečítajú
informačné, faktografické

Renáta Hlivková sprostredkovala podujatie určené pre mladšiu vekovú kategóriu žiakov základných škôl. Zábavnou formou ponúkla informácie nielen o živote a tvorbe známej spisovateľky Astrid Lindgrenovej, ale aj o krajine, v ktorej žila a tvorila.

Lektorka počas podujatia preferovala výklad. Začala „prevedením“ detí výstavkou kníh zostavenou z titulov náučnej a krásnej literatúry. Ukážkou titulov vizuálne umocnila fixáciu získaných informácií o základnom delení literatúry. Výklad vecne striedala s pútavým rozprávaním o Švédsku, opisom krajiny, vymenúvaním známych rodákov (Alfred Nobel a jeho cena a i.), vysvetlila geografické pojmy (svetové strany, ostrov, polostrov a ako pomôcku využívala glóbus). Ukázala obrázok známej dievčenskej tváričky s pehami a hrdzavými vrkôčikmi, čím umocnila fakt, aké je dôležité predkladať informácie primerané veku účastníkov podujatia.

V zmysle motto „*Krásne je rozprávať a ešte krajšie počúvať.*“ dopĺňala lektorka svoje rozprávanie o Pippi Dlhej Pančuche vsúvaním zaujímavých detailov zo života autorky. (Do pozornosti dala knihu *Deti z Bullerbynu* zachytávajúcu spomienky z autorkinho detstva.) Rozprávanie spestrila čítaním úryvku o tom, ako Pippi ide do školy. Deti sústredene počúvali, pretože boli vopred upovedomené o súťažiach a vedomostnom teste, ktoré ich čakali na záver. Dobre fungujúca motivačná fáza vyvolá súťaživosť a väčší záujem o nové informácie i snahu zapamätať si čo najviac.

Po dlhšom rozprávaní a čítaní deti potrebovali trochu pohybu a zábavy. Ako vhodná sa javila malá rozcvička (ideálny je nejaký zábavný cvik na šikovnosť, ktorým sa rozhybe telo aj mozog). Lektorka túto fázu nazvala „Mozgový strečing“. Potom nasledovali avizované súťaže a testy, ktoré sú výzvou a zároveň zábavou. Deti ani nezistia, že sa s nimi memoruje s cieľom uchovať v pamäti to podstatné. Nakoniec bola výzva, aby doma niečo nakreslili, napríklad ako šla Pippi do školy a pri ďalšej návšteve knižnice si z nich môžu urobiť výstavku, prípadne môžu písať listy adresované Astrid Lindgrenovej, o ktorej je známe, že ich počas života dostávala množstvo, napriek tomu na všetky osobne odpisovala. Ak sa podarí deti dostatočne zaujať, ide určite o prvý krôčik k tomu, aby po odporúčanej knihe siahli a dozvedeli sa o Pippi viac.

● DETI, HURÁ DO ČÍTANIA (NAŽIVO VERZUS ONLINE)

Zlatica Brodnianska, Krajská knižnica L. Štúra vo Zvolene

Podujatia v knižnici sú oddávna prioritne zamerané na deti a inak tomu nie je ani vo zvolenskej krajskej knižnici, ktorá má za sebou realizáciu množstva podu-

jatí organizovaných práve s cieľom propagovať čítanie a literatúru u detského čitateľa. Aj preto sa v spolupráci s pedagógmi základných škôl pustili do realizácie projektu *Deti, hurá do čítania*, ktorého zámerom je príprava podujatí primárne založených na stretnutiach s autormi a ilustrátormi kníh pre deti. Cieľom je vzbudiť záujem o samotné čítanie, zaujímavou formou odovzdávať informácie o pôvodnej slovenskej tvorbe a popritom podporiť a rozvíjať aj iné zručnosti. Jednoducho povedané, nielen koexistovať, ale taktiež úzko spolupracovať so školami a ich pedagógmi.

Nepriaznivá epidemiologická situácia tieto činnosti knižníc prerušila a jediným nástrojom na spojenie sa s čitateľskou verejnosťou sa pre knihovníkov vo Zvolene stal internet a sociálne siete. Knihovníci preto videovstupom podporili celoslovenskú kampaň *Les ukrytý v knihe*, začali s prípravami videí z tvorivých dielní a sprostredkovali online stretnutia so spisovateľmi. Postupne prešli k príprave krátkych zábavných animácií, ktoré boli určené na oživenie dištančného vzdelávacieho procesu. Medzi najobľúbenejšie sa zaradil videoskeč k významnému životnému jubileu spisovateľky Gabriely Futovej, animácia k 100. výročiu narodenia spisovateľa Ruda Morica a videoklip k informačnej výchove. Nechýbali ani videoprezentácie knižných noviniek. Všetky programové novinky mali aspoň čiastočne nahradiť tradičné prezentačné podujatia, ale najmä docieľiť, aby knižnica ostala v povedomí svojich používateľov.

Online aktivity majú väčší dosah, môžu osloviť širšiu cieľovú skupinu a sú zrejme efektívnejšie, pokiaľ ide o priestor, kapacitu či čas. Vizualizácia príbehov navyše pomáha lepšie porozumieť textu a knihovníci profesijne rastú, získavajú nové poznatky a technické zručnosti. Napriek tomu sa zaiste zhodneme, že online podujatia nemôžu plnohodnotne nahradiť osobné stretnutia s dynamickou vzájomnou komunikáciou, spoločnou diskusiou či kreatívne aktivity cielene ponúkané rovesníckym subkultúram, a to najmä z emocionálneho hľadiska.

● PRIEREZ PROGRAMOV PRE 1. STUPEŇ ZŠ

Alena Prikrylová, Mestská knižnica Hodonín

Zvládnuť techniku čítania je viac ako náročné. Alena Prikrylová z hodonínskej knižnice ukázala, ako sa knižničné online podujatia dajú integrovať do vyučovacieho procesu tak, aby pomáhali pedagógom v nácviku čítania a čítania s porozumením. Lektorka od-

PROGRAMY PRE 1. STUPEŇ ZŠ Alena Prikrylová, Mestská knižnica Hodonín, ČR

1. stupeň – obdobie počiatočného čitateľstva

- nácvik techniky čítania, prvé kroky samostatného čítania, prekonávanie bariér
- presun zamerania pozornosti na ďalšiu dôležitú
- obsahy: rozprávky a veršičky, úryvky z večerníčkov
 - blízkosť rozprávky a blízkosť veršičkov

poručila využívať nielen knihy, ale aj zábavné aplikácie a služby, napríklad Jamboard, Wordwall, Mentimeter, Padlet či Quizii. Online nástroje sú ľahko dostupné a ponúkajú nekonečné spektrum možností kvízov, interaktívnych lekcí a aktivít, ktoré sa dajú prepájať s čitateľskými aktivitami atraktívnymi tak pre mladšie, ako aj staršie vekové kategórie, napríklad pri mladších žiakoch využíva mobilný telefón, aby spolu absolvovali úvodnú „prechádzku“ a oboznámili sa s priestorom knižnice, a tak vytvára pre nich online videozáznam. Potom už spoločne vstupujú do rozprávkových príbehov. Hádajú rozprávkové postavičky – hľadajú a priradujú k sebe známe knižné dvojice, využívajú kartičky v Jamboarde. Lektorka ukazuje obálky rozprávkových kníh a zároveň knihy reálne dostupné v policiach knižnice, pričom si z niektorých prečítajú motivačné ukážky. Deti tak nadobúdajú pocit, že sú naozaj na návšteve v knižnici a aktívne sa zapájajú do podujatia. Vo Wordwalle absolvujú súťažné kvízy k vybraným knižným hrdinom a kanál YouTube im pomôže spoznávať autorov. Pre starších žiakov je tu možnosť zaradiť aj matematické úlohy (matematické rozprávky). Pomocou šifrovaných tabuliek vytvorených v Jamboarde počítajú príklady a odkrývajú tajničky, ktoré ukrývajú názvy kníh, knižných hrdinov, mená spisovateľov a pod. Ide o vhodný spôsob medzipredmetových prepojení zameraných súčasne na čitateľskú, resp. literárnu a matematickú vedomosť či zručnosť. Samozrejme, výber literatúry a náročnosť podporných nástrojov je vždy potrebné robiť s prihliadnutím na vekovú kategóriu a vyspelosť čitateľov.

● UKÁŽKA PROGRAMOV PRE MŠ ONLINE I NAŽIVO

Svatava Hýbnerová, Mestská knižnica Hodonín

Svatava Hýbnerová prostredníctvom knihy Petra Horáčka *Dlouhá cesta* odprezentovala dve ukážky

programov určených deťom v predškolských zariadeniach. Keďže práve v tomto veku dochádza k prvotnému formovaniu vzťahu dieťaťa ku knihe, knižnici a čítaniu, je naozaj veľmi žiaduce pripravovať vhodné motivačné podujatia. Deti sa zoznávajú s knižnicou a jej fungovaním, ale i s knihovníčkou, ktorá im predčíta, hrajú sa so slovíčkami a veľa memorujú, a tak spoznávajú vždy niečo nové. Využívaním vhodných kníh sa začína s postupným formovaním a výchovou budúcich čitateľov. Odprezentované aktivity s využitím interaktívnych prvkov zaujímavým spôsobom predstavili knižnicu ako čarovné miesto plné rozprávkových a dobrodružných príbehov, pričom lektorka oboznámila deti nielen so samotným priestorom, ale hravým spôsobom aj s knižným fondom, zameriavajúc sa na slovnú zásobu a porozumenie textu. Nezabudla sa venovať detailom, farbám a drobným predmetom na ilustráciách, a tak upriamiť pozornosť aj na vizuálne a sluchové vnímanie. Za povšimnutie stojí vhodné prepojenie slova, pohybu a multisenzorických prístupov s využitím zmyslových podnetov, ktoré úspešne využíva liečebná pedagogika.

● SVETOVÉ KNIŽNICE POD LUPOU

Lucia Borovská, Knižnica pre mládež mesta Košice

Knižnice už dávno neslúžia výhradne na vypožičiavanie kníh. Postupne sa transformujú na multifunkčné a kreatívne centrá. Predbiehajú sa v ponuke novátorských podujatí, pracujú, resp. spolupracujú na komunitných projektoch, usporadúvajú vzdelávacie workshopy, sprístupňujú výstavy a zároveň sú veľmi aktívne na sociálnych sieťach. Robia všetko preto, aby sa prispôsobili požiadavkám moderného používateľa.

Lucia Borovská v zaujímavom zostrihu videí ponúkla osem knižníc (podľa vlastného výberu) z rozličných častí sveta s cieľom inšpirovať a dozvedieť sa o inováciách a nápadoch v „susedných“ knižniciach:

- **Seattle Public Library** (Seattle, USA) ponúka niekoľko programov pre deti, tínedžerov a dospelých. V rámci vzdelávacieho programu *Teen Library Challenge* (*Teenegerská knižná výzva*) knižnica zverejnila šablónu s úlohami na webovej stránke a počas prázdnin sa čitatelia mohli zabaviť plnením jednotlivých úloh (napísať básň, prečítať komiks či pozrieť si film natočený podľa knižnej predlohy a pod.). Za splnenie úloh sa čitatelia mohli dostať do žrebovania o rôzne ceny, ako napríklad voľný vstup do miestneho múzea. V programe *Storywalks in the park* (*Prechádzka príbehmi v parkoch*) knižníci pripravili pre deti výber kníh o prírode, podľa ktorých absolvovali prechádzky parkom. Každá prechádzka bola tematicky spojená s jednou knihou s cieľom prepojiť detského čitateľa s prírodou. Ukážka a ilustrácie z knihy by mali motivovať k dočítaniu samotného diela.
- **Birmingham Library** (Birmingham, Veľká Británia) ponúka program *Bookstart* (*Knižné začiatky*), ktorý je určený pre deti do päť rokov. V rámci neho knižnica ponúka hmotné balíčky, ktoré obsahujú dvojazyčné či interaktívne knihy. Balíček je darom pre začínajúcich čitateľov vo veku od nula do päť rokov, ale obsahuje aj priložený zoznam vhodných aktivít na doma. Knižnica zároveň úzko spolupracuje s detskými centrami, škôlkami a tiež zdravotnými strediskami.
- **The Kansas City Public Library** (Kansas, USA) čitateľom ponúka možnosť objednať si či rezervovať služby na vopred určitý čas. Napríklad služba *Book a Youth Librarian* (*Zarezervuj si knihovníka*) ponúka možnosť spojiť sa s knihovníkom, aby pomohol s výberom kníh, životopisom či inými službami.
- **The New York Public Library** (New York, USA) sa môže pochváliť programom *Insta Novels* (*Príbehy na Instagrame*). Využíva instagramovú platformu na to, aby originálnym spôsobom (prostredníctvom príbehov) prezentovala knižnú klasiku, ako je napríklad *Alica v krajine zázrakov*.
- **Yarra Plenty Regional Library** (Ivanhoe, Austrália) je známa projektom *Reading Dogs* (*Čítajúce psíky*), ktorý je aktívny a veľmi obľúbený v austrálskych knižniciach už od roku 2012. Na rozvoj čitateľských zručností úspešne využívajú zvieratká, ktoré sú ideálnymi spoločníkmi. Čítajúce dieťa oddane počúvajú a hlavne ich nikdy nekritizujú.
- **Městská knihovna Antonína Marka Turnov** (Turnov, Česko) prišla so šikovným nápadom – novovytvorenou aplikáciou *Čtenářský metr* (*Čitateľský meter*) na podporu čítania u detí od narodenia do 15 rokov. Deti si v nej vedia vybrať vhodnú knihu, a ak si ju prečítajú a označia, aplikácia im ju automaticky načíta do osobného čitateľského metra. Kto nevie alebo nechce využívať aplikáciu, môže použiť aj obyčajný krajčírsky meter.

- **Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana** (Uherské Hradiště, Česko) zaujala projektom *Najdi kamínek a přečti si (Najdi kamienok a prečítaj si)*, ktorý bol venovaný deťom pri príležitosti dňa detí. Sto kamienkov s maľbami knižných postáv bolo rozmiestnených v centre mesta a deti pátrali nielen po nich, ale aj po názvoch kníh, v ktorých sa postavy nachádzajú.
- **Oravská knižnica Antona Habovštiaka** (Dolný Kubín, Slovensko) a jej projekt *Čítanie v skriní* je príkladom toho, že deťom niekedy stačí úplne málo, v tomto prípade skriňa vyrobená z masívneho dreva ukrývajúca vankúšik, poličku s knihami a svetielko – avšak najmä zaujímavé čitateľské „útočisko“.

DEŇ DRUHÝ

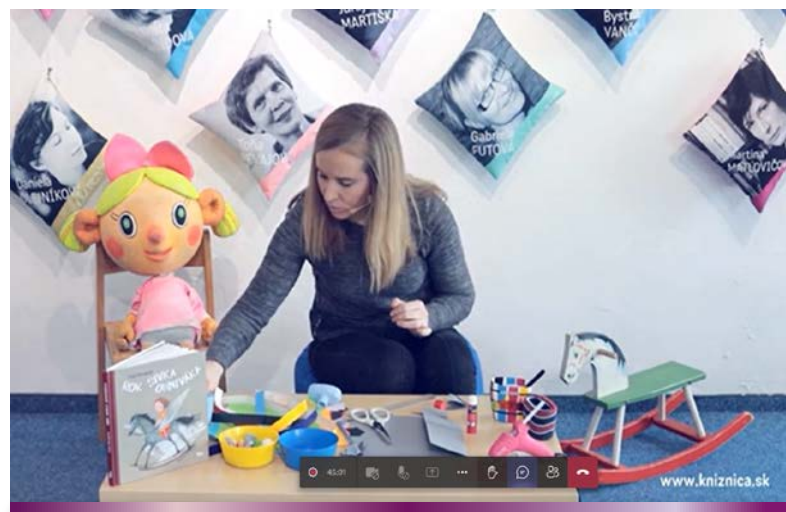
Druhý deň webinára zosumarizovala Michaela Dúcsová, spisovateľka a knihovníčka Knižnice pre mládež mesta Košice.

● ZĎALEKA A PREDSA ZBLÍZKA – ONLINE AKTIVITY PRE DETI

Barbora Krajč Zamišková, Mestská knižnica mesta Piešťany

Vysokoškolská pedagogička, herečka a bábkoherečka Barbora Krajč Zamišková v úvode príspevku skonštatovala, že hoci ich knižnica oslávila 95. narodeniny, nie je to žiadna „starenka“, ale inštitúcia, ktorá ide s dobou. Aj preto už v marci minulého roka knihovníčky spustili prvé online aktivity. Museli sa prispôbiť novej situácii, okrem iného napríklad naučiť sa pracovať s kamerou či s mikrofónom. Vo svojich aktivitách prezentovali významných slovenských au-

torov napríklad Jána Uličianskeho, Braňa Jobusa, ale i Máriu Ďuričkovú, Ľudmilu Podjavorinskú a mnohých iných. Okrem klasickej spätnej väzby dostali pozitívne ohlasy aj od pedagógov, ktorí využili videá ako učebnú pomôcku. Často reagovali na konkrétne video, ktoré motivovalo deti navštíviť knižnicu s cieľom vypožičať si knihy súvisiace s prezentáciou. Deťom sa takéto oživenie hodín veľmi páčilo. Pracovníci knižnice nezaháľali a v priebehu týždňov a mesiacov vytvorili viac ako dvesto aktivít. Videá natáčali na všetkých oddeleniach knižnice, čím mohli prilákať do svojich zaujímavých priestorov nových potenciálnych čitateľov. V rámci *Motivačných aktivít* prezentovali dlhšie video, v ktorom zaujímavým spôsobom zostrihali všetky online aktivity, ako *Čítame cez web*, *Zázračný oriešok online – festival rozhlasových rozprávok*, *Knihotúlanie*, *Divadielka*, *Piešťanské online potulky*, *Prechádzky výstavami*, *Debaty o čítaní* a iné. Barbora Krajč Zamišková uviedla, že postupným triedením videí uľahčili návštevníkom hľadanie v online priestore. V rámci ďalšej aktivity *Piešťanské potulky* knihovníci rozprávali legendy, povesti aj príbehy spojené s mestom a diskutovali s autormi, ktorí pochádzajú z mesta Piešťany. Diváci-čitateľa sa pozretím videa inšpirovali námetmi a miestami, kde môžu ísť a zároveň sa dozvedeli informácie o knihách, v ktorých si môžu prečítať legendy a povesti súvisiace s mestom Piešťany. Spojením knihy s históriou a umením sa môžu ľudia dozvedieť zaujímavosti o meste, v ktorom žijú. Medzi populárne podujatia patrili aj tvorivé dielne. Deti si mohli vyrobiť papierový výjav kolonády v 3D verzii alebo sponkovník, ktorý vyzeral ako z dielne Alfonza Muchu. Zároveň sa dozvedeli, kde sa v Piešťanoch nachádza jeho obraz. Taktiež sa zoznámili s výrobcou bábok, ktorý im predstavil svoju prácu a následne si deti v tvorivých dielnach vytvorili vlastné papierové bábky.

Mestská knižnica v Piešťanoch prostredníctvom online podujatia predstavila aj knihu Tone Revajovej *Rok Sívka Ohniváka*, ako i istý návod pre rodičov, ako s knihou pracovať. V knihe sú väčšími písmenami vytlačené niektoré vety, a tak sa rodič môže na začiatku s malým čitateľom dohodnúť, že ich bude čítať on. To ho iste veľmi poteší, keďže sa môže podieľať na príbehu. Bábkoherečka využila i dramati- záciu, v ktorej s bábkami pokračovala v deji. Pripomenula, že rodič počas čítania môže viesť s dieťaťom rozhovor/dialóg, lebo v príbehu sa nachádzajú vážne témy ako strata blízkej osoby alebo narodenie súro- denca. Čítanie dieťaťu je veľmi dôležité pre rozvíja- nie slovnej zásoby a jeho obrazotvornosti. V tvorivých dielňach si deti mohli vyrobiť záložku.

Ludmila Hrdináková z Filozofickej fakulty Uni- verzity Komenského v Bratislave, ktorá dopĺňala každý príspevok svojimi postrehmi, ocenila podpo- ru čítania v rodinách i to, že je to akoby navigácia pre rodičov, ako s malými deťmi knihy čítať. Kni- hovník by bol v takom prípade v role poradcu. Pri- pomenula taktiež, že je to i zmysluplné a zaujímavé trávenie voľného času s dieťaťom, pričom ho rodič zároveň vychováva k čítaniu.

● ZÁZRAČNÁ CESTA ČERVÍKA ERVÍNA

Silvia Kupcová, Mestská knižnica Mikuláša Mišíka v KaSS v Prievidzi

ZÁZRAČNÁ CESTA ČERVÍKA ERVÍNA Silvia Kupcová, Mestská knižnica M. Mišíka v KaSS v Prievidzi

Ciele:

- rozvíjanie čitateľsky príťažlivého textu
- podporovať kreativitu
- rozšíriť možnosti práce s textom na vyučovaní

Výber literatúry:

- sympatický hrdina
- pre dieťa príťažlivá poetika a fantázia – mikrosvet a makrosvet¹
- svojská ikonocita

Silvia Kupcová so svojim spoločníkom – bábkou Ervínom odprezentovala video *O zázračnej ceste červíka Ervína*. Na začiatku videa knihovníčka predstavila knihu *Červík Ervín* a jeho autorku Andreu Gregušovú a potom začala čítať ukážku z knihy *O Jablkovej štrúdlí*, do ktorej zmenou hlasu zapájala aj bábku červíka. Keďže videoprezentáciu o Ervínovi si pozrelo mnoho detí, tak knižnica po prečítaní prí- behu vymyslela súťaž, v ktorej malí čitatelia vytvá-

rali knihy s ilustráciami a skúšali hádať, ako príbeh z ukážky pokračoval. Knihovníčka niektoré z nich prezentovala na webinári a prečítala aj zaujímavé fabulácie deja. Dodala, že jedna trieda dokonca uro- bila i dramati- záciu textu a video poslala do knižnice. Ludmila Hrdináková ocenila výber textu, ktorý bol pre deti príťažlivý, keďže sa v ňom červík ocitol na nedobrovoľnej vandrovke, čím sa vytvoril priestor na rozhovor s deťmi o tom, či budú navždy bývať so svojimi rodičmi alebo raz pôjdu vlastnou cestou. Spomenula aj podporu kreativity vyhlásením súťaže a tiež dramati- zácie textu a presah do iných predme- tov ako prírodoveda a výtvarná výchova.

● VO FARBÁCH VYCHÁDZAJÚCEHO SLNKA

Viera Némethová, Miestna knižnica Petržalka

Knihovníčka Vierka Némethová prezentovala tému *Vo farbách vychádzajúceho slnka*. V úvode porozprá- vala o tom, čo všetko pochádza zo starých príbehov, z mýtov, legiend či povestí, ktoré sa odovzdávali z generácie na generáciu. Predovšetkým išlo o prí- behy o stvorení sveta, krajín a o tom, ako si ľudia kládli otázky, prečo svieti slnko a hovorili o živloch. Každá krajina má takéto príbehy a jednou z nich je i Japonsko. Viera Némethová porozprávala i o tejto krajine a o tom, že jej príbehy sú ovplyvnené ázij- skou kultúrou. Téma priamo nadväzovala na učivo v šiestom ročníku, teda bola vhodná ako doplňujú- ca lekcia k výučbe. Zároveň, keďže sa knihovníčka nachádzala priamo v knižnici, prezentovala výstavu 39 japonských umelcov, ktorí zvíťazili na *Bienále ilu- strácií Bratislava*. Nasledovalo čítanie textu o zrodení ostrovov a potom legendy o klimatických a zeme- pisných podmienkach, ktoré sú v Japonsku (z knihy *Mýty a legendy – Stvorenie sveta*).

Knihovníčka neskôr pokračovala predstave- ním knihy *Kodžiky*, ktorá je základným kameňom japonských mýtov, a čítaním ďalších ukážok z iných legiend. Zároveň sa vytvoril priestor na diskusiu s či- tateľmi o Japonsku a o tom, či poznajú nejaké japon- ské ostrovy. Knihovníčka uviedla zaujímavé názory detí z rozhovoru a dialógu, z ktorých vyplynulo, že malí čitatelia poznali mnohých bohov z bájí z počí- tačových hier. Ukážky z kníh boli obohatené nielen výkladmi o japonských legendách, ale aj o príbehy o vplyve čínskej kultúry na Japonsko. Knihovníčka poukázala aj na hracie prvky v knižnici (puzzle) a tvorivé dielne, v ktorých si deti môžu vytvoriť

napríklad papierového žeriava. Na záver Ludmila Hrdináková zhodnotila príspevok a kvitovala súvis s inými predmetmi (medzipredmetové vzťahy) a zároveň multikultúrny presah. Taktiež spomenula, že tínedžri v tomto veku sú filozofické bytosti hľadajúce vyššie princípy a začínajúce sa zaujímať o fantasy. Prebúdza sa v nich symbolické mýtické myslenie.

● IDEME ONLINE. FUNGUJE TO?

Katarína Ciganová a Tatiana Anestík, Malokarpatská knižnica v Pezinku

IDEME ONLINE. FUNGUJE TO?

Katarína Ciganová a Tatiana Anestík, Malokarpatská knižnica v Pezinku

- socializácia čítania
- socializácia čitateľa
- čítanie ako sociálna komunikácia
- online aktivity
 - ako chuťovka
 - ako darček

Katarína Ciganová na začiatku svojho vstupu porozprávala o fungovaní knižnice pred pandemiou COVID-19 a o množstve každodenných podujatí pre deti. V knižnici počas pandémie ostali prázdne priestory, preto bolo nutné prispôbiť sa situácii aj bez náležitého vybavenia a online fungovania, aby sa udržal vzťah s čitateľom i na diaľku, lebo čitateľ je pre každú knižnicu kľúčový. V pandemickom období narazili na množstvo problémov, napríklad mali len jeden smartfón či nemali statív, preto si prvý vyrobili z kartónov, v ktorých prišli nové knihy, druhý zas z lega od detí knižničiek. To dokazuje, že ak sa chce, tak sa všetko dá! Postupne zverejnili videá, v ktorých načítavali ukážky z kníh autorov pre deti, ako Ľubomír Feldek, Július Belan, Erik Ondrejčka, Mirka Ábelová či Mária Dopjer-Danthine, a to v rôznych jazykoch (slovensky, maďarsky, česky, dokonca francúzsky). Tak vytvorili zahraničný presah a dostávali spätné väzby aj spoza hraníc. Zverejnili taktiež videá s recenziami kníh, ktoré si mohli čitatelia pozrieť a potom si prísť požičať knihu, ktorá ich zaujala. Odozva na seba nenechala dlho čakať a mnohí rodičia, ktorí s deťmi prišli do knižnice, uviedli, že videli video a na základe neho si chcú danú knihu požičať. Ozva-

li sa aj pedagógovia, ktorí videá používali pri výučbe, rozposlali ich deťom a potom o nich na online hodine diskutovali. V niektorých nahrávkach natočili čítanie otvorenej knihy, a tak si malý čitateľ mohol čítať zároveň s knihovníkom či umelcom, ktorý prijal pozvanie knižnice. Veľký úspech mali videá so starými leporelami. V aktivite *Knihy na mieru* knižničky približovali, čo sa aktuálne v knižnici deje a aké nové knihy pribudli do poličiek. Na webovej stránke knižnice i na Facebooku zároveň uverejňovali aj písané recenzie či pracovné listy pre deti, ale aj maľovanky, vystrihovачky, bludiská, „spájačky“, šablóny a iné. Mnohé deti následne posielali do knižnice fotky svojich výrobkov. Videá je možné nájsť na YouTube kanáli *Kníži Baba*.

Na prezentáciu Kataríny Ciganovej nadviazala kolegyňa – knižnička Tatiana Anestík, ktorá priblížila online kvízy spustené na webovej stránke knižnice. Informovala o vzniku nápadu, ale aj o tom, ako sa tvorí zábavný, vedomostný, prípadne literárny kvíz pre deti. Uviedla, že v prvom rade je dôležitý výber kníh. Je dobré zvoliť také, ktoré deti poznajú z podujatí v knižnici alebo zo školy. Otázky v kvízoch by mali byť rôzneho typu, aby po chvíli nezačali hráča nudiť, ale aby ostal v napätí a v očakávaní, aká bude ďalšia otázka a na čo sa zameria. Odpovede môžu mať rôznu formu, ako výber z viacerých možností, respektíve z dvojice pravda/nepavda alebo priamo odpoveď na otázku. (*Ktorú z týchto kníh nenapísal Roald Dahl? Čo je to tátoš? Prečo dostal Popolvár svoje meno?* – práve takéto typ kvízu obľubujú mladšie deti). Tatiana Anestík poznamenala, že staršie deti majú radšej iný typ, napríklad pri sérii otázok o Harrym Potterovi ich najviac bavilo hádanie mien alebo zaklínadiel. Knižnička spomenula aj aplikáciu *Online kvíz*, v ktorej sú otázky časovo ohraničené. Na konci si čitateľ môže pozrieť v tabuľke nielen svoje skóre, ale i umiestnenie iných hráčov. Správnu odpoveď sa však dozvie hneď. Mladší i starší čitatelia sa o svoje reakcie na online kvízy podelili na Facebooku. Spokojnosť s kvízom vyjadrili aj pedagógovia, ktorí využívali kvízy na hodinách literatúry.

● S KNIHOU V ONLINE PRIESTORE

Elena Šimkaninová a Ivana Jakubčáková, Popradská knižnica v Poprade

Podujatie *S knihou v online priestore* predstavili Elena Šimkaninová a Ivana Jakubčáková. Kniha, na ktorú padla ich voľba, bola *Hľadám lepšiu mamu* od

Gabriely Futovej. Po prezentácii titulu nasledovalo prečítanie prvej ukážky, pričom sa na monitore súbežne/paralelne s knihovníčkou/recitátorkou objavila aj ilustrácia konkrétnej situácie zo scény. V úryvku z knihy *Hľadám lepšiu mamu* sa hlavná postava tretiačka Katka poháda s mamou a chce si nájsť lepšiu rodinu, lepšiu mamu. Povie jej škaredé veci a mama ostane smutná. Knihovníčka Elena Šimkaninová čítanie viackrát prerušila, aby poukázala napríklad na to, akí sme, keď sa nahneváme a povieme niečo, čo nás môže neskôr mrziť. Ako názornú ukážku „nafučania sa“ použila balón, ktorý praskla. Čítanie striedala aj s prerozprávaním. Občas sa knihovníčka pristavila a na diaľku komunikovala s deťmi, pričom si i odpovedala. Na konci čítania zadala deťom dve úlohy, a to písomne/ústne vyjadriť/napísať v komentároch ospravedlnenie a odpovedať na otázku, či chcú lepšiu mamu. (Metóda písania je skvelou formou vyjadrenia detí, ktoré sa boja hovoriť.) Knihovníčka uviedla, že deti v komentároch reagovali otvorene a smelo. Mohli diskutovať o riešení problémov, spracovaní hnevu a o pomste (ako reakcie na problémy) a podobne. Ludmila Hrdináková dodala, že je dobré vyberať humorné ukážky, pretože deti sa veľmi rady smejú, a ak sa zakomponuje do príbehu aj emocionálna rovina, ide o pridanú hodnotu textu.

● ŠTVORNOŽKY KU KNIHÁM

Monika Ferková a Tatiana Hudačková, Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove

Podujatie *Štvornožky ku knihám*, ktorého cieľom je priviesť deti (0 – 4 rokov) ku knihám prostredníctvom zážitkového čítania, funguje už od roku 2018. Matky s deťmi i celé rodiny ho pravidelne navštevovali a keď začala pandémia, knižnica hľadala možnosti, ako ho presunúť do online priestoru. Voľba padla na natáčanie videí. Každé má svoju vlastnú

tému, ku ktorej sú vybrané aj tvorivé dielne a podobné aktivity. Napríklad pri téme Vianoce bolo čítanie knihy so zimnou tematikou pri vianočnom stromčeku a pri téme Veľká noc zasa knihovníčky natočili videonávod, ako si vyrobiť farebné papierové veľkonočné vajíčka na hranie. Cez ich stred sa nakreslí čiara v rôznych krivkách a vajíčka sa podľa nich prestrihnu na polovicu. Po zamiešaní majú deti k sebe priradiť správne polovice, a tak si trénujú nielen pomenovanie farieb, ale aj jemnú motoriku. Ludmila Hrdináková poukazuje na pozitíva hry uviedla, že deti si pri takýchto aktivitách rozvíjajú svoju obrazotvornosť, vizuálnu pozornosť a slovnú zásobu. Súčasťou podujatia sa stalo aj čítanie príbehov v réžii speváčky Katky Koščovej. Hrdináková ocenila, že je skvelé vziať dieťa pri čítaní do príbehu, debatovať s ním, zastaviť sa v deji a opýtať sa, čo sa asi ďalej stane a podobne. Je správne motivovať deti vhodnými knihami, lebo sú to budúci samostatní čitatelia, a práve v tomto veku by mali rodičia vzbudiť ich záujem o knihy. Na viaceré online aktivity mali v prešovskej knižnici spätnú väzbu v podobe krásnych fotiek od čitateľov, na ktorých čítali knihy, skúšali ponúkané aktivity alebo prezentovali výrobok z online tvorivých dielní.

Podujatie *Motivačné aktivity s detským čitateľom*, prvýkrát vo forme webinára, sa vydarilo, hoci zápasilo s menšími technickými problémami. Zúčastnilo sa ho viac ako dvesto účastníkov, z ktorých mnohí boli aktívni v diskusiách a ďakovali za podnetné inšpirácie. V čase zavretých knižníc zaznela aj myšlienka, s ktorou iste mnohí súhlasili, že knižnice síce môžu fungovať v online priestore, ale len s doplnkovými aktivitami, pretože potrebujú kontakt a osobné stretnutia. Musíme teda dúfať, že o rok sa všetci stretne zoči-voči, priamo na pôde knižnice, a opäť s novými a podnetnými podujatiami. Najmä s účasťou detí, lebo práve pre ne to všetko s láskou robíme.

Všetky príspevky z webinára sú dostupné na kanáli YouTube a odkazy na jednotlivé príspevky sú uvedené na stránke Knižnice pre mládež mesta Košice www.kosickemk.sk.

Pre knihovníčku verejnosť je pripravený zborník zostavený z príspevkov, ktoré odznali na webinári *Motivačné aktivity s detským čitateľom 2021*. Zborník je voľne dostupný v PDF formáte na webovej stránke knižnice.

Projekt z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

KNIHOVNÍK A METODIK V MESTSKEJ A OBECNEJ KNIŽNICI (DOTAZNÍKOVÝ PRIESKUM)

MGR. JAROSLAVA RÁCOVÁ
MGR. BOŽENA SOBOLOVÁ

At the end of 2020, the Regional Library in Žilina carried out a questionnaire survey dealing with the issue of activities on library methodology. Its aim was to find out what is the mutual cooperation between methodology specialists and librarians, to what extent methodology specialists participate in the development of libraries in the Žilina region, and in what way the work of methodology specialists should be even more beneficial for improving library information services of municipal libraries in the Žilina region. The article discusses the answers of librarians who participated in the survey and presents suggestions for improving the work of regional methodologists.

Keywords: Regional Library in Žilina; library methodology; librarian; methodology specialist; questionnaire survey

- sobolova@krajsskniznicazilina.sk
- racova@krajsskniznicazilina.sk
- District Library in Žilina
A. Bernoláka 47, 011 77 Žilina
- www.krajsskniznicazilina.sk

Metodické oddelenie Krajskej knižnice v Žiline spracovalo dotazník „Knižník mestskej a obecnej knižnice a jeho metodik“, ktorý bol **zameraný na problematiku metodickej činnosti** a jeho cieľom bolo zistiť:

- aká je vzájomná spolupráca metodika s knihovníkom,
- do akej miery sa metodici podieľajú na rozvoji knižníc v Žilinskom kraji,
- v čom by práca metodikov mala byť ešte väčším prínosom na skvalitnenie knižnično-informačných služieb mestských a obecných knižníc v Žilinskom kraji.

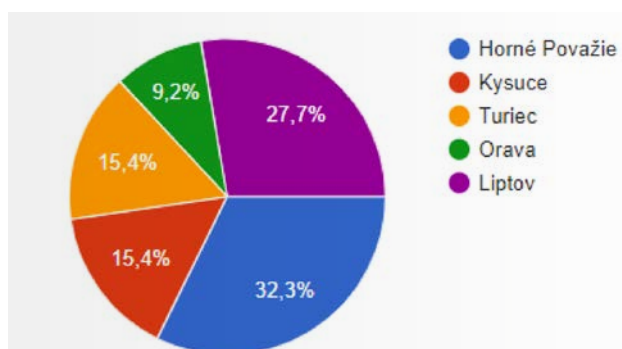
Dotazník bol rozposlaný elektronickou poštou 140 knižniciam a ich zriaďovateľom. Do prieskumu sa zapojilo 65 knižníc, t. j. 47 % z celkového počtu oslovených knižníc. Na otvorené otázky zodpovedala iba časť respondentov-knihovníkov mestských a obecných knižníc v Žilinskom kraji.

ANALÝZA ODPOVEDÍ Z PRIESKUMU

V tejto časti príspevku uvádzame 12 otázok z prieskumu zameraného na spoluprácu metodika s knihovníkom a súčasne bližšie opíšeme, resp. analyzujeme odpovede respondentov z dotazníka. Analyzovaný text dopĺňajú grafy na prehľadnejšie uchopenie pertraktovaných problémov.

1. Knižnica, ktorú spravujem, sa nachádza na území regiónu:

a) Horné Považie	32,3 %
b) Kysuce	15,4 %
c) Turiec	15,4 %
d) Orava	9,2 %
e) Liptov	27,7 %

Graf 1 Územie, na ktorom sa nachádza knižnica

Z Grafu 1 vyplýva, že 32,3 % knihovníkov, ktorí odpovedali na otázky dotazníkového prieskumu, spravuje svoju knižnicu na území Horného Považia, 27,7 % pracuje v knižniciach na Liptove, 15,4 % poskytuje knižnično-informačné služby na území Kysúc a rovnako 15,4 % na území Turca, 9,2 % respondentov pracuje v knižniciach na území Oravy.

2. Uveďte, v akej knižnici pracujete:

a) obecná s profesionalizovaným zamestnancom	13,8 %
b) obecná s neprofesionalizovaným zamestnancom	81,5 %
c) mestská knižnica	4,6 %

Graf 2 Typ knižnice

V najväčšej miere sa do prieskumu zapojili respondenti, ktorí v obecnej knižnici pracujú ako neprofesionalizovaní zamestnanci, t. j. 81,5 %, 13,8 % respondentov pracuje v obecných knižniciach ako profesionalizovaní zamestnanci a 4,6 % respondentov-knihovníkov pracuje v mestskej knižnici. Knižovníci zo školských a iných typov knižníc sa do prieskumu nezapojili.

3. Okresný metodik v rámci metodickej pomoci a pri riešení problémov súvisiacich s knižničnou praxou komunikuje (k otázke bolo možné priradiť viac odpovedí):

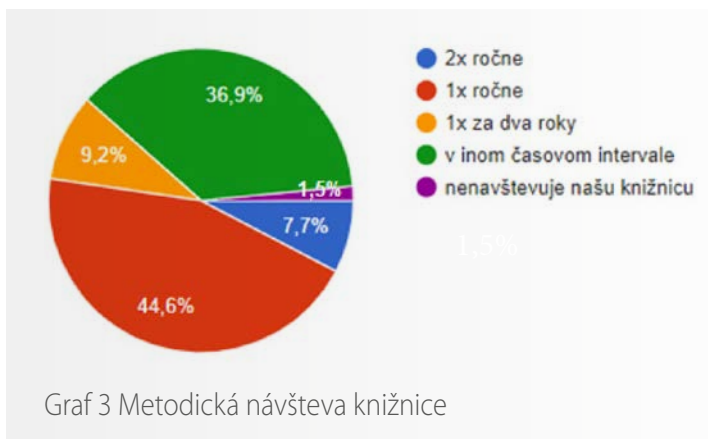
a) osobne	70,8 %
b) mailom	89,2 %
c) telefonicky	78,5 %
d) prostredníctvom sociálnych sietí	3,1 %
e) iným spôsobom (uveďte akým)	0 %

Metodik pri riešení problémov súvisiacich s knižničnou praxou najčastejšie s knihovníkmi komunikuje mailom (89,2 %), potom telefonicky (78,5 %), nakoniec osobne (70,8 %). Len 3 % metodikov využívajú pri komunikácii s knihovníkom sociálne siete. Mail je naj-

častejší spôsob komunikácie, prostredníctvom ktorého dokáže metodik rýchlo a s veľkým dosahom odoslať rôzne oznamy, pozvánky, odporúčania, odkazy a iné dôležité informácie súvisiace s knižničnou praxou.

4. Okresný metodik navštevuje našu knižnicu osobne:

a) 2 x ročne	7,7 %
b) 1 x ročne	44,6 %
c) 1 x za dva roky	9,2 %
d) v inom časovom intervale	36,9 %
e) nenavštevuje našu knižnicu	1,5 %

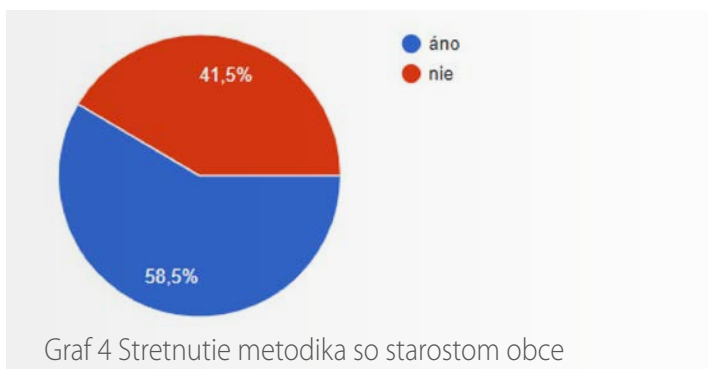

Graf 3 Metodická návšteva knižnice

Podľa prieskumu navštívil okresný metodik knižnicu jedenkrát ročne, čo vyjadriilo 44,6 % respondentov, jedenkrát za dva roky (9,2 %) a v inom časovom intervale (36,9 %). Jeden respondent uviedol, že metodik knižnicu nenavštevuje. Ideálnym stavom by bola jedna metodická návšteva ročne. Vzhľadom na to, že regionálne knižnice funkciu metodikov kumulujú s inými pracovnými činnosťami, nie je vždy v silách metodika navštíviť každú knižnicu pravidelne jedenkrát za rok. Zo strany metodika je dôležité iniciovať stretnutie aj pri zmene knihovníka a pri revízii knižničných fondov mestských a obecných knižníc.

5. Pri návšteve našej knižnice sa metodik okrem knihovníčky stretne aj so starostom obce:

a) áno	58,5 %
b) nie	41,5 %

Graf 4 Stretnutie metodika so starostom obce

Z prieskumu vyplýva, že viac ako polovica (58,5 %) metodikov sa pri návšteve knižnice stretne aj s voleným zástupcom obce – starostom, zvyšných 41,5 % sa so starostom obce nestretne. Vyskytujú sa aj prípady, keď metodik rieši s knihovníkom odborné knihovnícke otázky, pri ktorých sa prítomnosť starostu nevyžaduje. Starosta môže byť často zaneprázdnený svojimi povinnosťami a na návštevu knižnice za prítomnosti metodika mu čas nezostane. Chybou však je, ak sa metodik stretnutiu so starostom vyhýba a nemá záujem riešiť problémy knižnice so zástupcom obce. V takýchto prípadoch metodická návšteva svoj účel nespĺní a riešenie prípadných problémov súvisiacich s knižnicou sa ďalej neposunie.

6. Obecný metodik pomáha našej knižnici týmito formami:

(K otázke bolo možné priradiť viac odpovedí. Odpovede sú zoradené podľa percentuálneho zastúpenia od najvyššej po najnižšiu hodnotu.)

a) poradenská a konzultačná činnosť	90,8 %
b) pomoc so spracovaním štatistiky	64,6 %
c) pomoc pri revízii a aktualizácii knižničného fondu	56,9 %
d) pomoc pri spracovaní projektov	40,0 %
e) nákup a spracovanie knižničného fondu	20,0 %
f) poskytovanie a cirkulácia výmenných súborov	15,4 %
g) pomoc pri zaškolení do nového knižnično-informačného systému	13,8 %
h) pomoc pri príprave vzdelávacích a kultúrnych podujatí	10,8 %
i) pomoc pri servise automatizovaného knižničného systému	9,2 %
j) iné, uveďte – „Je komplexne nápomocný.“	1,5 %

Zo získaných odpovedí respondentov vyplýva, že metodik pomáha knihovníkovi najčastejšie radami a konzultuje s ním rôzne problémy:

- týkajúce sa knižničnej praxe (90,8 %),
- v oblasti štatistiky (64,6 %),
- pri revíziách knižničného fondu a jeho aktualizácii (takmer 57 %).

Niektoré regionálne knižnice poskytujú obecným knižniciam aj výmenné fondy (uviedlo to 15,4 % respondentov) s cieľom ponúknuť čitateľom širší výber literatúry. Regionálne knižnice pomáhajú aj pri

nákupe knižničných fondov (20 %), pri zaškolení do nového knižnično-informačného systému (13,8 %), pri servise systému (9,2 %). Až 40 % respondentov uviedlo, že metodik pomáha pri príprave a spracovaní projektov, ale len 11 % uviedlo, že metodik pomáha knihovníkovi pri príprave podujatí. Z odpovedí respondentov je zrejmé, že pomoc zo strany metodika v oblasti prípravy a realizácie podujatí v mestských a obecných knižniciach je pomerne nízka, a to aj napriek postupnej premene verejných knižníc na komunitné centrá. Knižnica ako jedna zo zložiek miestnej kultúry by nemala realizovať len tradičné výpožičné služby. Knihovník by mal spolupracovať s vedením obce, s miestnymi komunitami a organizáciami a mal by podľa potrieb a požiadaviek materskej školy, základnej školy a ďalších inštitúcií pôsobiacich v obci pripravovať kultúrne, vzdelávacie a komunitné programy, ktoré by mali byť spojené s čítaním, literatúrou a propagovaním literárnych, ale aj iných osobností z rôznych oblastí spoločenského a kultúrneho života. Knihovník ako zamestnanec kultúry by mal propagovať ľudské a morálne hodnoty, ktoré literatúra ako druh umenia so sebou prináša. Miestna knižnica by mala participovať na prehľbovaní čitateľskej gramotnosti detí, ktoré v obci či meste žijú. Knihovník môže rôznym obecným komunitám a malým spoločenstvám ponúknuť priestor knižnice a zabezpečiť tak vhodné podmienky na realizáciu ich aktivít. Záleží aj od zriaďovateľa, aké povinnosti a úlohy knihovníkovi zverí. Následne by mali byť zadané aj v jeho pracovnej zmluve.

7. Aké iné činnosti a pomoc od obecného metodika by ste očakávali? Uvedte vlastné návrhy a požiadavky:

Z odpovedí knihovníkov-respondentov uvádzame najčastejšie návrhy:

- pravidelné zasielanie newslettera,
- informácie o možnosti čerpania grantov (nielen z Fondu na podporu umenia),
- novinky v legislatíve a novinky vo svete knihovníctva,
- zaujímavé videá a fotografie,
- inšpiratívne aktivity,
- upozornenie na udalosti, celoslovenské kampane,
- častejšie návštevy,
- pomoc pri vyradovaní kníh vzhľadom na ich zastaraný obsah,
- pomoc pri organizácii podujatí,
- pomoc pri oživení činnosti knižnice pre verejnosť,
- konkretizovať odporúčenia.

Z uvedených odpovedí sa dozvedáme, že knihovníci obecných a mestských knižníc majú záujem získať aktuálne informácie o dianí v knihovníctve u nás i vo svete, ale aj o inšpiratívne aktivity iných knižníc (videá, fotografie, kampane na podporu čítania), ktoré by pomohli zlepšiť a skvalitniť služby ich knižnice. Informácie o celoslovenských kampaniach, ktoré sú zamerané na podporu čítania (*Týždeň slovenských knižníc, Čítajme si, Celé Slovensko číta deťom – Čítajme deťom 20 minút každý deň, Noc s Andersenom, Deň ľudovej rozprávky*) by mali prostredníctvom metodika zdieľať všetky knižnice. Knihovníci od metodikov očakávajú pomoc pri príprave podujatí. Nie je však možné, aby metodik asistoval pri realizácii konkrétnych podujatí, ale môže poskytnúť pomoc, napríklad pri tvorbe vhodného scenára alebo prezentácie, pozvaním na podujatia regionálnej knižnice, kde sa knihovník môže naučiť konkrétne podujatie pripraviť a zrealizovať, prípadne metodik môže poskytnúť/sprístupniť internetové odkazy na zverejnené aktivity iných knižníc, ktoré uplatňujú osvedčené i nové metódy práce s deťmi, berúc ohľad na ich potreby a zároveň rešpektujúc pedagogické aspekty práce s deťmi. Metodik by mal knihovníka inšpirovať príkladmi dobrej praxe, vyzdvihnúť knižnice, ktoré boli zrekonštruované, resp. tie, ktoré organizujú rôzne zaujímavé aktivity na podporu čitateľskej gramotnosti alebo sú iným spôsobom pre obyvateľov prístupné. Taktiež môže knihovníkom odporučiť kvalitnú knižnú tvorbu autorov, ktorých diela boli odborníkmi pozitívne hodnotené. Z iných odpovedí sa dozvedáme, že pri odporúčaných riešeniach by mal metodik knihovníkovi aj podrobne a jednoznačne vysvetliť, prípadne konkretizovať danú problematiku.

8. Okresný metodik v rámci metodického pomoci našej knižnici usporadúva tieto podujatia (k otázke bolo možné vybrať viac odpovedí):

a) porady	41,5 %
b) školenia	33,8 %
c) semináre	13,8 %
d) osobné konzultácie	50,8 %
e) videokonferencie	0 %
f) nerealizuje žiadne vzdelávacie podujatia	30,8 %

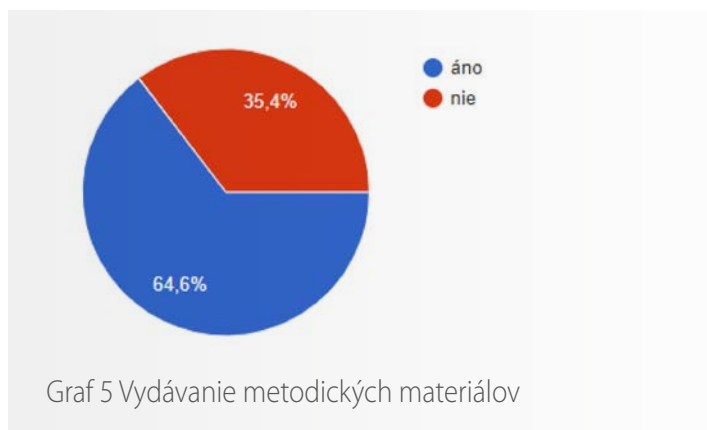
Okresný metodik v rámci metodického pomoci obecnému knihovníkovi poskytuje najčastejšie osobné konzultácie (50,8 %), organizuje porady (41,5 %), školenia (33,8 %) a semináre (13,8 %). Podľa od-

povedí respondentov niektorí metodici nerealizujú žiadne vzdelávacie aktivity (30,8 %).

Regionálny metodik by mal v priebehu kalendárneho roka pre knihovníkov knižníc vo svojej metodickej pôsobnosti pripraviť aspoň jednu poradu, ktorá by mala mať okrem informatívneho aj vzdelávací charakter. V každom regióne Žilinského kraja sa porady mestských a obecných knihovníkov realizujú aspoň jedenkrát do roka. Z prieskumu je tiež zrejmé, že 31 % respondentov takúto poradu za vzdelávanie nepovažuje. Aj keď sa respondenti zúčastňujú školení (33,8 %) a seminárov (13,8 %), zdá sa, že osobné konzultácie, zamerané na praktické riešenie problémov knižníc, sú najčastejšími spôsobmi komunikácie s metodikom (50,8 %). Pred metodikmi je nová výzva – online komunikácia, a to online porady, webináre, online konferencie. Zdá sa, že v čase pandémie tieto spôsoby komunikácie pomerne úspešne nahrádzajú osobnú komunikáciu a tradičné prezenčné školenia a porady.

9. Okresný metodik vydáva metodické materiály (štatistické prehľady, scenáre podujatí, novinky z knihovníckeho sveta, inšpiratívne materiály z oblasti dizajnu a architektúry knižníc...):

a) áno	64,6 %
b) nie	35,4 %

Z výsledkov prieskumu vyplýva, že 64,6 % metodikov metodické materiály v rôznej forme a rôzneho obsahu vydáva a 35,4 % metodikov takéto materiály nevydáva. Či sú vydávané metodické materiály užitočné a knihovníkmi aj využívané, respondenti odpovedali v otázke č. 10. Treba však poznamenať, že v súčasnej elektronickej dobe už nie je nevyhnutné metodický materiál tlačiť a vydať v papierovej podobe. Metodické materiály postačí vydávať len v elektronickej forme a mailovou poštou ich zasielať priamo knihovníkovi.

10. Ak okresný metodik vydáva metodické materiály, v akej miere ich využívate?

a) veľmi mi pomáhajú v knižničnej praxi	29,5 %
b) čiastočne mi pomáhajú	52,3 %
c) nevyužívam ich, lebo neobsahujú témy, ktoré v knižničnej praxi potrebujem	18,2 %

Z prieskumu je zrejmé, že metodikom vydávaný materiál pomáha knihovníkom pri práci len čiastočne. Takýto názor vyjadrila viac ako polovica knihovníkov z knižníc, ktorí metodický materiál od metodikov dostávajú, t. j. 52,3 %. Takmer 30 % respondentov uviedlo, že materiál im v knižničnej praxi veľmi pomáha a 18,2 % knihovníkov ho nevyužíva, pretože neobsahuje témy, ktoré by v praxi využili. Získané odpovede nás nútia zamyslieť sa nad otázkou, o čo majú knihovníci záujem, ale aj nad metodickými materiálmi, ktoré metodici vydávajú a nad ich obsahom.

Respondenti boli vyzvaní, aby napísali vlastné návrhy tém, ktoré by ich zaujímali a ktoré by okresný metodik mohol spracovať a vydať v papierovej alebo online forme. Z odpovedí vyberáme:

- „*Tipy a triky pri písaní projektov, marketingové aktivity, novinky vo svete knihovníctva, inšpiratívne aktivity, upozornenie na udalosti, celoslovenské kampane a pod.*“
- „*Poézia vhodná pre školopovinné deti na Hviezdoslavov Kubín.*“
- „*Mohli by sa vydať biblio-informatické scenáre pre MŠ, ZŠ, SŠ – je nová doba – treba aj novodobo pracovať.*“
- „*Základné informácie na zaučenie nových knihovníkov s upozornením na základnú problematiku, s ktorou sa noví knihovníci môžu stretnúť. Stručné vysvetlenie katalogizácie kníh, aby sa knihovník vedel zorientovať pri svojej práci. Ako správne realizo-*

vať podujatia a ako motivovať odradených čitateľov, prípadne, ako im vybrať vhodnú literatúru.“

- „Rady, ako prilákať nových čitateľov a čo v knižnici vylepšiť.“

V niektorých odpovediach respondentov sa opakujú požiadavky, ktoré už odznali v odpovediach na otázku č. 7. V žiadnom prípade nemôžeme knihovníkov podceňovať, pretože mnohí majú záujem aj o odborné vedomosti z oblasti knihovníctva, napríklad z oblasti katalogizácie a odborného spracovania fondu. Táto požiadavka zo strany knihovníkov sa dá ľahko splniť ponúknutím stáže v regionálnej knižnici, na oddelení katalogizácie a spracovania fondu. Veľkou podporou súčasných verejných knižníc sú prostriedky, ktoré poskytuje Fond na podporu umenia. Zo štatistik sa dozvedáme, že v ostatných rokoch bolo podporených aj niekoľko desiatok mestských a obecných knižníc v Žilinskom kraji, a to v programoch dotýkajúcich sa akvizície knižničného fondu a obnovy knižničnej infraštruktúry. Veľa knihovníkov dokáže spracovať žiadosť o dotáciu, resp. projekt na takej úrovni, akú vyžaduje Fond na podporu umenia alebo iné nadácie a fondy, ktoré združujú grantové prostriedky. Na druhej strane, je aj veľa knižníc, respektíve knihovníkov, ktorí o prostriedky nežiadajú. Na spracovanie projektu je potrebná určitá dávka odvahy, a to nielen zo strany zriaďovateľa, ale i knihovníka. Ak má knihovník pri tvorbe projektov akékoľvek problémy a obmedzenia, prichádza na rad metodik, ktorý by ho mal v tejto oblasti povzbudiť a pomôcť mu. Je veľkou odmenou aj pre metodika, ak bol projekt, na ktorom participoval, podporený. Pomoc metodika v oblasti získavania mimorozpočtových prostriedkov môže teda zásadným spôsobom knižnici pomôcť a vo veľkej miere ovplyvniť úroveň a kvalitu knižničných služieb v danom regióne. Z uvedených odpovedí zisťujeme, že knihovníkom chýbajú aj príklady inšpiratívnych aktivít, ktoré by knižniciam pomohli získať nových čitateľov. Jeden respondent napísal: „*Je nová doba – treba aj novodobu pracovať*“, tzn., že aj naše knižnice by mali ponúkať také podujatia a aktivity, ktoré dnešných čitateľov zaujmú. Tu je široké pole pôsobnosti aj pre metodika, aby knihovníkom poskytol v prvom rade informácie a následne konkrétne námety, ako podujatie pripraviť (scenáre, prezentácie, ukážky aktivít, odkazy na prezentačné podujatia a pod.). Knihovníkov, ktorí odmietajú kolektívne podujatia organizovať, treba upozorniť na to, že obdobie, keď knihovník čakal na svojich čitateľov, už dávno skončilo a je

potrebné neustále vyvíjať rôzne aktivity s cieľom, aby sa knižnica stala navštevovanejšou a atraktívnejšou.

11. Aké témy ďalšieho vzdelávania knihovníkov mestských a obecných knižníc považujete za potrebné a dôležité? (K otázke bolo možné priradiť viac odpovedí).

Rebríček odpovedí uvádzame podľa percentuálneho zastúpenia (od najvyššieho po najnižšie):

a) podujatia pre deti a mládež	44,6 %
b) tvorba projektov	43,1 %
c) katalogizácia kníh	33,8 %
d) problematika čitateľskej gramotnosti	26,2 %
e) podujatia pre používateľov so špeciálnymi potrebami (seniori, zdravotne znevýhodnení)	24,6 %
f) knižničné systémy odporúčané na automatizáciu knižničných služieb	21,5 %
g) vyhľadávanie v databázach a elektronických informačných zdrojoch	20,0 %
h) informačná výchova používateľov	18,5 %
i) medziknižničná výpožičná služba	15,4 %
j) elektronické služby knižníc (elektronická komunikácia s používateľom, elektronické zasielanie upomienok)	15,4 %
k) funkčný dizajn a moderná architektúra knižníc	15,4 %
l) rešeršovanie	10,8 %
m) problematika autorského zákona v kontexte knižníc	10,8 %
n) iné, uveďte	0 %

Z odpovedí respondentov vyplýva, že najväčší záujem zo strany knihovníkov v oblasti vzdelávania je o podujatia organizované pre deti a mládež a pre používateľov so špeciálnymi potrebami (seniori, zdravotne znevýhodnení), nasleduje záujem o informačnú výchovu používateľov, ktorá by sa mala prispôbovať potrebám detí a jej osnovy by sa mali inovovať, ale aj o informácie týkajúce sa tvorby projektov, o získanie odborných informácií z oblasti medziknižničnej výpožičnej služby, rešerší, elektronických služieb knižníc, autorského zákona, funkčného dizajnu a modernej architektúry knižníc. Ide o témy, ktoré v knihovníctve v ostatných rokoch najviac rezonujú, preto je potrebné venovať im pozornosť aj pri tvorbe plánov ďalšieho vzdelávania knihovníkov.

12. Uvedte prípadné pochvaly alebo výhrady k práci okresného metodika:

Pochvaly a uznania:

- „Keď potrebujem, vždy mi naša metodička zistí a poskytne potrebné informácie.“
- „Týmto by som chcela vyzdvihnúť prácu okresného metodika za pomoc pri vypracovávaní projektov, príjemnú komunikáciu pri riešení otázok týkajúcich sa projektov i iných problémov a tiež pri vytváraní akcií pre deti.“
- „Okresná metodička je vždy ochotná pomôcť, poradiť.“
- „Naša metodička je vždy ústretová a ochotná poskytnúť pomoc pri riešení problémov, môžem sa na ňu s dôverou obrátiť.“
- „Pani metodička pridelená našej knižnici je jedna skvelá dáma, ktorá svoju prácu vykonáva na 110 %. V prípade akéhokoľvek problému sa na ňu môžem obrátiť aj mimo konzultačných hodín.“
- „Som veľmi spokojná s okresnou metodičkou. Kedykoľvek ju požiadam o pomoc, je vždy ústretová a promptná. Zaslúži si pochvalu. Ďakujem jej.“
- „Nemám žiadne výhrady k práci okresného metodika, s jej prácou som spokojná.“
- „S prácou metodičky som veľmi spokojná.“
- „S metodičkou sme spokojní, nemáme výhrady k jej práci.“
- „Okresná metodička mi v čase, keď som začala pracovať ako knihovníčka, poskytla neoceniteľné rady a informácie o práci knihovníčky. I naďalej mi ochotne pomáha, keď sa na ňu obrátim o pomoc. Spolupráca s ňou je na veľmi dobrej úrovni.“
- „S našou okresnou metodičkou som veľmi spokojná, je to veľmi milá, ústretová pani, ochotná vždy pomôcť a poradiť.“
- „Teší ma záujem pani metodičky o knižnicu. Keď knižnicu navštívi, vždy je prístupná a ústretová. Poradí nám s problematickými vecami.“
- „Práca okresného metodika je určite náročná na čas, avšak pani metodička je vždy ochotná pomôcť a poradiť, som rada, že ju máme.“
- „Metodik je nám k dispozícii, môžeme sa kedykoľvek na metodika obrátiť.“
- „Som veľmi spokojná s našou metodičkou. Je ochotná, promptná a zasiela vždy včasne materiály.“
- „Nadmieru spokojný.“
- „Moja okresná metodička je vždy ochotná pomôcť s akýmkoľvek problémom.“
- „Naša metodička je veľmi ústretová a nápomocná pri každom probléme, ktorý potrebujem vyriešiť.“

Vždy si nájde čas, keď potrebujem jej pomoc. Veľmi si ju vážim.“

- „So spoluprácou okresnej metodičky sme veľmi spokojní. Je ochotná vždy poradiť a pomôcť.“
- „Okresná metodička pracuje na 120 %. Ochotne kedykoľvek pomôže, poradí. Aktívne sa zaujíma o problémy obecných knižníc, je nápomocná vo všetkých oblastiach knihovníctva, vďaka nej sa mnohým z nás podarilo uspieť v projektových výzvach. Pravidelne pripravuje metodické porady, odborné semináre, prispieva k vzdelávaniu knihovníkov, komunikuje so zriaďovateľmi. Pre nás, knihovníkov, je veľkou oporou. Osobne som jej za to veľmi vďačná.“
- „Som veľmi spokojná s mojou okresnou metodičkou, nemám čo viac dodať, kedykoľvek je ochotná pomôcť, poradiť...“

Výhrady:

- „Stereotyp, chýbajú inovácie v jej práci.“
- „Metodická návšteva 5 – 10 min., bez predchádzajúceho upovedomenia starostu.“

Zdá sa, že knihovníci nešetria pochvalami, za čo im ďakujeme. Rovnako ďakujeme aj za výhrady, ktoré nás prinútiť pozrieť sa na našu prácu aj kritickým okom. Oprávnená kritika môže našu prácu posúvať vpred.

ZÁVERY VYPLÝVAJÚCE Z PRIESKUMU

Z dlhoročnej metodickéj praxe môžeme s istotou tvrdiť, že najdôležitejším elementom v knižničnej praxi je knihovník a jeho osobná zaangažovanosť, pozitívny vzťah k práci, ktorú vykonáva, snaha prijímať nové výzvy, vzdelávať sa, uplatňovať nové metódy práce. Od tejto skutočnosti a od zodpovedného prístupu zriaďovateľa sa odvíja kvalita a celková úroveň knižnično-informačných služieb a status knižnice v komunite, kde služby poskytuje. Ďalší faktor, ktorý môže knižnicu posunúť dopredu, je metodik, ktorého činnosť je definovaná aj Knižničným zákonom č. 126/2015, Z. z. Podľa § 9, ods. 5, písm. f) knižničného zákona „... regionálna knižnica poskytuje metodickú pomoc a poradenské služby obecným knižniciam, mestským knižniciam, školským knižniciam, špeciálnym knižniciam a ich zriaďovateľom alebo zakladateľom v regióne a upo-

zorňuje ich na nedostatky v poskytovaní knižnično-informačných služieb“.

Dotazníkový prieskum potvrdil, že metodici regionálnych knižníc sú vo svojej metodickej pôsobnosti knihovníkom nápomocní vo všetkých oblastiach knižničnej praxe. V nasledujúcich rokoch by sa v rámci svojej pôsobnosti mali zamerať najmä na plnenie týchto **úloh**:

- pokračovať v konzultačnej a poradenskej činnosti využívaním nových informačných a komunikačných technológií, fyzicky knižnicu navštíviť aspoň raz ročne,
- konzultovať s voleným zástupcom obce – so starostom, príp. poslancom obecného zastupiteľstva (pri metodickej návšteve) problémy knižníc,
- zintenzívniť vzdelávaciu činnosť metodických pracovísk voči knihovníkom mestských a obecných knižníc, a to hlavne v oblasti inovatívnych foriem a metód práce s čitateľom a v oblasti kolektívnych aktivít poskytovaním scenárov podujatí, odkazov na aktivity, ktoré sú príkladom dobrej praxe, pozývaním knihovníkov na podujatia, semináre a vzdelávacie programy, ktoré regionálna knižnica organizuje,
- aktívne pomáhať pri získavaní mimorozpočtových zdrojov,
- pokračovať vo vydávaní metodických materiálov a ich obsah zamerať na oblasti knižničnej praxe, o ktoré knihovníci prejavujú najväčší záujem (novinky zo sveta knihovníctva, inšpiratívne aktivity, scenáre podujatí, materiály na realizáciu informačnej prípravy v knižnici, zoznamy odporúčanej literatúry, bibliografický súpis poézie vhodnej na recitáciu pre žiakov ZŠ...), zväziť by sa malo aj vydávanie newslettera v prípade, ak

- metodické centrá regionálnych knižníc nevydávajú a nepripravujú iné metodické materiály,
- upozorniť na zaujímavé aktivity, ktoré sa uskutočňujú na pôde knižníc v regióne, ale aj mimo neho, a pravidelne upozorňovať na celoslovenské kampane zamerané na propagáciu čítania a zvyšovanie čitateľskej gramotnosti, inovovať materiál zameraný na informačnú výchovu detí, vydať bibliografický zoznam poézie vhodnej na recitáciu pre deti ZŠ a podobne,
- v rámci vzdelávania knihovníkov venovať pozornosť aj ďalším odborným oblastiam knižničnej praxe (katalogizácia knižničného fondu, medziknižničná výpožičná služba, rešeršovanie, elektronizácia služieb knižníc, uplatňovanie autorského zákona v praxi knižníc, otázky funkčného dizajnu a modernej architektúry knižníc, tvorba webových stránok knižníc a i.).

Dlhodobým trendom v oblasti verejných knižníc je premena tradičných knižníc – klasických požičovní kníh – na komunitné centrá. Na túto skutočnosť by sme mali upozorňovať aj našich knihovníkov, ktorí by mali spájať činnosť knižníc s aktivitami školských zariadení, ale aj s aktivitami rôznych klubov a združení, ktoré v obci alebo v meste pôsobia.

Vysoká kvalita knižničných služieb, zaujímavý priestor a aktívny knihovník – to sú podmienky, ktoré dnes, ale aj v budúcnosti zabezpečia, aby knižnice zostali príťažlivými miestami pre oddych a celoživotné neformálne vzdelávanie obyvateľov. Svoju nezastupiteľnú úlohu naďalej zohráva aj metodik, ktorý snahy samosprávy a knihovníka umocňuje radami a aktívnou pomocou vo všetkých oblastiach knižničnej práce mestských a obecných knižníc.

CELOSLOVENSKÉ ODBORNÉ ONLINE SEMINÁRE ZAMERANÉ NA PRÁCU V ŠKOLSKEJ KNIŽNICI

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

The article gives information on two nationwide professional online seminars aimed at providing detailed, valuable, and up-to-date information, as well as practical experience and best practices in the performance of professional library activities in school libraries. The seminars presented four automated library information systems which could help school libraries develop the computerization of internal library processes, cooperation, and information exchange between libraries in the library system of the Slovak Republic.

Keywords: school library; automated library information systems; computerization of internal library processes

 rozalia.cenigova@spgk.sk

 Slovak Pedagogical Library

Hálova 6
851 01 Bratislava

 <http://www.spgk.sk/>

Slovenská pedagogická knižnica v Bratislave ako metodické centrum pre školské knižnice zorganizovala v poslednom májovom týždni 2021 dva celoslovenské odborné online semináre zamerané na vedenie povinných odborných evidencií školskej knižnice a na elektronizáciu školských knižníc, ktorých cieľom bolo poskytnúť riaditeľom základných škôl a stredných škôl, školským knihovníkom a potenciálnym zriaďovateľom školských knižníc podrobné, cenné a aktuálne informácie, praktické skúsenosti a osvedčené postupy pri výkone odborných knižničných činností v školskej knižnici. Zámerom bolo aj oboznámenie účastníkov oboch vzdelávacích podujatí s elektronizáciou školských knižníc, ktorá by umožnila nielen automatizované vedenie vnútorných knižničných procesov, kooperáciu a výmenu informácií s inými knižnicami z knižničného systému Slovenskej republiky, ale aj rozšírila a skvalitnila poskytovanie knižnično-informačných služieb v školskej knižnici.

Odborná garantka Rozália Cenigová zo Slovenskej pedagogickej knižnice, ústredná metodička pre školské knižnice, bola zároveň aj hlavnou prednášateľkou i moderátorkou oboch vzdelávacích podujatí.

V úvode prednášky *Povinné odborné evidencie a ďalšie evidencie školskej knižnice* Rozália Cenigová stručne hovorila o hlavných tematických blokoch. Na webovom portáli Slovenskej pedagogickej knižnice (www.spgk.sk) priblížila štruktúru základných záložiek v časti **Školské knižnice**, kde sa priebežne uverejňujú elektronické informačné zdroje, adekvátne na zriadenie, zrušenie či zlúčenie školskej knižnice, činnosť a prevádzku školských knižníc a podporu kreatívneho čítania. Pozornosť sústredila na ďalšie usporiadanie elektronických informačných zdrojov v rámci záložiek:

► **Zriadenie školskej knižnice**

Pod touto záložkou sú uverejnené platné právne normy a iné právne predpisy vzťahujúce sa na činnosť školskej knižnice. Jej súčasťou sú aj vzory vnútorných právnych predpisov školskej knižnice, ako Štatút školskej knižnice, Knižničný a výpožičný poriadok, Cenník služieb a sankčných poplatkov, ako aj požiadavky na riešenie vnútorných priestorov školských knižníc, metodické usmernenia, ktoré sú vhodné pre činnosť školských knižníc a ktoré uľahčujú prácu školským knihovníkom, medzinárodné odporúčania, ktoré definujú funkcie, úlohy a zabez-

pečenie školskej knižnice a automatizované knižnično-informačné systémy.

► **Medzinárodná konferencia Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl**

Obsahuje elektronické zborníky z medzinárodnej konferencie *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*, ako aj množstvo inšpiratívnych nápadov na podporu kreatívneho čítania, ktoré vypracovali školskí knihovníci a iní zástupcovia pedagogickej a knihovníckej verejnosti zo Slovenskej republiky a z Českej republiky.

► **Informačná výchova**

Ponúka ukážky informačnej výchovy formou scenárov, ktoré vypracovali študentky Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Školskí knihovníci si môžu uvedené praktické námety stiahnuť, doplniť a upraviť podľa svojich potrieb.

► **Príklady dobrej praxe zo školských knižníc**

Záložka slúži ako zdroj praktických námetov a inšpirácií na zorganizovanie kreovaných podujatí s cieľom zvýšiť úroveň čitateľskej gramotnosti a kultúry čítania žiakov. Ich tvorcami sú prevažne školskí knihovníci z ocenených školských knižníc v rámci celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*, ktorý sa organizuje pri príležitosti osláv *Medzinárodného dňa školských knižníc* od roku 2005.

V prvom tematickom bloku online prednášky *Hlavné právne predpisy z oblasti knihovníctva* Rozália Cenigová oboznámila účastníkov so zákonom č. 126/2015 o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 38/2014 Z. z. (ďalej len „zákon o knižniciach“) a s vyhláškou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 201/2016 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o spôsobe vedenia odbornej evidencie knižničných dokumentov a o revízii a vyradovaní knižničného fondu v knižniciach (ďalej len „vyhláška ministerstva kultúry“), pričom osobitne vysvetlila normatívny pojmový aparát uvedený v § 2, ktorý sa bežne používa v odbornej knihovníckej praxi, a to dopĺňovanie knižničného fondu (akvizícia knižničného fondu), odborná evidencia (vedenie prírastkového zoznamu a zoznamu úbytkov) a spracovanie

knižničných dokumentov (menná a vecná katalogizácia), revízia knižničného fondu, vyradovanie knižničného fondu, organizácia (stavanie knižničného fondu), uchovávanie a ochrana knižničného fondu a poskytovanie knižnično-informačných služieb. Zdôraznila kategorické zmeny v oblasti školských knižníc a knižničného systému Slovenskej republiky, do ktorého patrí národná knižnica (Slovenská národná knižnica), vedecké knižnice, akademické knižnice, verejné knižnice a špeciálne knižnice. V ďalšej časti uvedeného tematického bloku podrobne vysvetlila aj znenie § 10 zákona o knižniciach, ktorý definuje školskú knižnicu, jej zameranie, pôsobnosť, úlohy, vymedzuje okruh odborných knižničných činností, spôsob a podmienky poskytovania knižnično-informačných služieb.

V druhom tematickom bloku *Ďalšie doplňujúce právne predpisy* upozornila Rozália Cenigová na *Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, v zmysle ktorého školská knižnica spracúva osobné údaje v rozsahu a za podmienok, ktoré má škola spracované vo vnútornom predpise.*

Špeciálne poukázala na znenie § 18 zákona o knižniciach, v súlade s ktorým je školská knižnica oprávnená spracovávať osobné údaje bez súhlasu dotknutej osoby. Odporučila účastníkom, aby si práva dotknutých osôb-používateľov naštudovali v dokumente *Ochrana osobných údajov*, ktorý vypracovala Univerzitná knižnica v Bratislave a je voľne dostupný na webovom sídle uvedenej knižnice (<https://www.ulib.sk/kniznicny-poriadok/ochrana-osobnych-udajov/>). Pri zhotovení elektrografických reprodukcí z knižničných dokumentov pre individuálnych registrovaných používateľov je potrebné postupovať v súlade s autorským zákonom č. 185/2015 Z. z., ktorý ustanovuje okrem iného aj spôsob použitia diela knižnicou.

V treťom tematickom bloku *Vnútorne právne dokumenty školskej knižnice* sa Rozália Cenigová venovala obsahu *Štatútu školskej knižnice a Knižničného a výpožičného poriadku školskej knižnice*. Účastníkom vysvetlila podstatu právnych dokumentov, ale aj obsah Štatútu školskej knižnice (komu budú poskytované knižnično-informačné služby) a druhého právneho dokumentu, ktorý upravuje spôsob, rozsah a úhradu za poskytovanie knižnično-informačných služieb školskou knižnicou. *Knižničný a výpožičný*

poriadok školskej knižnice musí byť umiestnený na verejne prístupnom mieste v školskej knižnici. Jeho doplnkom je Cenník služieb a sankčných poplatkov školskej knižnice.

V štvrtom tematickom bloku *Hmotná zodpovednosť školských knihovníkov za knižničný fond* poukázala Rozália Cenigová na podmienky uzatvorenia zmluvy v súlade so Zákonníkom práce, ako napríklad podpísanie dohody o hmotnej zodpovednosti v prípade knižničného fondu vo voľnom výbere.

Obsahom piateho tematického bloku *Povinné odborné evidencie školskej knižnice* priblížila Rozália Cenigová predmet vedenia odbornej evidencie a jej členenie, a to na základnú a pomocnú odbornú evidenciu, predpísané spôsoby vedenia odbornej evidencie a spôsob autorizácie zviazaného čiastkového dokumentu tlačeného výstupu základnej odbornej evidencie. Podrobnejšie opísala zásady zápisu povinných identifikačných údajov do prírastkového zoznamu, ktoré názorne dopĺňovala konkrétnymi príkladmi z aplikačnej praxe. Taktiež bude vypracované metodické usmernenie pre školské knižnice na zápis knižničných dokumentov do prírastkového zoznamu, ktoré im pomôžu pri zápise kníh z rozvojového projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky *Čítame radi*. Rozália Cenigová sa venovala aj vedeniu zoznamu úbytkov a jednotlivým podkladom pre vedenie základnej odbornej evidencie knižničných dokumentov. V závere tohto tematického bloku upriamila pozornosť účastníkov na vedenie pomocnej evidencie, a to včlenení evidencie výpožičiek, evidencie došlých čísiel periodík a inej odbornej evidencie. Detailne vysvetlila pojmy registrovaný používateľ, absenčná výpožička a prezenčná výpožička. S pomocou vyplnených údajov v tabuľkách ukázala účastníkom príklad evidencie registrovaných používateľov, príklad evidencie absenčných výpožičiek a príklad evidencie prezenčných výpožičiek v školskej knižnici.

V šiestom tematickom bloku *Ďalšie doplňujúce evidencie školskej knižnice* vysvetlila Rozália Cenigová spôsob vedenia vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí a význam vedenia denného zápisu o činnosti školskej knižnice. Priebežné vedenie oboch uvedených evidencií názorne ilustrovala na konkrétnych príkladoch.

V siedmom tematickom bloku *Revízia knižničného fondu* upriamila Rozália Cenigová pozornosť na

postupnosť krokov pri vykonaní revízie knižničného fondu v školskej knižnici, ako aj o jej príprave, o vymenovaní členov revíznej komisie, o využití prírastkového zoznamu a pomocných odborných evidencií pri revízii knižničného fondu, o postupe pri vykonaní revízie knižničného fondu podľa prírastkového zoznamu v listinnej podobe a o vyhotovení zápisnice z revízie knižničného fondu. Názorne bol odprezentovaný vzor zoznamu knižničných dokumentov navrhnutých na vyradenie zo školskej knižnice.

V ôsmom tematickom bloku *Vyraďovanie knižničných dokumentov* predstavila Rozália Cenigová postup pri vyradovaní knižničných dokumentov, ktorý začína vymenovaním členov vyradovacej komisie, pokračuje vypracovaním návrhu na vyradenie a zoznamom vyradovaných knižničných dokumentov a končí vyradením knižničných dokumentov a ich odpísaním v zozname úbytkov a prírastkovom zozname. Vzor zoznamu vyradených knižničných dokumentov ilustrovala prostredníctvom vyplneného dokumentu. Osobitne zdôraznila povinnosť ponúknuť vyradené knižničné dokumenty podľa § 14 ods. 5 písm. a) zákona o knižniciach iným knižniciam. Školské knižnice najskôr posielajú Zoznam vyradených knižničných dokumentov v elektronickej forme ôsmim knižniciam s konzervačným fondom, ktoré sú povinné odpovedať na ich ponuku najneskôr do 60 kalendárnych dní od doručenia danej ponuky. Následne musia poslať uvedený zoznam na uverejnenie na portáli InfoLIB. V prípade, ak neprejaví záujem o vyradené knižničné dokumenty iná knižnica do 14 kalendárnych dní od zverejnenia daného zoznamu, tak riaditeľ alebo iná osoba písomne poverená riaditeľom školy rozhodne o naložení s vyradenými knižničnými dokumentmi, napríklad ich môže ponúknuť na predaj do antikvariátu alebo individuálnym záujemcom, darovať, respektíve odovzdať do zberu. Školské knižnice by mali mať vždy príslušné doklady o naložení s vyradenými knižničnými dokumentmi a mali by ich uchovávať v dokladovej časti zoznamu úbytkov.

V deviatom tematickom bloku *Príručka pre školského knihovníka* Rozália Cenigová stručne predstavila obsah rovnomennej odbornej publikácie, ktorej cieľom je pomôcť predovšetkým zriaďovateľom školských knižníc a školským knihovníkom zorientovať sa v právnych a odborných otázkach týkajúcich sa najmä zriadenia, činnosti a prevádzky školských knižníc. V desiatom tematickom bloku *Pozvanie na kultúrno-spoločenské podujatia* Rozália Cenigová srdečne

pozvala účastníkov na 15. medzinárodnú konferenciu *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl* a na 12. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* na tému *Očarujúci svet knižných príbehov, rozprávok a básní*, 10. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy* na tému *Významné osobnosti slovenskej literatúry – Pavol Országh Hviezdoslav (100. výročie úmrtia)* a *Božena Slančíková-Timrava (70. výročie úmrtia)* a 17. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* k Medzinárodnému dňu školských knižníc 25. októbra 2021.

Na záver svojej prednášky sa Rozália Cenigová poďakovala riaditeľom základných a stredných škôl a školským knihovníkom za ich čínorodú prácu, rozvoj informačných zručností a schopností žiakov, podporu osobných talentov a zvlášť za aktívnu podporu vzdelávania a kreatívneho čítania.

V rámci poobedňajšieho programu oboch vzdelávacích podujatí nasledovali štyri prezentácie **automatizovaných knižnično-informačných systémov**, ktoré sú najčastejšie využívané v školských knižniciach. Knižnično-informačný systém *Tritius* prezentoval Jiří Šilha zo Spoločnosti Tritius Solutions z Českej republiky. Knižnično-informačný systém *Biblib* predviedol Pavol Špáni zo Spoločnosti SVOP z Bratislavy. *Knižnično-informačný systém pre malé a stredné knižnice* predstavil Emil Rišian zo Slovenskej národnej knižnice v Martine. Knižnično-informačný systém *ProfliB* odprezentovala Jana Šmihlová zo spoločnosti CEIT z Bratislavy. Uvedení prednášajúci oboznámili účastníkov so stručnou históriou svojich systémov a s jednotlivými pracovnými modulmi, ako boli napríklad Katalógizácia, Výpožičný modul, Online katalóg a zároveň poskytli informácie o základných technických

a komunikačných prostriedkoch potrebných na prevádzku systému.

Na záver spomínaného bloku prednášok sa Rozália Cenigová, ústredná metodička pre školské knižnice, poďakovala prednášajúcim za inšpirujúce prezentácie a opätovne pripomenula, že všetky dôležité informácie o automatizovaných knižnično-informačných systémoch sú spracované aj v dokumentoch, ktoré majú rovnakú štruktúru spracovaných údajov, a to:

1. História knižnično-informačného systému,
2. Moduly knižnično-informačného systému,
3. Základné technické prostriedky potrebné na prevádzku knižnično-informačného systému,
4. Cenník knižnično-informačného systému pre základné školy a stredné školy,
5. Referencie knižničného systému v Slovenskej republike,
6. Tvorca a distribútor,
7. Informačné zabezpečenie.

Dokumenty sú zverejnené na webovom sídle Slovenskej pedagogickej knižnice v časti Školské knižnice, záložka Zriadenie školskej knižnice, link Automatizované knižnično-informačné systémy.

Vzdelávacie podujatia ukončila Rozália Cenigová vyjadrením veľkej vďaky všetkým 274 účastníkom za ich aktívnu komunikáciu. Osobitne poďakovala školským knižniciam za to, že na jednej strane sa čoraz viac stávajú bezpečným a priateľským miestom pre svojich používateľov, kde sa môžu všetci slobodne stretávať, podeliť sa o spoločné idey a nápady a spontánne vystupovať bez obáv z negatívneho hodnotenia. Na druhej strane, svojou skvelou prácou pomáhajú žiakom efektívnejšie sa učiť, učiteľom lepšie vyučovať a zároveň motivujú všetkých používateľov, aby robili veci, ktoré ich inšpirujú.

ESTERHASIANA BIBLIOTECA

PHDR. KLÁRA KOMOROVÁ, PHD.

The article is an extended detailed review of the latest publication by István Monok and Edina Zvara, Hungarian researchers in the field of the history of book culture in Hungary. They introduce, analyse and reconstruct one of the rarest libraries in Hungary, Esterhasiana Bibliotheca, which was founded in the 16th century and was built to a large extent by Pál Esterházy. Currently, it is housed in the Esterházy Manor House in Eisenstadt.

Keywords: Esterházy Family; Esterházy's library; Burgenland; Eisenstadt; Forchtenstein Castle; history and reconstruction of a library

 klariska10@azet.sk

István Monok a Edina Zvara, významní maďarskí bádatelia, ktorí sa dlhé roky venujú dejinám najmä uhorskej knižnej kultúry, spracovali dejiny knižnej zbierky uhorského šľachtického rodu Esterházióvcov a na základe pozostalostných súpisov pripravili rekonštrukciu tejto unikátnej vzácnej knižnice. Ich bádateľské výsledky boli publikované v roku 2020 v rozsiahlej monografii *Esterhasiana Bibliotheca*.

V úvode s podnázvom *Formovanie a stav knižnej zbierky Pavla Esterháziho* (1635 – 1713) autori podčiarkujú, že nemajú snahu sa venovať vzdelanosti Pavla Esterháziho, jeho predkov, detí a ani potomkov, chcú len zdokumentovať dejiny knižnice, akvizičné tendencie a celkový vývoj zbierky.

Pre bádateľov dejín knižnej kultúry predstavuje knižnica jednu z najvýznamnejších knižných zbierok Uhorska a na základe zachovaných prameňov autori mohli vyhotoviť rekonštrukciu danej knižnice. Ide nielen o samotné knihy, ale aj o provenienčné a posesorské záznamy, testamenty, účty za nákupy knihy, účty za vyhotovenie väzieb, inventáre, korešpondencia a i. Najdôležitejším prameňom pre rekonštrukciu je samotná skutočnosť, že veľká časť pôvodnej knižnice sa nachádza v kaštieli Esterházióvcov v Eisenstadte, avšak niekoľko exemplárov sa uchováva aj v slovenských, rakúskych a ruských zbierkach. V rámci výskumu boli objavené i ďalšie pramene v esterházióvskom archíve na hrade Forchtenstein, v archíve františkánskeho kláštora v Eisenstadte i v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti. Mnohé pôvodné dokumenty sa nenávratne stratili, napríklad o katalógu knižnice z roku 1700 sa dozvedáme len zo sekundárnych prameňov. Jediný doteraz známy celkový súpis kníh pochádza z roku 1756, vyhotovený po smrti Pavla Esterháziho, keď sa na základe testamentu majiteľa knižnica odovzdávala františkánom v Eisenstadte. Aj tu vyvstávajú otázky – z koľkých zväzkov pozostával súpis, kam sa podeli knihy tzv. *Historia profana*, odkiaľ františkáni previezli knihy – len z Eisenstadtu alebo aj z Forchtensteinu? Čo sa stalo s knihami, ktoré previezli františkáni? Prečo knieža Pavol Esterházi (1901 – 1989) zobral v rokoch 1936 – 1937 knihy františkánom? K významným dokladom formovania knižnice patria účty za nákupy kníh vo Viedni, knihy Francesca Orsoliniho (z roku 1700), záznamy v knihách Sebastiana Ferdinanda Dobnera (z roku 1718), súpis Jánosa Háricha (z roku 1937), súpis vyhotovený v Grazi (roku 2006). Autori publikácie upozorňujú tiež na viaceré knihy s posesorskými

Titulná strana publikácie *Esterhasiana Bibliotheca*

záznamami významných osobností politického, kultúrneho a cirkevného života Uhorska (Bánfióci, Baťánovci, Listiovcí, Demeter Náprádi, Mikuláš Oláh, Zachariáš Mošovský...), ktoré sa dostali do fondu a uchováva sa v knižnici.

Po obsažnom úvode nasleduje štúdia, ktorá je rozčlenená na viaceré podkapitoly. V prvej autori vykresľujú osobu Pavla Esterháziho, ktorý sa v roku 1652 ako 17-ročný stal hlavou rodu, zdedil mnohé kaštiele, obrovský majetok a neslýchanú zodpovednosť rodiny. Patril k najvýznamnejším postavám uhorských dejín, uhorskej politiky a v rokoch 1681 – 1713 bol palatínom Uhorska. Na kultúrnom poli sa prejavil ako mecén umenia, podporoval mariánsky kult, autor viacerých diel venovaných uctievaniu Panny Márie, milovník a obdivovateľ hudby. Už počas štúdií na jezuitskom kolégiu v Trnave účinkoval v školských divadelných hrách. Pavol Esterházi je autorom viacerých barokových diel, z ktorých môžeme spomenúť napríklad oslavu Panny Márie *Speculum immaculatum* (Viedeň 1698), zbierku cirkevných hudobných skladieb *Harmonia coelestis* (1711), ktorá patrí ku

klenotom uhorského barokového hudobného umenia, a tiež *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiarum* (Viedeň 1700), v ktorom vykreslil dejiny svojho rodu.

V ďalšej podkapitole *História knižnice* autori opisujú, akým spôsobom Pavol Esterházi rozširoval rodinnú knižnicu. Dokladom sú jeho vlastnoručné poznámky v takmer 3 000 zväzkoch, avšak len v máloktorých nachádzame jeho exlibrisy. Je síce pravda, že keď získal kniežací titul, dal si vyhotoviť tlačný exlibris, ale začali ho používať až jeho nasledovníci. Počas jeho života sa rodový majetok rozšíril o nové sídla, kaštiele a všade boli isto aj knihy. Po smrti bratov Štefana a Ladislava sa hlavou rodiny stal Pavol a žil na hrade Forchtenstein. Roku 1652 sa oženil s dcérou svojho brata Uršulou a za svoje sídlo si vybral tento hrad. V polovici roka 1670 po prestavbe kaštieľa v Eisenstadte sa tam Pavol Esterházi presťahoval, ale stále používal knižnicu vo Forchtensteine, ktorú založil ešte jeho otec Mikuláš. Po presťahovaní do Eisenstadtu si založil svoju vlastnú knižnicu a asi tam presťahoval aj niektoré knihy z Forchtensteinu. I napriek tomu Esterházi neprestajne venoval veľkú pozornosť knižnici z Forchtensteinu, stále slúžila rodine, doplňoval ju, dokonca knihy boli opatrené signatúrami kvôli ľahšiemu vyhľadávaniu. Pracoval v nej kustód Adam Bezerédy, ktorý do knižnice posielal aj svoje diela. Pravdepodobne knižnicu v Eisenstadte venoval františkánom, pretože knižnica z Forchtensteinu sa v testamente nespomína.

Esterházienci mali knižnice aj v ďalších svojich sídlach, na hrade v Lackenbachu a Kittsee, a práve tieto sa spájajú s knižnicou ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha. Autori monografie vykresľujú anabázu príchodu kníh Mikuláša Oláha do esterházijskej knižnice: otec Pavla Esterháziho Mikuláš mal za prvú manželku Uršulu Deršfióvú. Jej dedičstvom bol hrad Lackenbach a ten sa dostal do vlastníctva Esterháziencov aj s časťou Oláhovej knižnice. Aká teda bola cesta Oláhových kníh do esterházijských knižných zbierok? Mikuláš Oláh svoje knihy, ktoré uchovával vo Viedni, zanechal Jánovi Listimu (zomr. 1577; veszprémsky, potom gyórsky biskup) a jeho synovi Jánovi (1556 – ?) s tým, aby si z nej vybrali a ostatné diela odovzdali trnavským študentom. Ján Listi st. bol vrchným kancelárom Uhorska a oženil sa s Lukréciou Oláhovou (neter, resp. nemanželská dcéra Oláha?). Po jej smrti sa dal na cirkevnú dráhu. Listiho knižnicu spolu s Oláhovými knihami postupne dedili členovia rodiny a bola

pravdepodobne na sídle v Kittsee, ktoré dostali od panovníka. Ján Listi IV. (zomr. 1676) Kittsee predal Pavlovi Esterháziho, a tak sa Oláhove knihy dostali do esterházijských zbierok. Esterháziho knižnica sa naďalej rozrastala a podľa testamentu odovzdanie časti knižnice Pavla Esterháziho františkánom uskutočnil v roku 1756 až jeho vnuk Pavol Anton Esterházi (1711 – 1762). V roku 1862 sústredili Esterházienci zo všetkých svojich sídiel knihy do kaštieľa v Eisenstadte, čo predstavovalo cca 70 000 zväzkov. Knihy, ktoré sa nachádzali u františkánov, boli vo veľmi zlom stave, tak ich Pavol Esterházi (1901 – 1989) v roku 1937 od františkánov zobral späť a zlúčil ich s knižnicou v kaštieli v Eisenstadte. Dôvody nie sú jasné, ale mohlo to byť aj kvôli lepšej bezpečnosti na prahu II. svetovej vojny. Avšak v apríli 1945 eisenstadtský kaštieľ obsadili sovietske vojská, vyrabovali vzácnosti a tiež okolo 2 000 kníh odviezli do vtedajšieho ZSSR. Tam sa im venovala patričná pozornosť, knihy boli skatalogizované a v roku 2007 bol vydaný rusko-nemecký katalóg kníh, ktorý obsahuje 949 zväzkov kníh. Následne maďarskí bádatelia našli počas svojich bádání v ruských knižniciach cca 100 ďalších kníh z esterházijskej knižnice. Na základe dohovorov o reštitúciách ruská strana vrátila do Rakúska 997 kníh, ktoré boli uložené v kaštieli v Eisenstadte. Z tohto vzácneho fondu sa našlo viacero kníh aj v iných krajinách – v Nemecku, Maďarsku, ktoré sa tiež vrátili na svoje pôvodné miesto (napr. z vtedajšieho NDR bolo v roku 1960 vrátených 336 zväzkov).

V ďalšej podkapitole *Pramene* autori vymenúvajú zachované katalógy, resp. ilustrované repositné súpisy, avšak aj súpis kníh z roku 1700, ktorý je známy iba z druhotných prameňov. Medzi prameňmi nechýbajú testamenty, najstarší je z rokov 1695 – 1696, potom z roku 1668 a 1678, v ktorých sú zmienky aj o knihách. Ďalším dôležitým prameňom sú účty za nákup knihy vo Viedni. Do Esterháziho knižnice prišli knihy aj Francesca Orsoliniho (1655 – 1700), ktorý sa roku 1696 stal dvorným kazateľom a duchovným správcom v Eisenstadte. Po svojej smrti prenechal knihy kniežatu (bolo to 85 diel v 91 zväzkoch), z nich sa asi polovica nachádzala v súpise knižnice z roku 1756. Viac než 60 kníh geografického a hydrologického obsahu v esterházijskej knižnici nesú posesorské záznamy s rokom 1718 šopronského právnika Sebastiana Ferdinanda Dobnera (1685 – ?). Dôležitým prameňom pre dejiny knižnice je súpis z roku 1937 vyhotovený kniežacím knihovníkom a archivá-

rom Jánosom Hárichom (1904 – 1990) pri príležitosti vrátenia kníh od františkánov. Ďalším prameňom je súpis kníh františkánov z Eisenstadtu vyhotovený roku 2006, keď knihy z Eisenstadtu boli prevezené a zaradené do ústrednej knižnice rakúskych františkánov v Grazi.

Pomerne rozsiahlou podkapitolou je *Predchádzajúci vlastníci v knižnici Pavla Esterháziho*. Na základe analýzy rukopisných vlastníckych záznamov a exlibrisov sa mohla vykonať rekonštrukcia knižnice, pričom boli objavené významné osobnosti spoločenského, politického, kultúrneho i cirkevného života krajiny. Do popredia vystupujú Krištof Bánfy; Baltazar Batán; Štefan, Andrej, Imrich Beythe; Mikuláš Ištvánfy; Ján Pálfi; Andrej a Ján Kečkés; Zachariáš Mošovský; Demeter Náprádi; Ján Sambucus a i. Niekoľkí členovia rodiny v minulosti patrili k protestantom, preto sa v knižnici nachádzali i viaceré diela Martina Luthera, Filipa Melanchthona a i. Zaujímavé je sledovanie anabázy kníh Františka Nádašdyho (1623 – 1671), ale aj palatína Juraja Turza (1567 – 1616). Hoci budovanie esterháziavskej knižnice je zásluhou Pavla Esterháziho, ale na jej budovaní a raste sa podieľali viaceré osoby rodiny.

Po úvodných stranách v publikácii nachádzame bibliografické súpisy kníh jednotlivých členov esterháziavskej rodiny. Ako prvé autori prezentujú knihy otca Mikuláša Esterháziho (1583 – 1645) v počte 62 kníh, ktoré sú väčšinou produktmi tlačiarní 17. storočia, medzi nimi sa nachádza aj jedna inkunábula *Uhorská kronika Jána z Turca* (Augsburg, 1488); nasledujú knihy brata Štefana Esterháziho (1616 – 1641) v počte 24 kníh (4 knihy boli vytlačené v 16. storočí); brata Ladislava Esterháziho (1626 – 1652) v počte 20 kníh (3 knihy boli vytlačené v 16. storočí). V najrozsiahlejšej časti monografie sú uvedené knihy zo samotnej knižnice Pavla Esterháziho, ktorá je tiež rozdelená na podkapitoly: knihy, v ktorých Pavol Esterházi vystupuje ako autor (12 vlastných diel), resp. zostavovateľ (v 17 dielach); diela, ktorým bol mecénom (55 diel).

Na základe testamentu Pavla Esterháziho bol 16. a 17. septembra 1756 vyhotovený súpis knižnice Pavla Esterháziho s cieľom odovzdať knihy františkánom vo Forchtensteine. Súpis sa uchováva v rodinnom esterháziavskom archíve na hrade Forchtenstein, obsahujúci 1 450 rukopisných zápisov, slúžil autorom na vypracovanie identifikácie

kníh knižnice. Knihy boli rozdelené do tematických skupín podľa formátu (in folio, in quarto, in octavo, in sedecimo): *Ecclesiastico-Historici; Haeretici; Scholastici; Juridici; Medici; Politici et Historici; Milites et Geometrici; Historici diversis Animalibus; Libri Botanici; Canonici; Diversi antiqui Oratores; Astrologici, Mathematici, et Chymici de Methalis; Geographici; Libri Topographici*. Autori pri identifikácii vychádzali zo zápisu v katalógu, uvádzajú poradové číslo a presné znenie zápisu, potom nasleduje identifikácia autora diela, názov, impresorské údaje, formát, uvedenie bibliografie, resp. databázy starých tlači, podľa ktorých dielo identifikovali. Dôležitou súčasťou záznamu je uvedenie posesorských a provenienčných záznamov v danom identifikovanom diele. Pri dielach, ktoré sa autorom nepodarilo podľa súpisu, katalógu identifikovať, upozorňujú na túto skutočnosť. Knižnicu Pavla Esterháziho dopĺňajú o knihy (v počte vyše 960 kníh), ktoré sa v danom súpise z roku 1756 nenachádzali, ale počas výskumov ich autori objavili a na základe rôznych identifikačných znakov usúdili, že boli súčasťou esterháziavskej knižnice. Po súpise kníh nasledujú archívne pramene k dejinám a knihám Pavla Esterháziho – jeho vlastná korešpondencia, účty za nákupy kníh, dohody s vydavateľmi, dokumenty týkajúce sa testamentu vo vzťahu ku knižnici a knihám, korešpondencia s manželkou a inými osobami. Ďalšia kapitola zahŕňa knihy detí Pavla Esterháziho a ďalších členov rodiny, rukopisy a vydané diela, taktiež diela im dedikované. Ide o tieto osoby: syn Mikuláš Anton (1655 – 1685); syn Ladislav Ignác (1662 – 1689); syn Michal (1671 – 1721); syn Gabriel (1673 – 1704); syn Jozef (1688 – 1721); brat František (1641 – 1683); strýko Daniel (1585 – 1654) a jeho syn Gašpar (1628 – 1652) a Michal (1629 – 1686); syn Daniela Ján (1641 – 1692); vnuk Daniela Imrich (1664 – 1746); sestra Pavla Esterháziho Anna Júlia; otcov brat Tomáš (1570 – 1616); syn otcovho brata Pavla Alexander (1587 – 1645); syn Daniela Juraj, ostrihomský prepoš (1630 – 1669); strýko Pavol (1587 – 1645).

Do esterháziavskej knižnice sa dostali aj knihy iných osôb, najmä tých, ktorí mali bezprostredný styk s členmi rodiny. V roku 1700 dvorný kazateľ Pavla Esterháziho Francesco Orsolini testamentom poručil svoju knižnú zbierku svojmu zamestnávateľovi, a tak sa do rodinnej knižnice dostalo 91 kníh. Autori sa na základe súpisu snažili tieto zväzky identifikovať, pri mnohých sa vzhľadom na stručné zápisy nepodarilo presne zistiť, o aké vydania išlo.

S rokom 1718 sa spájajú knihy šopronského právnika Sebastiana Ferdinanda Dobnera (1685 – ?), ktoré sa v počte 61 kníh dostali do esterháziavskej knižnej zbierky a ich identifikáciu autori monografie podávajú v ďalšej časti. V roku 1921 sa z tejto vzácnej knižnice dostalo na predaj 27 kníh, v monografii sú taktiež identifikované. Ako posledný súpis k nim pristupuje zoznam *Aldiniék* z roku 1921, ktorý vypracoval knihovník József Gaszner.

V závere publikácie nachádzame štyri registre – personálny, topografický, register mien a miest vyskytujúcich sa v rukopisných záznamoch, a vydavateľsko-tlačiarenský register.

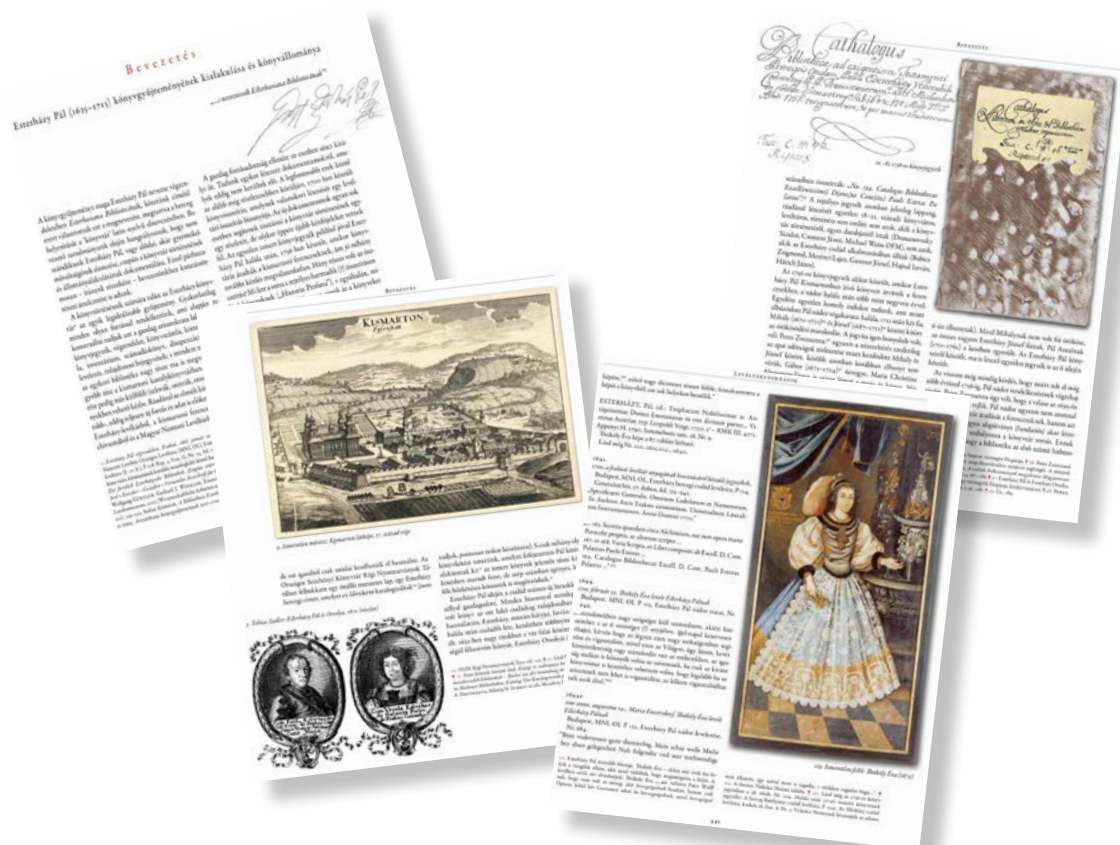
Publikácia *Esterhasiana Bibliotheca* predstavuje mimoriadne významný doklad dejín jednej z najpozoruhodnejších a najvzácnejších knižných zbierok uhorskej knižnej kultúry. Rod Esterháziavcov patril k najpoprednejším a najvplyvnejším šľachtickým rodom Uhorska, z ktorého pochádzali mnohé významné osobnosti politického, cirkevného a kultúrneho života krajiny.

Keďže si rod Esterháziavcov uvádzal predikát „de Galantha“, je úzko spätý aj so Slovenskom, a preto môžeme túto publikáciu vnímať/chápať ako ďalší veľký prínos pre samotné dejiny a dejiny knižnej kultúry na Slovensku, resp. v Karpatskej kotline.

Práca bola vypracovaná v rámci projektu APVV-17-0398 Na ceste k modernej spoločnosti. Tri storočia novoveku.
Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-17-0398.

ESTERHASIANA BIBLIOTECA

V ORIGINÁLNOM ZNENÍ V MAĎARSKOM JAZYKU

dostupné na http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/19472/1/Esterhasiana_Bibliotheca_2020_K.pdf.

ČTENÁŘKY V MINULOSTI: NĚKOLIK POSTŘEHŮ

PROF. PHDR. MILENA LENDEROVÁ, CSc.

The advent of the phenomenon of female readership was determined by women's literacy, which was related to women's access to education. It is, therefore, only natural that the first female readers were noble women, often members of religious orders. In the Renaissance period Bohemia, numerous noblewomen together with literate female burghers were interested in reading. In the Enlightenment period, thanks to the establishment of public schools, the number of literate women increased. However, the ability to read as such did not automatically lead to improving women's interest in reading. Back then, just as today, the family background was crucial in this matter. The female reader in the author's sense of the word did not appear until the 19th century when education was booming and stabilized and the book market was emerging. The first half of the 19th century saw the emergence of literature for girls and women in the Czech milieu.

Keywords: Bohemia; 19th century; history of reading; women's history

✉ milena.lenderova@upce.cz
🏠 Institute of Historical Sciences
Faculty of Arts and Philosophy
University of Pardubice
Studentská 84
532 10 Pardubice

ÚVOD

Třebaže je evropská kultura výrazně spojená s psaným projevem, četbu považuje odborník na dějiny čtenářské kultury profesor Jiří Trávniček (2020, s. 10) za „kulturního vetřelce; ...rozestřeme-li dějiny lidstva jako jeden rok, dostavuje se v něm písmo 20. prosince. Drtivou většinu času (97 procent) jsme tak jako lidstvo strávili mimo čtení.“¹ Od objevu písma se zachycovaly náboženské a filosofické texty, vedla evidence daní a dávek, psala poezie i próza, pořizovaly dokumenty právní povahy. Psaním se zabývala početně omezená společenská vrstva. Vedle kněží, kteří byli v raně středověké evropské společnosti nositeli vzdělanosti, to byli i písaři, tedy „profesionálové“. Umělecké ambice měl jen zlomek těchto vzdělanců. Také znalost čtení se týkala jen hrstky populace. Což platilo až do přelomu 18. a 19. století, kdy se čtenářská kultura stala součástí dějin kulturních, sociálních i dějin mentalit. A na období 19. století se zaměříme.

Základním předpokladem vzniku čtenářství je logicky triáda autor – text – čtenář,² základním předpokladem vzniku čtenáře je gramotnost. Ta sílila od pozdního středověku, proces alfabetizace zrychlila reformace, rozhodující krok učinilo pak osvícenství, jemuž bylo vlastní přesvědčení, že umění psát a číst patří k základnímu vybavení člověka, bez ohledu na pohlaví a sociální postavení. Gramotnost, která vyplynula ze školských reforem, uplatňujících se v evropských zemích od posledních desetiletí 18. a pokračujících po celé 19. století, měla ovšem různou podobu a několik stupňů. Je třeba mít na paměti, že nejen u venkovského, ale do značné míry také u městského obyvatelstva nepřesáhla až do konce 40. let 19. století průměrná vzdělanost hranice pasivní gramotnosti. V elementární škole se dítě naučilo většinou jen číst, psát a počítat – pokud tam vůbec pravidelně docházelo. Čtenáři a čtenářkami se stávaly jen děti, kterým se dostalo luxusu „nadstandartní“, převážně domácí výchovy, tedy děti horních, středních, méně dolních středních vrstev. V prostředí dolních vrstev byli čtenáři vzácností, což neznamenalo, že zde nebyli vůbec. Čtenářská obec však na konci 18. století v Evropě existovala a jejich členů přibývalo.

K rekonstrukci čtenářské obce užíváme celé škály pramenů úřední i osobní povahy. Nezbytná je jejich svědomitá kritika – ze soupisu bohatých knihovnických fondů či z nabídkových katalogů nakladatelů nelze

jednoznačně usuzovat na úroveň čtenářské kultury. Výmluvnější jsou tzv. prameny osobní povahy – deníky, korespondence, memoáry, zápisky, kde velmi často objevíme i zajímavé hodnotící soudy. Ty nám také dokládají, že jedna kniha jednoho majitele mohla mít významně větší okruh nejen čtenářů, ale i recipientů, tedy těch, kteří naslouchali hlasitému čtení někoho jiného. Předčítalo se nejen ve venkovských rodinách, kde aktivních čtenářů nebylo mnoho, ale i v šlechtických a měšťanských kruzích, kde rozhodně nešlo o předčítání analfabetům. Příklad nad jiné výmluvný: předčítat si dával i královéhradecký nakladatel Jan Hostivít Pospíšil (1785 – 1868), jehož podnik opouštěly nejen nejrůznější úřední tiskoviny, ale i balíky většinou hodnotné četby. Jeho vnuk, později spisovatel a novinář Ignát Herrmann (1854 – 1935), ovšem nepředčítal dědečkovi z jeho vlastní kvalitní knižní produkce, ale z náboženské literatury, a to životopisy svatých. Chlapce, který jako odměnu dostával krejcar denně, to valně nebavilo, dědečka zřejmě také ne, neboť při předčítání zpravidla usínal. A pokud se týče žen, profese „předčítatelky“ byla jednou z mála, kterou 19. století ženám tolerovalo.

Čtenářství žen se vyvíjelo pomaleji než čtenářství mužů. Přesto lze říct, že jakmile žena překročila práh primární gramotnosti, četla. Už středověk přináší obraz žen, čtoucích slovo Boží. V období renesance četly nejen šlechtičny, ale i řada měšťanek – čtenářek většinou náboženských traktátů. Kniha v rukou ženy nebyla tehdy nutně znakem čtenářského zájmu, ale oddanosti Bohu. Bezpečně ale víme o existenci české (nikoli česky mluvící!) barokní čtenářky, čtenářky pilné a aktivní, která o přečteném přemýšlí, je schopna vlastních názorů, ba dokonce překladu a vlastní interpretace vybraných děl. Takové byly sestry Marie Eleonora (1687 – 1717) a Anna Kateřina (1689 – 1754), dcery jednoho z nejslavnějších barokních kavalírů, hraběte Františka Antonína Sporcka (1662 – 1738), či o dvě generace starší Marie Arnoštka (1649 – 1732), rozená ze Schwarzenbergu, manželka Jana Kristiána z Eggenbergu.³ Katalogu knihovny posledně jmenované byla věnovaná odpovídající pozornost a oba autoři našli hmatatelné doklady, že kněžna skutečně knihy četla.⁴

Urození zůstávali až do přelomu 18. a 19. století hlavním zákazníkem evropských edičních domů a současně hlavním konzumentem literatury. Šlech-

tická knihovna si uchovala svůj nadnárodní charakter, doklad jazykové vybavenosti urozeného čtenáře i doklad jeho všestrannosti (třebaže připouštíme, že knihy v knihovně nemusely být i knihami skutečně čtenými).

Jak je zřejmé, i v případě čtenářek byl mimořádně důležitý sociální kontext: jejich socio-demografický profil (věk, sociální status, vzdělání, místo bydliště) a referenční komunita (profese, sociální vazby, zájmy a hodnotové preference).⁵ Ne vše jsme (zatím) schopni z pramenů dochovaných pro 19. století rekonstruovat, proto se podívejme na to, co zatím víme. Jaké tedy byly nezbytné podmínky ženské čtenářské kultury: gramotnost, volný čas, (podnětné) prostředí, soukromí, přístup k četbě. Specifická bývala rovněž skladba ženské četby. Dodejme ještě, že předmětem našeho zájmu budou jazykově české střední a dolní střední vrstvy, chronologickým vymezením 19. století.

GRAMOTNOST

Třebaže představy o vzdělanosti, a vzdělanosti žen zvláště, se během sledované epochy měnily, považujeme za první důležitý mezník, umožňující širším vrstvám rakouských zemí nabýt gramotnosti, vydání

tereziánského *Všeobecného školního řádu* 6. prosince roku 1774, vystavující vzdělávací povinnosti děti obojího pohlaví ve věku šesti až dvanácti let. Pro dívky i chlapce platila stejná pravidla: návštěva veřejné školy, soukromé školy s právem veřejnosti nebo prokazatelná forma vzdělání domácího. Přesto základní dívčí vzdělání dlouho pokulhávalo za chlapeckým – co do objemu, organizačních forem i všeobecného konsensu. Na školní docházku dívek naléhala úřední místa mírněji než na chlapeckou. Statistiky jsou výmluvné: deset let po uvedení reformy v život, roku 1786, bylo v Čechách přes 2 200 škol triviálních (farních nebo filiálních), hlavních a normálních, poskytujících základy vzdělání. Z 239 000 školou povinných dětí jich do škol skutečně docházelo 142 000, což představovalo necelých 60 %. Do konce století se školní docházka o 10 % zvýšila. V celkovém počtu škol však figurovalo jen 36 dívčích (do roku 1808 vzrostl uvedený počet o jednu) majících necelé 3 000 žáků.⁶ Tomuto chmurnému obrazu gramotnosti odpovídal chmurný odhad čtenářské veřejnosti v českých zemích (včetně osob německy mluvících): na počátku 19. století šlo o cca 20 000 lidí. Genderové složení této čtenářské obce pochopitelně neznáme.⁷ Děti (a dívky především) ze středních a horních vrstev do veřejných škol nechodily, využívaly jiných zákonných možností, domácího vzdělání či klášterní škola, která

zůstala součástí privilegované dívčí výchovy až na práh dvacátého století a představovala jakýsi druhý stupeň ve výchově dívek. Další možnost „navazujícího“ vzdělání, přístupný jen dívkám ze zámožnějších rodin, představoval soukromý vzdělávací ústav v zahraničí, v Německu, Švýcarsku či Francii. V oblibě byl od posledních desetiletí 19. století až do let první republiky.⁸

U středních a dolních středních vrstev na domácí vyučování (vzácněji na triviální školu) navázal nejčastěji některý soukromý laický vzdělávací ústav – od doby předbřeznové jich bylo v Praze několik. Existovaly i mimopražské soukromé dívčí ústavy, bylo jich však málo a neposkytovaly vzdělání alespoň formálně ucelené jako školy v hlavním městě země. Samostatné dívčí školy neměly žádné jednotící osnovy, nepodléhaly úřednímu dozoru – obsah výuky byl všelijaký. Bez ohledu na typ vzdělávací instituce měla dívčí výchova jasné určení – připomeňme v této souvislosti povzdech spisovatelky Karoliny Světlé (1830 – 1899): „*Nikomu ani ve snu na mysl nevstoupilo, že by česká dívka ještě jiného vědět a znáti měla a v životě pohřešiti mohla než čeho jí nevyhnutelně potřební pro kuchyň, fyzické odchování dítek a zabezpečení sobě vlády nad služkami; ani to pak se jí nepovědělo určitě systematicky, s rozumem, sama to musila pochytiti a sobě přisvojiti.*“⁹

Doba předbřeznová přinesla první zřetelné výsledky školského patentu: vzrůst gramotnosti. Pro vzdělání žen agitovali i „národní buditelé“. Snahy o komplexnější dívčí vzdělání je v jazykově českém prostředí spojeno s druhou etapou národní emancipace, kdy si jungmannovská generace českých buditelů uvědomila nedozírné možnosti ženského podílu na národně obrozeneckém programu. Kolem poloviny 19. století se tak objevily tři ryze české dívčí ústavy: Roku 1843 vznikla *Dívčí Budeč*, o rok později otevřela Antonie Reissová – Bohuslava Rajska (1817 – 1852) vzdělávací ústav pro dívky od pěti do osmnácti (!) let. Posledním zařízením tohoto typu byl ústav vzdělané Polky žijící v Praze, Honoraty Zapové (1825 – 1856), otevřený na podzim roku 1855. Nabízely základní i vyšší vzdělání a na jejich významu nic nemění skutečnost, že trvaly jen velmi krátce. Určitou životaschopnost pak prokázaly dívčí školy manželů Svobodových v Dominikánské ulici či manželů Františka (1818 – 1885) a Anny Tesařových, nacházející se na Senovážném náměstí v domě U zlaté váhy. Vzdělávací ústav, který vyhovoval stoupajícím společenským nárokům na ženské vzdělání, představovaly městské vyšší dívčí školy, z nichž

nejstarší vznikla roku 1860 v Písku. Následovala vyšší dívčí škola v Praze. Během několika dalších let vznikly vyšší dívčí školy v dalších městech. Ani jedna z těchto škol nenabízela získání kvalifikace umožňující absolventce vstoupit na trh práce.

Drsným podnětem ke změně byla prusko-rakouská válka a následná demografická katastrofa. Rychle po sobě vzniklo dívčí pedagogium, první střední škola pro dívky, kurzy při *Ženském výrobním spolku* či brněnské *Vesně*. Vznikla i první institucionalizovaná příležitost k uměleckému vzdělání žen, *Dámská škola*, která zahájila kurzy v Praze roku 1885 jako součást *Uměleckoprůmyslové školy*. Dívčím byla pak otevřena rovněž pražská konzervatoř. Roku 1890 začíná výuku dívčí gymnázium *Minerva*, v roce 1901 šestitřídní dívčí lycea a na přelomu století se objevily první posluchačky na pražské filosofické a lékařské fakultě. Právě tyto vyšší formy ženského vzdělání představovaly „rezervoár“ ženského čtenářstva.

Před první světovou válkou se poměr mezi gramotnými ženami a muži vyrovnal: rozdíl v gramotnosti mužů a žen činil v českých zemích v roce 1880 pouhých 8,43 % (88,00 % gramotných mužů a 79,57 % gramotných žen), v roce 1910 už jen 1,97 % (97,71 % gramotných mužů a 95,74 % gramotných žen). Ženské středoškolské a vysokoškolské vzdělání však ještě dlouho považovala drtivá většina veřejnosti za nemístný a zbytečný přepych.

VOLNÝ ČAS

Podle francouzského sociologa Joffre Dumazediera (1915 – 2002) představuje volný čas jen určitou část mimopracovní doby, do které dále náleží uspokojení osobních potřeb (spánek, jídlo, hygiena) a povinností (rodinných povinností, což je úklid, nákup, péče o děti a další členy rodiny). Kategorie volného času je spojena až s industrializací, která přichází s fenoménem „pracovní doby“. Profesionální práce se odpoutala od druhých činností, je jasně vymezena.¹⁰ Volný čas znamená tedy osvobození od profesionální či školní práce i od potřeb a povinností. Volný čas nemá žádný ziskový, utilitární, ideologický nebo přesvědčovací cíl, je hedonické povahy (vyznačuje se snahou dosáhnout stavu uspokojení), dovoluje, aby se člověk vymanil ze svých rutinních činností a stereotypů.¹¹ Třebaže ženy středních vrstev osobně neprováděly ty nejtěžší fyzické práce, vedení domácnosti pohlcovalo většinu jejich času – o pevně pracovní době nemůže být řeč. Kniha *Mladá hospo-*

dyňka Magdaleny Dobromily Rettigové z roku 1840 a podobná dílka žánru zvaného ženská preskriptivní literatura, jež vyšla později, dokládají celou škálu aktivit, za které žena odpovídala a jejichž základy musela ovládnout už v mladém věku.¹² Příručky sice tu a tam mluví o „prázdné chvíli“, ta ale měla ryze utilitární charakter. Tak tomu zůstalo skoro do konce 19. století. Přesto měl volný čas v případě žen pořád stigma čehosi nepatřičného, jak je zřejmé z úvahy „*Zaměstnaní ženy ve volných chvílích*“, která vyšla v *Zlaté knize české ženy* v roce 1910.

Autorka připustila, že je možné se věnovat ručním pracím, malování, hře na klavír, kreslení pohlednic, malování hedvábných polštářů či kabelek. Případně četbě, vyřízení korespondence, psaní deníku, učení se cizím jazykům.¹³ Ale raději přerovnáni prádelníku, neboť ten „*bývá pýchou hospodyně*“,“¹⁴ nejlépe pak lze volného času využít „*ku přerovnáni spížírny*“¹⁵.

(PODNĚTNÉ?) PROSTŘEDÍ

Četba patřila k chvályhodným volnočasovým aktivitám, nejdřív ale jen v prostředí mužů, částečně též urozených žen. Šlechtická knihovna, zpravidla kosmopolitní, bývala ženám otevřená, mládeži s jistým omezením.¹⁶

Naproti tomu neurozené prostředí ženské čtenářské náruživosti příliš nepřálo: v případě žen ze středních vrstev byl rozmach zájmové četby nezděděná brzda předsvědčením, patrným i v relativně zámožných rodinách, že četba, především románů, je škodlivým mařením času. Spisovatelka, autorka proslulé kuchařské knihy, Magdalena Dobromila Rettigová (1785 – 1845) zaznamenala ve svých vzpomínkách zkušenost učiněnou během svého tábořského pobytu s tamními měšťankami: „*K oněm zvláštnostem, které vyvolávaly jejich nelibost, patřila především moje láska k literatuře, to jim bylo trnem v oku, neboť to bylo něco, co nemohli napodobit.*“¹⁷

Podle obecně panujícího předsvědčení (a to nikoli jen v českých zemích¹⁸) škodila ženám především četba románů. Škodila jejich zdraví: zraku, držení těla, dokonce i pohlavním orgánům, k jejichž překrvení údajně při četbě docházelo. Vedla ke snílkovství, oslabení duševního zdraví, ohrožovala mravnost, narušovala společenské vazby.¹⁹ Není divu, že v březnu roku 1806 vyšel dekret císaře Františka I. (1768 – 1835), jímž se vyhlášoval zákaz vydávání milostných románů.²⁰ Zákaz rozhodně nepadl na úrodnou půdu: „škodlivé“ romány se četly dál.

Čtenářkou takových románů, půjčovaných ze zámecké knihovny, byla i paní Prošková z *Babičky* Boženy Němcové.²¹

Jistou změnu přinesla čtyřicátá léta 19. století, kdy se národní hnutí rozšířilo mezi ženskou polovinou národa a přiznalo užitečnost četby i „druhému“ pohlaví, což ale neplatí absolutně. Navíc všeho moc škodilo: jak nebezpečná byla české společnosti Božena Němcová (1820 – 1862), příliš čtoucí, přemýšlejší a chtějíci diskutovat!²² Ještě dívky vyrůstající v šedesátých – sedmdesátých letech 19. století,²³ ba i následující generace,²⁴ si někdy stěžovaly na nepochopení svého okolí, pokud dávaly zájem o četbu najevo příliš okatě. Tato skutečnost, nesporně velmi individuální, je ovšem doložena i v prostředí, kde byla literatura a četba respektovanou činností. Někdy ani rodina „literátů“ nevívala knihomolství svých dcer, jak dokládají vzpomínky herečky a spisovatelky, dcery básníka a vnučky spisovatelky, Evy Vrchlické (1888 – 1969), s pochopením.²⁵ Na druhou stranu víme o dívkách, jimž byla rodinná knihovna otevřená a rodiče je k četbě povzbuzovali.²⁶ Lze říct, že postoj k četbě žen byl v prostředí středních vrstev ambivalentní: na jednu stranu byla četba původní české literatury vlasteneckou povinností, na druhé straně byla považována za zahálku. Což platilo právě pro četbu těch proklínaných románů, dlouho jediného media, pojednávajícího o životních problémech, které se žen, v manželství často citově i lidsky strádajících, bezprostředně dotýkaly. Byly pro ně i prostředkem sebepoznání, prvním impulzem k jejich sebeuvědomění a emancipaci. „*Takový román se četl nikoli jako literární dílo, ale jako poselství ze života a pro život, a to s důrazem na vašeň*“, říká německý literární kritik, spisovatel a odborník na dějiny ženské četby Stefan Bollmann.²⁷ Není divu, že se mělo za to, že čtení románů může ohrozit čtenářčinu mravnost: „... *nikoli až konkrétní milenec, ale již samy romány o lásce prý vpravují do srdce dívek sladký jed chťiče*“,²⁸ říká Bollmann. Nemohl mít stejný pocit Josef Němec (1805 – 1979)? A nezkazily snad romány románovou Emu Bovaryovou? Ostatně termín „bovarysmus“ znamená přece zaměňovat fiktivní život v knize se životem skutečným...²⁹ Existovaly samozřejmě i partnerské svazky, kde se o knihách debatovalo. Většina manželů ale valně nestála o „příliš“ sečtělou a vzdělanou ženu. Taková sečtělá ženská osoba se hůře ovládá, navíc se mohla snažit o profesní kariéru coby učitelka, vychovatelka či dokonce autorka či nakladatelka, a tím konkurovat

mužům na trhu práce.³⁰ To už ale na konci sledovaného období neplatilo: před první světovou válkou se už v Čechách četlo bez rozdílu pohlaví a na všech společenských úrovních. Žena, která četla, už nebyla podezíraná z lenosti či neřesti, ale chválena, neboť trávila svůj volný čas ušlechtilé. Navíc četla dětem a kupovala knihy nejen sobě, ale i jim.

SOUKROMÍ

Pod pojmem soukromí rozumějme alespoň náznak onoho „vlastního pokoje“ Virginie Wolfové,³¹ tedy místo, kde lze v klidu číst, přemýšlet, snít, případně psát dopisy, deník, literárně tvořit. Vlastní pokoj, pracovnu, kabinet měly dospělé šlechtičny; a pokud běžně užívaný název Kinderzimmer označoval obecně pokoj pro děti, vlastní pokoj byl samozřejmostí pro dospívajícího. Doklady o jeho existenci či zařízení poskytují dívčí či ženské deníky – například deník šestnáctileté Marie Anny ze Schwarzenbergu (1854–1898), nejstarší dcery Karla III. ze Schwarzenbergu (1824–1904): „*Chci zaznamenat do svého deníku událost, která je pro mne hodně důležitá a která mi působí hodně radosti. Mám od té doby, co jsme se vrátili na Orlick (15. tohoto měsíce) vlastní pokoj, který maminka z dobré vůle překrásně zařídila; tato změna mě velice potěšila a jsem za to své dobré matce velice vděčná. Zařízení mého pokojíčku se skládá 1) z velké železné postele s nebesy, 2) z okouzujícího malého psacího stolu, 3) z pohovky a většího stolu uprostřed pokoje, 4) ze skleněné skříně, kterou jsem už měla a která je od tety Gabriely, která již dávno zemřela, 5) z komody s velkým zrcadlem, 6) z toaletního stolu, 7) ze dvou kobereců, jednoho před postelí a jednoho pod stolem, 7) [!] z modrého závěsu na oknech. Všechny nábytek je stejné barvy a ze stejné látky jako jsou závěsy; jako poslední věc mám ještě dostat skříně na knihy. To všechno je tak krásné! V každém případě se tam cítím úžasně!*“³² Svůj pokojík popsala v deníku i Zdena Kaizlová, narozená roku 1899: „*Ve svém pokojíčku. Nejráději jsem ve svém pokojíčku. Jest mezi ložnicí a pokojíkem vedoucím do předsíně. Okno jeho jest veliké a viděti z něho do dvora. Mám tam svou postel, svoje skříně, umyvadlo, stůl a svoje hračky. Též tam mám svou knihovnu, ze které ráda čítám. Hraji si tam velmi ráda, jest velmi útulný.*“³³ Vdova po významném politikovi a ekonomovi Josefu Kaizlovi (1854–1901) obývala s dcerou šestipokojový byt na tehdejší Františkově nábřeží v Praze – zařídit pokoj pro Zdenku nebylo jistě obtížné.

Číst však bylo možno kdekoli v klidném koutku, v soukromí v zahradě či zahradním altánu, v klidném prostředí umožňujícím soustředění. Kousek soukromí, který se člověku počínajícího 21. století jeví jako naprostá samozřejmost, však dlouho samozřejmostí nebyl, což platí i pro středostavovské prostředí. Především v dolních středních vrstvách bylo soukromí v našem slova smyslu neznámým pojmem.³⁴ A všude pak soukromí čtoucí ženy mohlo být i nebezpečné – kdoví, co potajmu, z dosahu kontroly rodiny, školy či církve čte! „*Čtoucí žena si opanuje volný prostor, do něhož má přístup pouze ona, nikdo jiný, čímž si vypěstuje pocit nezávislosti a vlastní hodnoty, navíc si vytvoří vlastní obraz světa, a ten se nemusí shodovat s obrazem, jaký se odedávna traduje a jaký má muž,*“³⁵ takto vystihl ožehavost situace Stefan Bollmann.

Čas a prostor čtení omezovala až do rozšíření elektřiny roční či denní doba a způsob osvětlení. Teprve rozšíření elektrické energie do domácností umožnilo definitivně setřít hranici mezi dnem a nocí, číst ještě dlouho po setmění.

PŘÍSTUP K ČETBĚ

Pokud byla uvnitř rodiny četba žen a dívek tolerována, naskytla se otázka, jak se ke knihám dostat. Vynálezem knihtisku došlo sice k rozšíření knihoven, jednak soukromých (zprvu výhradě šlechtických či knihoven bohatých měšťanů, jednak institucionálních, nikoli ještě veřejných. Ke starým knihovnám klášterním a univerzitním, nověji farním, případně školním (vznikaly bezprostředně po vydání školského patentu a jejich fond tvořily zpočátku převážně učebnice), přibývaly v 19. století knihovny veřejné, určené širším čtenářským kruhům. V knižním fondu byla nejen beletrie, ale i některá populárně naučná díla.

Hlavně po polovině 19. století sílil význam knihoven školních, jejichž fond byl už bohatší; děti, vedené k četbě učiteli, byly často pilnými čtenáři. A čtenářkami. Navíc je třeba uvést, že 19. století je érou budování soukromých knihoven a knihovniček.

Jistý deficit, který měly ženy v přístupu k četbě, se pokusil roku 1865 vyrovnat pražský měšťan, politik a vinopalník Vojtěch Náprstek (1826–1894) založením neformálního, leč významného sdružení s názvem *Americký klub dám*, disponujícím bohatou knihovnou a dobře vybavenou čítárnou. Knihovnicí byla vzdělaná a sečtělá Ludmila Barbora Šimáčková

(1844 – 1879), mj. první dealerka šicích strojů v Praze. Četba se stala součástí obrazu dokonalé dívky a moderní ženy. Spolkových knihoven pak přibývalo, ženám se neuzavíraly. A od počátku 20. století nabízela svůj bohatý fond i knihovna politicky změřeného *Ženského klubu českého*.³⁶ Současně se rozšiřoval počet soukromých knihoven, které přestaly být atributem bohatství a významného společenského postavení. Na svých knihovničkách si zakládali studenti, rodiny české inteligence i vznikající podnikatelské vrstvy. Tyto rodiny odebíraly také české literární časopisy, které v průběhu posledních tří desetiletí 19. století vznikaly (a často také zanikaly). Platí to také o jazykově českých ženských časopisech: drtivá většina z nich považovala za svou povinnost zveřejňovat reference o vydaných knihách, ale i divadelních představeních a výstavách. Primát držely *Ženské listy*, vydávané od roku 1872 a řízené Eliškou Krásnohorskou (1847 – 1926), nicméně to platí i pro časopisy další, včetně onoho s názvem *Šťastný domov*, který v jedné ze svých povídek trochu nespřavedlivě znechtěl Jaroslav Hašek (1883 – 1923).³⁷

SKLADBA ŽENSKÉ ČETBY

O tom, co ženy skutečně četly, máme více zpráv až z 19. století; poskytují nám je osobní deníky či korespondence.

Náruživou čtenářkou byla kněžna Pavlína ze Schwarzenbergu (1774 – 1810). Jak dokládá její dochovaný peněžní deník ze začátku 19. století, knihy nakupovala především v Paříži a ve Vídni. Knihovně věnovala pozornost, pečovala o její rozšíření, starala se o pěkné knižní vazby. Její zájmové spektrum bylo skutečně široké, četla francouzsky, německy, anglicky, ojediněle italsky. Knihy, které kupovala, byly jejím osobním vlastnictvím; po kněžnině předčasné smrti dosahovala finanční hodnota její knihovny 18 690 zlatých konvenční měny.³⁸ Četla práce pedagogické (zájem o spisy J. J. Rousseaua je u kněžny postižitelný už v jejím mladém věku), módní didaktické romány, lékařské spisy. Sledovala soudobou francouzskou beletrii. Dokladem čtenářské vášně jsou rovněž čtenářské deníky hraběnky Elisy Schlikové (1790 – 1855)³⁹ a mnohé další.

Ženy měšťanského prostředí nesporně četly kuchařské knihy, dodnes jeden z nejúspěšnějších knižních žánrů. Ponecháme ho na tomto místě stranou, jen upozorníme, že už před famózní *Domácí ku-*

chařkou M. D. Rettigové vyšlo několik českých kuchařských titulů, a po ní ještě víc...⁴⁰ A samozřejmě se nečetly jen kuchařky. Ty asi Božena Němcová nečetla vůbec. Pídila se po nejnovějších autorech, jako byl Heinrich Heine a George Sand, nicméně její vlastní literární tvorba zůstala do značné míry zakotvena v archaickém světě, kde se nečetlo, ale vyprávělo. Orální kultura stále převládala nad kulturou písemnou.⁴¹ Po celé 19. století působila na city žen literatura evropského romantismu. Goethovo *Utrpení mladého Werthera* se předčítalo v dívčích kroužcích nahlas, stejně jako dílo básničky Karoline von Günderode (1780 – 1806) či Bettiny Arnim (1785 – 1859), v oblibě byla tvorba z pera George Sand, Alexandra Dumase – otce i syna či Gustava Flauberta. Nepochybně se četly romány Waltera Scotta a Jane Austenové, i když spíše v německých překladech – znalost angličtiny nebyla po celé 19. století v jazykově českém prostředí běžná. U vzdělaných žen lze mluvit o žánrové pestrosti: zvládaly hltat díla autorů představiteli německé filosofie a klasické literatury počínaje a autorkami *pokleslého* žánru konče.⁴² Čtenářské nenasytnosti Sofie Podlipské (1833 – 1897) čtenářský deník, jakkoli plný záznamů o četbě, divadle, hudbě, kon-

certech a operách, nestačil; proto si na výpisky z četby založila zvláštní sešit, nadepsaný *Myšlenky, s kterými souhlasím, aneb které se mne zvláště tknuly*. V její pozůstalosti se údajně nacházelo dvanáct sešitků takových výpisků, označených datem četby. Převládali v nich německy píšící autoři – Bolzano, Goethe, Kant, Schelling, Herder.⁴³ Vzdělané Češky těžily při četbě ze svého bilingvismu, ze zcela samozřejmé znalosti němčiny, případně znalosti francouzštiny, vzácněji z ovládnutí dalších jazyků. Ovládnutí cizího jazyka otvíralo v jazykově českém neurozeném prostředí cestu ke světu literatury ještě předtím, než se české knihy (a české překlady) staly samozřejmostí. Znalost němčiny znamenaly například přístup k „verneovkám“: romány Julese Vernea, oslovující jak chlapecký, tak dívčí svět, se před vydavatelským počinem Josefa Richarda Vilímka (1835 – 1911) četly možná v originále, určitě pak v německém překladu.

Třebaže nebyvala ženská a dívčí četba pokadě *genderově* vyhraněná (vedle četby *Svéhlavičky* objevíme zmínku o *Knize džunglí* Rudyarda Kiplinga v deníku padesátileté ředitelky mateřské školy),⁴⁴ většinou se lišila podle věku, pohlaví o dosaženého stupně vzdělání. Jednoznačně lze prohlásit, že v jazykově české společnosti existovaly ženy, které byly náruživými čtenářkami a o jejichž čtenářském vkusu a vyspělosti nelze mít nejmenších pochyb.

K povinnostem české vlastenky náležela především četba původní české literatury, případně děl autorů dalších slovanských národů.⁴⁵ Ženy narozené po polovině století čtou díla českých spisovatelek, Boženy Němcové či Karoliny Světlé, jsou odběratelkami edičních řad české literatury, sledují české časopisy, z úspor si kupují sešitové vydání Sedláčkových *Zámků, hradů a tvrz českých*.⁴⁶

Problémem části vzdělaného vlasteneckého prostředí byla nedůvěra k některým trendům soudobé světové literatury. Kořeny této nemístné opatrnosti lze hledat v hojně čtené jazykově české preskriptivní literatuře, která se, určena mladým dívkám, objevuje před polovinou století a pak se dále rozvíjí. Souvisí s kultem rodiny a kultem matky, s ideálem hospodyně. V některých případech se věnuje i otázce vhodného čtiva pro dívky – má se prý číst alespoň půl hodiny denně nábožná literatura, po ní knihy, které seznamují „*čím byl a čím jest národ náš... Ženštiny naše, napojené literaturou cizí, znají nejdůkladněji literaturu německou a snad poněkud francouzskou; ale vybrati sobě knihy z vlastní literatury bezpochyby neumějí...*“⁴⁷ psala

ve svých *Nezabudkách* Honorata Zapová. Nebezpečné pro dívku jsou podle ní „*výstřední romány cizích národův*“.⁴⁸ Medvědí službu vykoval v tomto ohledu konzervativní vlastenecký časopis *Osvěta*, odmítající především západoevropskou literaturu. Časopis vystupoval proti lumírovcům (kteří díla západoevropského literárního okruhu předkládali), spílal jim adamitů a cizáků, brojil proti naturalismu. Zolovo dílo bylo podle Krásnohorské, která k okruhu *Osvěty* patřila, „*vybrané sprostáctví, surovost a kloaka*“,⁴⁹ což byl ostatně názor i části vzdělané ženské elity: i bytost tak kosmopolitní a všestranná, jako Augusta Braunerová, manželka staročeského politika a matka malířky Zdenky, se hrozila, že by její dcery snad díla francouzských naturalistů četly.

Roku 1872 vznikla v Ottově nakladatelství ediční řada *Ženská bibliotéka*, vedená Sofií Podlipskou. Osvětová témata se střídala s krásnou literaturou⁵⁰ – ostatně sama Podlipská se po smrti svého manžela pokoušela literaturou živit. Zhruba ve stejné době začal nakladatel František Šimáček (1834 – 1885) z podnětu své výše zmíněné ženy vydávat řadu *Libuše*, s podtitulem *Malice zábavy a vědění*. Jako první zde vyšla publikace Ludmily Šimáčkové *Ženy vynikající mimo kruh rodinný*, první knižní propagace ženské emancipace v češtině, vycházející z anglicky psaných podkladů. Byla to sice kompilace, nicméně jasně vyjadřující přesvědčení o intelektuální rovnosti mužů a žen a o právu žen vykonávat kvalifikovanou profesi.

Paradoxem je, že právě Eliška Krásnohorská, jedna z nejvzdělanějších žen své doby, básnířka a spisovatelka, obratná žurnalistka a autorka operních libret, zakladatelka *Minervy*, na jedné straně odmítala jako nemravnou západoevropskou literaturu, na druhé straně stála u zrodu ženské brakové literatury, která se vyvíjí dodnes. Kořeny mohla mít už v německými vzory ovlivněných povídkách Magdaleny Dobromily Rettigové a jejich následnic. Jejich výtvoři byly až nesnesitelně didaktické: pokora, poslušnost, hluboká víra v Boha, čistá domácnost, chutná strava, submisivní, leč setrvalé dobře naladěná žena. Na druhé straně se trestala neposlušnost, necudnost, morální selhání, nedbalost... U kultivovaných čtenářů/čtenářek budil tento žánr veselí: sourozenci Braunerovi si vzájemně předčítali „*plody našich spisovatelek jako V. Lužické, Mařky Jahnové, Betty Kutnohorské a jiných neznamennitých žen, ze Zlatých klasů a Zl. lístků a smály [!] jsme se mnoho*.“⁵¹

Do linie literárního braku pro ženy (či pro dívky) zcela zapadá seriál o *Svéhlavičce* Elišky Krásnohorské, vycházející v 90. letech 19. století. Eliška Krásnohorská se původně pustila do překladu dívčího románu německé autorky Emmy von Rhoden (1829 – 1885) *Trotzkopf*, ale po krátké době přestala německý text originálu respektovat, ponechala jen základní dějový obrys, a začala fabulovat po svém. „*Svéhlavička*“ tak byla prvním krokem k „červené knihovně,“ brakové literatuře určené dívčímu a ženskému čtenářstvu.⁵²

Jak vzpomíná Eva Vrchlická – *Svéhlavičce* občas neodolaly ani dívky z prostředí literaturou doslova protknutého: „*Brzy poté jsem po vzoru svých spolužaček zhltnula Svéhlavičku, tou dobou oblíbený dívčí románek... Nesdílela jsem sice nadšení svých družek, přesto však jsem dočetla toto čtyřsvazkové dílko, vybavené kýčářskými obrázky, s jistou dychtivostí. Cítila jsem předobře, že takovou četbou mařím čas. I skrývala jsem tyto knížky jako zakázané ovoce a hleděla se jich co nejdříve zbavit.*“⁵³

Braková četba existovala ovšem i pro muže, ostatně nezanedbatelná část národa si libovala v čtení kalendářů, snářů a brožovaných, nevalně vytištěných románů, kupovaných od podomních obchodníků.

POZNÁMKY

- 1 TRÁVNÍČEK, Jiří. 2020. *Kulturní vetřelec: dějiny čtení, kalendárium*. Brno : Host, s. 10.
- 2 Srov. TRÁVNÍČEK, 2020, s. 10.
- 3 Srov. LENDEROVÁ, Milena – RADIMSKÁ, Jitka: Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová. In Milena LENDEROVÁ (ed.). 2002. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha : Nakladatelství Karolinum, s. 131 – 154.
- 4 Srov. RADIMSKÁ, Jitka. 2007. *Knihovna šlechtičny. Francouzské knihy Marie Ernestiny z Eggenbergu na zámku v Českém Krumlově*. České Budějovice; GRUBHOFFER, Václav. 2020. *Zrcadlo duše a doby: Italská knihovna Marie Ernestiny z Eggenbergu*. České Budějovice.
- 5 Srov. TRÁVNÍČEK, 2020, s. 16.
- 6 WEISS, Anton. 1904. *Geschichte der Österreichischen Volksschule*, II. Prag. s. 107. Statistika může být trochu zavádějící, protože z dochovaných pramenů není možné vždy s jistotou určit, zda se jednalo skutečně o dívčí školu, či pouze o dívčí třídu, v níž učitelka ručních prací seznamovala své svěřenky se základy šití ženských ručních prací.
- 7 TRÁVNÍČEK, Jiří. 2020. *Kulturní vetřelec: dějiny čtení, kalendárium*. Brno : Host. 271 s. ISBN 978-80-275-0245-5.
- 8 FREJKA, Jiří. 1948. *Deník Jarmily Horákové*. 3. vyd. Praha. s. 79. V pařížském soukromém ústavu strávila určitý čas i prvorepubliková filmová hvězda Adina Mandlová (1910 – 1991) a ve švýcarském Lausanne první česká orientalistka Anna Martenová-Klecandová (1892 – 1974).
- 9 SVĚTLÁ, Karolina. 1959. *Z literárního soukromí*. I. Praha, s. 144 – 145.
- 10 DUMAZEDIER, Joffre. Volný čas. In *Sociologický časopis* 2, 1966, s. 443 – 447, zde s. 444.
- 11 DUMAZEDIER, 1966, s. 444 – 446.

ZÁVĚR

Do přelomu 19. a 20. století, do období právem označovaného jako zlatý věk knihy (neboť není – kromě novin a časopisů – vystavena konkurenci žádných medií, ve vyspělých zemích panuje téměř všeobecná gramotnost, kulturním hegemonem jsou střední vrstvy a čtenářská veřejnost těží z nízkých cen knih a vysokých nákladů),⁵⁴ vstupuje už kultivovaná česká čtenářka, schopná o knihách diskutovat či se nad nimi zamýšlet na stránkách deníků či dopisů. Zřejmě už tehdy začala doba, kdy je fenomén čtenářství výrazněji zastoupen u žen, než u mužů – tak je tomu totiž dnes.

Na závěr znovu připomeňme myšlenku z knihy S. Bollmanna *Ženy, které čtou, jsou nebezpečné*, tentokrát v jiné souvislosti: autor skvěle postihl, do jaké míry je čtení (a psaní) nástrojem integrace ženy do moderní společnosti. Přečtení a pochopení textu znamenalo zásadní krok v ženské emancipaci (i když by s tímto tvrzením řada čtenářek 19. věku ne-souhlasila). Následovalo volání po hlubším vzdělání, po kvalifikované práci, volání po volebním právu a konečně po vstupu žen do politiky.

- ¹² RETTIGOVÁ, Magdalena-Dobromila. *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerám československým* od Magdaleny Dobromily Rettigové. Jan H. Pospíšil. Praha 1840, passim.
- ¹³ VONDŘEJOVSKÁ, A [?]. Zaměstnání ženy ve volných chvílích. In *Zlatá kniha české ženy* 3, 1910, s. 151.
- ¹⁴ VONDŘEJOVSKÁ, 1910, s. 150.
- ¹⁵ VONDŘEJOVSKÁ, 1910, s. 150 – 151.
- ¹⁶ Státní oblastní archiv. SOA. Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenbergu, primogen., Korrespondenz, Fürstin Pauline, Pavlína manželovi, Krumlov, 14. 2. 1810. Osobná korespondenice.
- ¹⁷ Regionální muzeum Litomyšl, fond M. D. Rettigová, rukopis životopisu, př. č. 1986, s. 159.
- ¹⁸ Srov. DANDERS, Ansgard. „*Jamais fille chaste n'a lu les romans*“. *La lecture dans le débats sur les femmes au XVIIIe siecle*. In Thomas BREMER, Andréa GAGNOUD, *Processes of Reading /Modes de lecture*. Le Spectateur européen/The European Spectator, vol. 7. Montpellier, 2006, s. 55 – 66.
- ¹⁹ BOLLMANN, Stefan. 2008. *Ženy, které čtou, jsou nebezpečné*. Praha, s. 25. ISBN 978-80-242-2279-0.
- ²⁰ TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec*, s. 120. Na s. 121 uvádí autor i další údajná negativa, tentokrát ze zahraničí.
- ²¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Čtení a čtenářství v díle Boženy Němcové. In *Božena Němcová, život – dílo – doba: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 4. – 7. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové*. Red. HORKÝ, Milan – HORKÝ, Roman. Česká Skalice, 2006, s. 79 – 84; zde s. 81.
- ²² BRDEČKOVÁ, Tereza. Když čteme, promítají se nám do hlavy obrazy, In BOLLMANN, Stefan. *Ženy, které čtou, jsou nebezpečné*. s. 14. Ke čtenářství Boženy Němcové srov. Janáčková, Jaroslava. Čtení a čtenářství v díle Boženy Němcové, s. 79 – 84.
- ²³ „*Maminka, vždy pilná a pracovitá, nás nenechala ovšem zahálet, stříhla na košile, a když byly ušité, na nové prádlo, bylo nás pět dcer a vše se šilo doma, takže o práci nebyla nouze. To však nebylo to, co bych si přála dělat. Touha po dalším vzdělání byla ve mně stále živá, a tu mě zachraňovaly opět mé zamilované knihy! Jakmile jsem měla prázdnou chvíli, už jsem měla knihu v ruce, a hlavně, když rodiče šly [!] spát, [...] čítala jsem dlouho do noci.*“ Božena FRÍDOVÁ: *Moje paměti*. Rukopis. LA PNP, Bedřich Frída, rukopisy cizí, s. 28.
- ²⁴ „*Nečtu žádných českých spisů a myslím že takto zhlopím. Maminku to mrzí čtu-li tak raději budu hloupá! [podtrhla MLJ]*“. Růžena Svobodová, Deník 1881 – 1886, nedat., mezi 22. 2. a 2. 4. 1886. Srov. též Jarmila MOURKOVÁ, Růžena Svobodová, Praha 1975, s. 24.
- ²⁵ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha 1988, s. 292.
- ²⁶ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život*. Praha 1949, s. 31.
- ²⁷ BOLLMANN, Stefan. *Ženy a knihy: vášeň s následky*. Brno 2015, s. 47 – 48.
- ²⁸ BOLLMANN, *Ženy a knihy*, s. 54.
- ²⁹ BOLLMANN, *Ženy a knihy*, s. 302.
- ³⁰ BOLLMANN, *Ženy a knihy*, (pozn. č. 26), s. 14, 47.
- ³¹ WOOLFOVÁ, Wirginia. *Vlastní pokoj*. Praha 2000.
- ³² Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Pracoviště Třeboň, Rodinný archiv (dále RA) Schwarzenbergů, Sekundogenitura, Deník Anny ze Schwarzenbergu, C – 45a-7c, kart. č. 432, zápis z 19. 10. 1870. Přeložila Jana Ondrášková.
- ³³ KAIZLOVÁ, Zdenka – HÁJKOVÁ, Dagmar – KOKEŠOVÁ, Helena. *Dívčí deníky Zdenky Kaizlové z let 1909 – 1919*. Praha 2016, s. 25.
- ³⁴ „*Když jsou dva ustavičně pospolu, všechny svoje potřeby jeden před druhým vykonává, pěkné, nepěkné, tu se zevšední jeden druhému. Není pak touhy ani poezie, je to jen zvyk a potřeba, co je k sobě vábí, - a to je, co se mi protiví. Mně by se každý muž zprotivil, kdyby ustavičně byl okolo mě. To je, co aristocii neb boháčům závidím, tu příležitost, že si mohou být vždy vzácní.*“ Božena Němcová Josefu Němcovi, Praha, 13. 6. 1857. In *Božena NĚMCOVÁ: Lamentace. Dopisy mužům*. Ed. Jaroslava Janáčková, Praha 1995, s. 139.
- ³⁵ BOLLMANN, Stefan. *Ženy, které čtou, jsou nebezpečné*, s. 26 – 28.
- ³⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Ženský klub český, 1904 – 1938, Protokoly schůzí, 1907 inv. č. 1452, passim.

- ³⁷ HAŠEK, *Šťastný domov*, Praha 2012.
- ³⁸ Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenbergů, Primogenitura, Fürstin Pauline, fasc. 539, Inventar und Schätzung..., cit. dle Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál: život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*, Praha 2004, s. 226.
- ³⁹ LENDEROVÁ, Milena. Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) – dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. 15, 2002, s. 43 – 68; zde s. 48 – 49.
- ⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena – KOUBA, Miroslav – KOZÁR, Aleš – ŘÍHA, Ivo. „Spanilost Vaše cizozemcům se líbí...“ *České kuchařské knihy v 19. století*. Červený Kostelec 2017. ISBN 978-80-7465-298-1.
- ⁴¹ JANÁČKOVÁ, *Čtení a čtenářství v díle Boženy Němcové*, s. 79 – 80.
- ⁴² Srov. LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má: ženské deníky 19. století*, Praha, 2008, s. 56 – 58.
- ⁴³ Tamtéž, s. 57 – 58.
- ⁴⁴ Tamtéž, s. 58.
- ⁴⁵ Tamtéž, s. 58.
- ⁴⁶ Tamtéž, s. 58.
- ⁴⁷ ZAPOVÁ Z WIŚNIOWSKICH, Honorata. *Nezabudky: dar našim pannám*. 2. vyd. Praha, 1863, s. 68.
- ⁴⁸ Tamtéž, s. 69.
- ⁴⁹ cit. dle Albert PRAŽÁK, *Česká spisovatelka v XIX. století*, Praha 1940, s. 160.
- ⁵⁰ HOLEČKOVÁ-HEIDENREICOVÁ, Jelena. 1941. *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*. 2. vyd. Praha, s. 85.
- ⁵¹ ŠÁMAL, Marin. *Deníky Zdenky Braunerové*, Roztoky u Prahy, 2007, s. 111; zápis ze 4. 10. 1874.
- ⁵² „Červená knihovna“, což byl původně název konkrétní edice určené ženám, vydávané ve dvacátých a třicátých letech 20. století akciovou společností Rodina, se postupně stal označením pro romány, v nichž vždy vítězila láska, dobro a ctnost. K tomu: MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická: pohled do dějin pokleslého žánru*, Praha 1996.
- ⁵³ VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým*, s. 291.
- ⁵⁴ TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec*, s. 137.

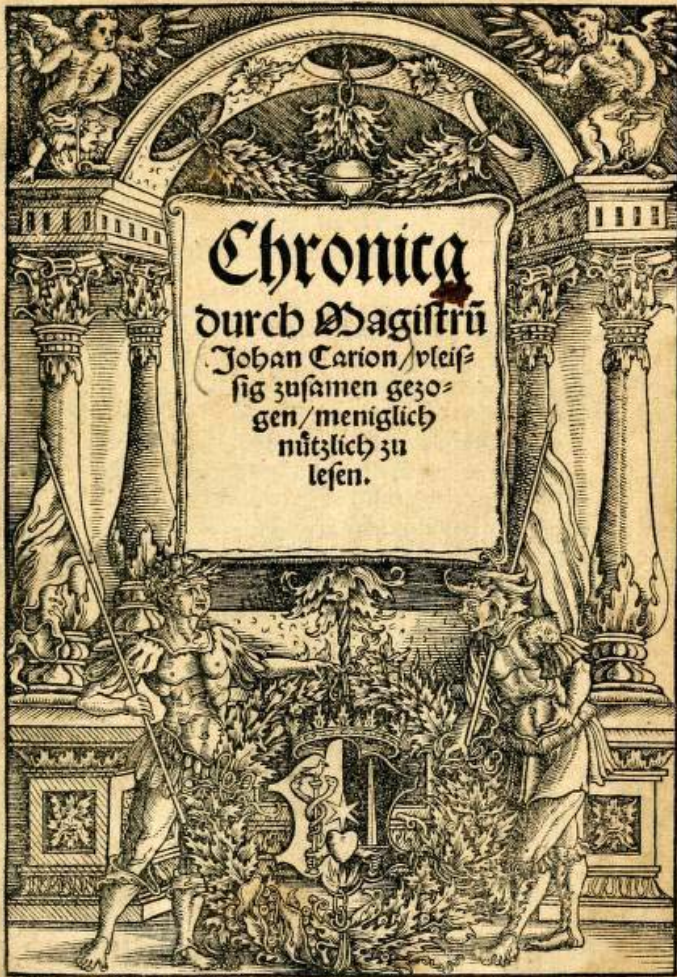
CARIONOVA KRONIKA SVETA – „BESTSELLER“ PROTESTANTSKEJ HISTORIOGRAFIE 16. STOROČIA

PROM. KNIH. VLASTA OKOLIČÁNYOVÁ

The author presents the origin and content of the first German edition of the universal chronicle by the German astrologer and physician Johann Carion, and introduces the co-authors of its rewritten versions published after Carion's death. She also points to the translations of the chronicle into Latin and ten other vernacular languages, including the Czech edition and the persons who carried out the first translation. She describes in detail why the work came to serve as a textbook on Protestant historiography and how it was received by European professional and lay audiences. Finally, the article is focused on the occurrence of Carion's Chronicle in the collections of libraries in Slovakia and individual owners.

 www.upce.cz

Keywords: 16th-century prints; Carion's Chronicle; German historians; Protestant historiography; history textbooks; translations into vernacular languages; Czech translations; Slovak and Czech owners

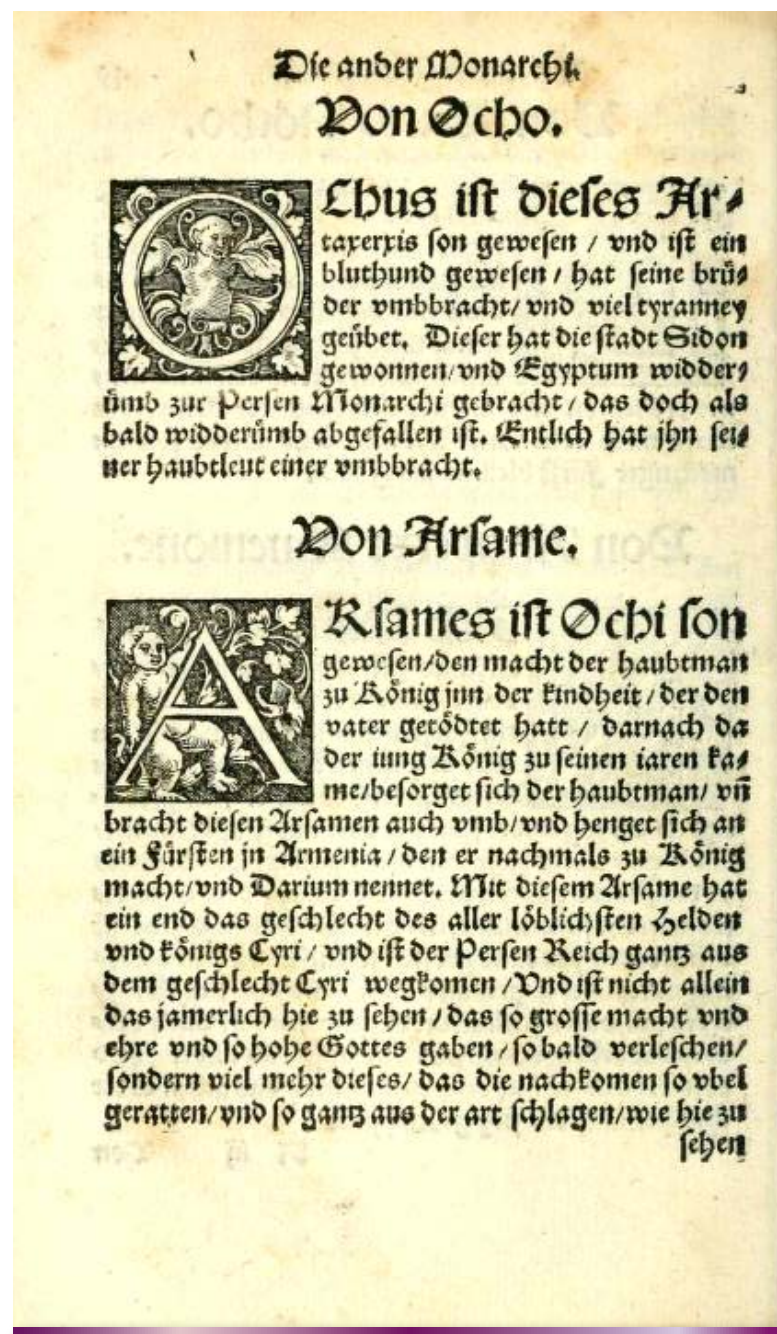
Carionova kronika, Wittenberg 1532 (Zdroj KVK)

Atribútom „bestseller“ si dovoľíme označiť tlač zo 16. storočia, ktorá ani v súčasnosti, napriek poltisícročiu od jej vzniku, nechýba v žiadnom z významnejších historických knižných fondov zachovaných na európskom kontinente. Túto značku prvotriednej kvality dostala *Carionova kronika* od nemeckých historikov 21. storočia na základe viacerých presvedčivých poznatkov, ktoré odzrkadľuje ich výskum. Stručne uvedieme výber niekoľkých argumentov:

CARION, Johann. Chronica. Wittenberg : Georg Rhau. 1532 (jarné vydanie [170] listov. (VD 16 C/995)

- Hneď v prvom roku vytlačenia bola kronika vydaná u toho istého tlačiara trikrát v dvoch rôznych formátoch s podstatným prepracovaním a doplnkami iného spoluautora.
- Toto dielo bolo vytlačené v priebehu ďalších rokov 16. storočia vo viacerých prepracovaných a doplnených vydaniach od viacerých autorov.
- Opakované vydania kroniky zaznamenávajú

bibliografie v šiestich štátoch Európy: v piatich nemeckých mestách (Wittenberg, Augsburg, Magdeburg, Schwäbisch Hall, Frankfurt nad Mohanom) a v ďalších ôsmich mestách piatich iných európskych krajín: v Česku (Litomyšľ a Praha), vo Francúzsku (Lyon a Paríž), vo Švajčiarsku (Bazilej a Ženeva), v Taliansku (Benátky) a v Belgicku (Antverpy) a i. Mimo Nemecka bola kronika vydávaná nielen v nemeckom origináli a jeho latinskom preklade, ale čo je pozoruhodné, aj v preklade do iných národných jazykov: češtiny, francúzštiny, taliančiny, flámčiny, angličtiny, dánčiny, holandčiny, nórčiny,

Ukážka iniciál a textu, Carionova kronika

švédčiny a španielčiny, dovedna bola vytlačená v 12 jazykoch.

- Tlačou vychádzalo opakovane aj rozšírené súborné vydanie Carionovej kroniky obsahujúce doplnky od ďalších autorov: Filipa Melanchthona, Johanna Funcka, Caspara Peucera a i.
- Kniha sa po aprobácii profesormi univerzity vo Wittenbergu stala oficiálnou učebnicou protestantskej historiografie, podľa ktorej sa dejiny sveta vyučovali na všetkých európskych protestantských univerzitách.
- Carionova kronika dosiahla okrem množstva vydaní aj širokú literárnu recepciu, a to nielen v okruhu učencov a vzdelancov zo šľachtických a meštianskych kruhov, ale aj u laickej čitateľskej verejnosti.
- Z Carionovej kroniky často citovali a odvolávali sa na ňu viacerí ďalší autori dejepisných kníh 16. a 17. storočia.
- Aj v nasledujúcom 17. storočí registrujú bibliografie najmenej sedem ďalších vydaní Carionovej kroniky (v rokoch 1601, 1602, 1608, 1610, 1617, 1624 a 1625).¹
- Používanie Carionovej kroniky siaha až do 18. storočia.

POSUN NA VÝZNAMNEJŠÍ POST MODERNEJ HISTORIOGRAFIE

Na Slovensku a v Česku sa do súčasnosti zachovalo niekoľko desiatok rôznych vydaní citovanej kroniky sveta, ktoré pochádzajú z knižničných zbierok rôznych organizácií alebo jednotlivcov. Zastúpené sú jej prvé vydania rovnako ako aj vydania s doplnkami a prepracovaniami iných autorov.² V samotnom Nemecku, kde bola nemeckým autorom Johannom Carionom kniha po prvýkrát vydaná, sa venuje jej významu väčšia pozornosť až v 21. storočí. Do 20. storočia bola Carionova kronika očami historikov podľa vtedajších moderných kritérií historiografie vnímaná ako zastaraná, resp. Carionovo nazeranie na dejiny sveta bolo nedostačujúce a jeho názory už dávno prekonané. Až podrobnejší prieskum desiatok rôznych vydaní v mnohých národných jazykoch a porovnanie prepracovaných vydaní a doplnkov od viacerých autorov kroniky poukázali na to, že

Portrét J. Cariona od Lucasa Cranacha ml.
(Zdroj Portraitindex)

je potrebné tento negatívne rozšírený odborný názor poopraviť a priznať Carionovej kronike sveta a jej rôznym vydaniám oveľa dôležitejšie miesto v modernej historiografii.³

AUTORSTVO 1. VYDANIA CARIONOVEJ KRONIKY, (JAR 1532, VD16 C/995)

Prípravné práce na vydaní kroniky Johanna Cariona mali zaujímavý priebeh. Johann Carion, narodený v Bietigheime v roku 1499 (dnes Bietigheim-Bissingen), i napriek tomu, že zomrel predčasne vo veku 38 rokov (v Berlíne v roku 1537), patril vo svojej dobe k uznávaným autorom astronomicko-astrologických spisov, dosiahol aj doktorát z medicíny. Taktiež pôsobil ako profesor matematiky a fyziky, dvorný astrológ a radca brandenburského kurfirsta Joachima I. v Berlíne, nekompromisného bojovníka proti luterskému učeniu.

Portét Joachima II. z Brandenburska, pre ktorého Carion kroniku vytvoril (Zdroj K. A. W. B.)

Od roku 1527 pôsobil Carion aj v diplomatických službách pruského kurfirsta Albrechta. V korešpondencii s kurfirstom Albrechtom sa prejavil Carion ako sympatizant protestantského smeru, čoho dôkladom sú aj jeho priateľské vzťahy s reformátorom Martinom Lutherom a jeho spolupracovníkom Filipom Melanchthonom. Na brandenburskom dvore Joachima I. bolo Carionovi zverené aj vzdelávanie kurfirstovho syna Joachima II., ktoré ho zrejme podnietilo k tomu, aby vytvoril pre budúceho panovníka určitý návod, ako sa správať a podľa čoho sa rozhodovať pri spravovaní verejných vecí. Carion sa rozhodol vypracovať stručné dejiny sveta, v ktorých by mladým šľachticom poslúžili biografie panovníkov ako vzory správania sa. Pretože si nebol Carion istý svojou koncepciou a celkovým charakterom pripravovanej knihy, požiadal v lete roku 1531 svojho priateľa Filipa Melanchthona, od roku 1518 profesora gréčtiny a latinčiny na wittenberskej univerzite, aby jeho rukopis prezrel, posúdil, doplnil a systematicky usporiadal. Filip Melanchthon, ako je zrejme z jeho zachovanej korešpondencie, úlohu prijal, téma ho veľmi zaujala, aj keď prácu nepokladal za celkom dostatočnú. Na jar roku 1532 boli už hotové Melanchthonove doplnky aj nové usporiadanie materiálu a po dohode s Carionom bola kniha zadaná do tlače tlačiarovi Georgovi Rhauovi vo Wittenbergu. Svoju

spoluprácu na Carionovej kronike Melanchthon v knihe nedeklaroval, čo neskôr vyvolalo otázky o miere jeho spoluautorstva na 1. vydání Carionovej kroniky (jar 1532).⁴

OBSAHOVÉ A CHRONOLOGICKÉ ČLENENIE KRONIKY

Melanchthon navrhol pre Carionovu kroniku členenie už podľa v stredoveku známeho a akceptovaného obsahového rozdelenia dejín od stvorenia sveta po súčasnosť do troch kníh:

1. Od stvorenia sveta po začiatok Asýrskej ríše (7 kapitol);
2. Od zániku Asýrskej ríše po vládu cisára Augusta (76 kapitol);
3. Od narodenia Ježiša Krista po rok 1532 (t. j. po autorovu súčasnosť; 151 kratších kapitol).

Centrálnu úlohu v tejto knihe zohrávajú **štyri ríše – Asýrska, Perzská, Grécka a Rímska**. Ďalším prvkom členenia dejín sveta v Carionovej kronike je ich rozdelenie do **troch epoch trvajúcich 2 000 rokov**, ktoré bolo prevzaté z proroctva starozákonného proroka Eliáša známeho ako *Vaticinium Eliae*. Na tomto mieste si dovoľíme vložiť vsuvku o pôvode proroctva a jeho zachovanej písomnej pamiatke na Slovensku. V Levočskej evanjelickej cirkevnej knižnici sa zachoval rukopisný text predmetného Eliášovho proroctva napísaný v nemčine **vlastnou rukou Filipa Melanchthona aj s jeho autografom datovaný 1560** (v poslednom roku jeho života, zomrel 19. apríla 1560). Podľa autora Andreja Hajduka, ktorý uverejnil prepis proroctva v slovenčine (1997, s. 180 – 181), ide o výrok Eliáša podľa babylonského *Talmudu* pochádzajúci z pobiblického židovstva. Ani Andrejovi Hajdukovi, ani neskôr autorovi, levočskému evanjelickému farárovi Jánovi Havírovi (2009, s. 100), ktorý publikoval digitalizát rukopisu tohto proroctva, nebolo známe, či toto Eliášovo proroctvo zaradil Melanchthon do Carionovej kroniky, či ho citoval vo svojich prednáškach o dejinách sveta a či patril aj medzi tie výroky, ktoré vpisoval na pamiatku svojim študentom do kníh. Informácia, komu zo svojich žiakov zapísal Melanchthon výrok z Carionovej kroniky, sa, žiaľ, v levočskom exemplári nezachovala (*Lutherov biblický komentár*, 12. časť, sign. 5372).

Rovnaké členenie dejín ako použil Melanchthon, bolo známe už v 15. storočí v tlačenej kronike Hartmanna Schedela (1493) a rovnako sa nachádzalo

aj v kronike súdobého autora Sebastianiana Franka (1531), ktorá prišla na knižný trh len jeden rok pred 1. vydaním Carionovej kroniky.⁵

Autori stredovekej historiografie a raného novoveku chápali dejiny sveta ako časť Božieho plánu spásy. Pohľad na dejiny, ako ho sprostredkovala Carionova kronika čitateľovi, bol poznačený hlbokým uvedomovaním si dejinnosti všetkého bytia. To súviselo s dobovou predstavou, že dejiny sveta prebiehajú tak, ako chce Boh, ktorý ich ovplyvňuje. Spätňý pohľad na to, čo sa stalo, bol zároveň podľa

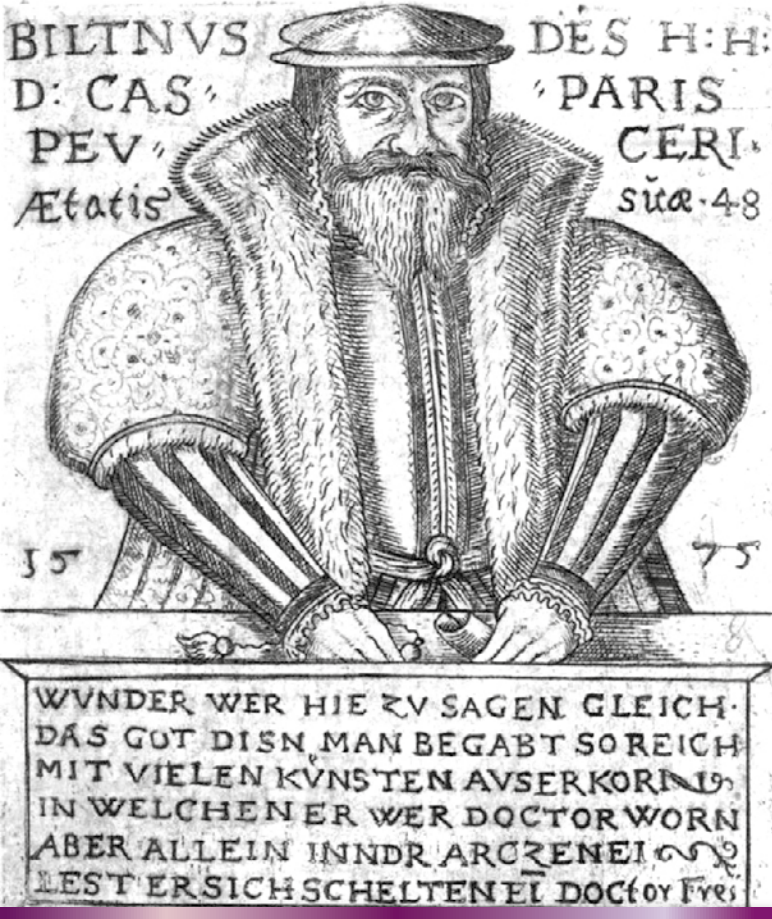
tohto chápania pohľadom do zrkadla prítomného času. Boh týmto spôsobom pomáhal človeku prostredníctvom získaných vedomostí nielen chápať súčasné dianie, ale dával mu aj tušiť to budúce, čo ešte len príde, a umožňoval mu pripraviť sa naň. Takéto chápanie dejín bolo vlastné už cirkevnému otcovi sv. Augustínovi, od ktorého sa zachoval výrok „Kto sa nepozereá späť na začiatky, neuvidí koniec.“ Zaoberanie sa dejinami slúžilo v tomto kontexte nielen účelu vzdelávania, hoci je tu história chápaná podľa všeobecne uznávaného výroku „*historia est magistra vitae*“ ako „učiteľka života“ v zmysle praktického života. História v živote panovníkov a kniežat mala plniť aj dôležitú funkciu pri význame dejín spásy a eschatológie (náuky o večnosti). Dejiny boli chápané vo funkcii nositeľa historických právd, ktoré sú nielen nahromadením vedomostí, ale majú slúžiť aj ako orientácia a návod, ako konať, pretože „*učiť sa z dejín, znamená učiť sa pre život*“.⁶

POST UČEBNICE PROTESTANTSKÝCH DEJÍN SVETA

Prínos Melanchthona a jeho spoluautorstvo už pri 1. vydaní Carionovej kroniky je nepopierateľne veľké, hoci Melanchthon zámerne svoje meno v knihe neuviedol a ponechal len meno Cariona. Meno svojho predčasne zomrelého priateľa (1537) uvádzal Melanchthon aj na titulných listoch ďalších prepracovaných a doplnených vydaní Carionovej kroniky s úmyslom, aby nevyhynula priateľova pamiatka. Georg Sabinus, zať Melanchthona, zvečnil meno Cariona aj vo veršoch, v ktorých uviedol okolnosti priateľovej, do istej miery kuriózne, predčasnej smrti, ktorá ho zastihla počas nemierneho pitia v kruhu priateľov. Samotný Carion si slávu svojho budúceho „bestselleru“ užil len 5 rokov, netušil, že toto dielo bude aj po 500 rokoch vzbudzovať pozornosť historikov a ďalších odborníkov. Po Melanchthonovej smrti (1560) ponechal aj druhý Melanchthonov zať Caspar Peucer meno Cariona v názve ním už celkom samostatne spracovaných a doplnených ďalších dielov Carionovej kroniky. Melanchthon vydal doplnky v roku 1558 (VD16 M/2697) a v roku 1560 (VD16 M/2701), Peucer v ďalších rokoch a v roku 1572 vyšlo aj súborné vydanie Carionovej kroniky (VD16 M2715) so samostatne vypracovanými doplnkami Filipa Melanchthona a Caspara Peucera v rozsahu viac ako 746 strán.⁷

Postava F. Melanchthona v kronike z roku 1564 (Zdroj metmuseum.org)

Portrét Caspara Peucera vo veku 48 rokov (Zdroj Portraitindex digital)

Melanchthonovou zásluhou a akceptáciou tohto Carionovho diela predstaviteľmi protestantskej wittenberskej univerzity sa Carionova kronika stala akreditovanou učebnicou na prednášky o dejinách sveta nielen na domácich univerzitách, ale aj na ďalších protestantských univerzitách i mimo Nemecka.⁸ Melanchthonovi patrí prvenstvo v tom, že na tamojšej univerzite začal od roku 1550 prednášať dejiny sveta, hoci do vyučovacích osnov univerzít sa tento predmet dostal až začiatkom 18. storočia. Vyplývalo to z toho, že Melanchthon pripisoval dejinám kľúčovú úlohu v systéme vied a umení. K jeho snahám patrilo úsilie spojiť stredoveký pohľad na dejiny s humanistickým pohľadom. Vo svojej spisbe deklaroval Melanchthon (spolu s mnohými inými humanistami tej doby) presvedčenie o tom, že dejiny sa blížia ku svojmu koncu. Očakávanie apokalyptického konca sveta bolo v danej dobe všeobecne rozšíreným postojom a bolo aktuálne ešte aj počas 17. storočia. Podľa tradícií pred osvietenstvom sa dialo všetko tak, ako to bolo predpovedané, a predpokladalo sa, že to, čo predpovedá Sväté Písmo, sa aj stane. Široké čitateľské publikum tento názor akceptovalo.

Je možné predpokladať, že Carionova kronika bola vo svojej dobe „trendy“. Hoci mala kronika, najmä jej doplnené časti od Filipa Melanchthona,

Johannesa Funcka, Caspara Peucera protestantský charakter, nebola ako dielo vyhranená proti katolíckemu cisárovi Karolovi V. a predstaviteľom katolíckych stavov, ktoré vyznávali „starú vieru“, ale zohrávala umiernenú úlohu. Autori kroniky sa obracali na cisára Karola V. s požiadavkou, aby zabezpečil rovnováhu katolíkov s protestantmi, ktorá mala byť predpokladom toho, aby mohli všetci spoločne vytiahnuť do vojnového ťaženia proti spoločnému nepriateľovi – Turkom, vyznávačom islamu. Rovnako sa autori kroniky obracali so svojimi požiadavkami aj na protestantské kniežatá krajiny, ktoré v tom čase hrozili odmietnutím pomoci cisárovi v boji s Turkami. „*Kontinuálna línia ďalšieho vývoja politickej situácie v Nemecku od ‚norimberského povstania‘ v roku 1532 po uzatvorenie náboženského mieru v Augsburgu v roku 1555, bola ovplyvnená argumentmi obsiahnutými v kronike, ktoré pomohli vytvoriť predpoklady uzatvorenia mieru, v čom vidia súčasní nemeckí historici pôsobenie kroniky ďaleko za jej historický rámec.*“⁹

Autori, ktorí postupne dopĺňali Carionovu kroniku, vkladali do nej ďalšie nové aspekty podľa aktuálneho diania v krajine. Toto poznanie – pridávanie nového obsahu do kroniky, bolo podľa výsledkov výskumu citovaného diela Franka Prietza (s. 29) dovtedy úplne neznáme, lebo tí, ktorí hodnotili význam Carionovej kroniky, ju porovnávali len s jej neskoršími doplnenými vydania a nepostrehli, že kronika bola dopĺňaná a prepracovávaná hneď po jej 1. jarnom vydaní v roku 1532 (ktoré vyšlo s rozsahom 170 listov), pričom jej doplnené a prepracované vydanie vyšlo na jeseň toho istého roku s oveľa väčším rozsahom (238 listov). Vývoj dejín ilustrovali aj ďalší spoluautori kroniky na základe príkladov a vzorov správania sa panovníkov. Za posledného nepriateľa kresťanov – antikrista, označili Turkov. Blízka budúcnosť bola v kronike interpretovaná ako posledný boj nemeckej šľachty zjednotenej v pravej viere na čele so spravodlivým cisárom Karolom V., na ktorý poukazujú biblické proroctvá a znamenia.¹⁰

LITERÁRNY ÚSPECH CARIONOVEJ KRONIKY

Veľký úspech tejto učebnice dejín nespočíval podľa hodnotenia súčasných historikov v tom, žeby kronika ponúkla čitateľskej verejnosti precíznu chronológiu dejín sveta (naopak, datovanie udalostí vykazovalo

isté nedostatky, hoci ďalší autori sa to snažili zosúladiť). Všeobecný úspech dosiahla Carionova kronika preto, lebo poskytla ľuďom tej doby niečo oveľa dôležitejšie: **vysvetlila plynule, prehľadne a komplexne formu diania v dejinách a jeho vzťah k prítomnosti.**¹¹ Tým kronika obsahovo ďalekosiahle prekročila horizont očakávania čitateľského publika a nestratila na svojej aktuálnosti ani vtedy, keď zápas proti Turkom v roku 1532 neskončil predpovedanou „poslednou rozhodujúcou bitkou“. Okrem obsahového hľadiska zasiahla Carionova kronika široké čitateľské spektrum publika, lebo nebola adresovaná len menšiemu okruhu vzdelancom a učenej vrstve príslušníkov vyššej spoločnosti, panovníkov a kniežat, ale bola **preložená aj do viacerých národných jazykov**, a tak **dostupná aj širokej laickej verejnosti**, ktorá mala záujem vzdelávať sa. **Opakované vydávanie Carionovej kroniky vo viacerých európskych štátoch zabezpe-**

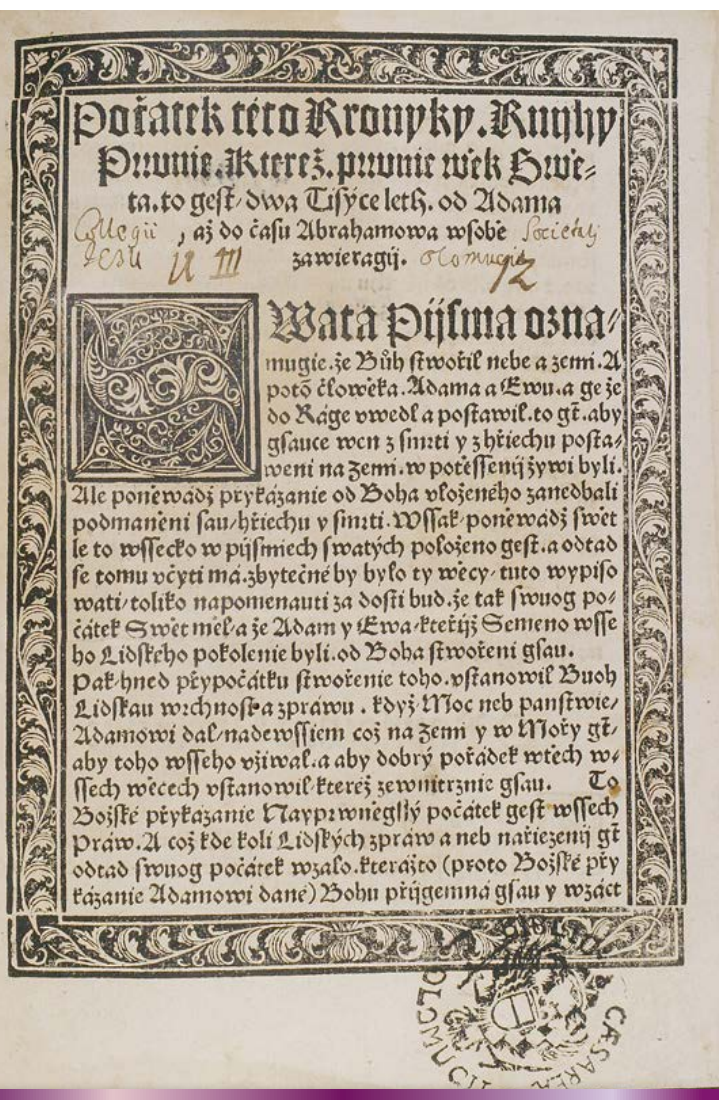
čilo presah jej dopadu za hranice nemecky hovoriacich krajín. Schválením textu Carionovej kroniky predstaviteľmi wittenberskej univerzity boli vytvorené predpoklady, aby sa táto kronika stala učebnicou dejín na všetkých európskych protestantských univerzitách. K popularite a obľube kroniky medzi študentmi prispievali aj bývalí žiaci Filipa Melancthona, ktorí ju neskôr ako pedagógovia osobne používali v pedagogickom procese, patrili k nim napríklad **David Chytraeus v Rostoku** a **Victorinus Strigel v Heidelbergu**. Nástupca Caspara Peucera na **wittenberskej univerzite Andreas Frankenger** napísal a vydal v roku 1586 **komentár ku Carionovej kronike** pod názvom „*Institutionum antiquitatis et historiarum*“, čím bola kronika opäť propagovaná a aktualizovaná.

ČECHY – PRVENSTVO PREKLADU DO INÉHO NÁRODNÉHO JAZYKA

Z celej škály prekladov kroniky do iných národných jazykov vyzdvihneme len dve rôzne české vydania Carionovej kroniky, preložené dvomi rôznymi prekladateľmi. Prvé české vydanie Carionovej kroniky v roku 1541 (Knihopis č. 1463) má prvenstvo v tom, že bolo prvým vytlačeným prekladom do jazyka iného národa. Stalo sa tak len o deväť rokov neskôr, ako vyšiel tlačou originál nemeckého autora napísaný v tzv. hornej nemčine v roku 1532 (VD16 C/995); preklad do dolnonemeckého jazyka vyšiel opakovane v Magdeburgu v rokoch 1534, 1542 a 1547 (VD16 C/1011-1113). Preklad Carionovej kroniky do češtiny zadal Burianovi Sobkovi z Kornic pán Martin Michalec, autor a prekladateľ teologických spisov. Kniha bola vytlačená na náklady Jána (III.) z Lippé, pána v Moravskom Krumlove.

Prvý český prekladateľ Burian Sobek z Kornic

Všeobecne známy prekladateľ Burian Sobek pochádzal zo starodávneho sliezskeho rodu pánov z Kornic z Ratiborského kraja. Po štúdiu práva na wittenberskej univerzite sa stal stúpencom Martina Luthera, v roku 1521 získal doktorát na pražskej univerzite. Usiloval sa spojiť stúpencom utrakvistov s luteránmi. Za propagáciu luterského smeru bol už ako kancelár Starého Mesta pražského uväznený v rokoch 1524 – 1525. Po následnom vykázaní z Prahy sa uchýlil na Moravu (Přerov, Olomouc), zomrel po roku 1544. Z poznám-

Prvý český preklad Carionovej kroniky z roku 1541
(Zdroj knihopis digital)

ky Buriana Sobka v kronike sa dozvedáme aj presnejší údaj (26. 7. 1539 – 20. 8. 1539), počas ktorého vyhotovil samotný preklad. Zaujímavé je, že prekladateľ do češtiny nepoužil nemecký originál, ale jeho latinský preklad od Hermanna Bonia, ktorého vydanie bolo na knižnom trhu len dva roky, teda od roku 1537. V tomto prípade môžeme vyzdvihnúť veľmi rýchlu recepciu Carionovej kroniky v Čechách. Promptným prekladom a vydaním Carionovej kroniky predbehli Čechy ostatné európske krajiny.

Druhý český preklad od Daniela Adama z Veleslavína

Ďalšie české vydanie kroniky vyšlo po 43 rokoch od vydania prvého českého prekladu už v modernejšej češtine v roku 1584 (Knihopis č. 1464). Druhý preklad vyhotovil Daniel Adam z Veleslavína (1546 Praha – 1599), pôsobiaci pôvodne na pražskej univerzite, neskôr v mestských službách. Daniel Adam bol prívržencom Jednoty bratskej, preslávil sa ako významný tlačiar, keď po smrti svojho svokra Jiřího Melantricha prevzal jeho pražskú tlačiareň. Zoznam titulov na vydanie si tlačiar starostlivo vyberal a do tlači, ktoré vydával, aj vkladal vlastné preklady prefácií z cudzích jazykov. Sponzorom, mecenášom tohto druhého českého prekladu Carionovej kroniky bol šľachtic Peter Vok z Rožmberka. Pozoruhodná na tomto vydaní je skutočnosť, že Daniel Adam z Veleslavína nezostal len pri preklade do modernejšej češtiny, ale text kroniky aj korigoval, niektoré miesta z textu vynechal ako neaktuálne (napr. nenaplnené proroctvá a predpovede) a pridal vlastný opis domácich udalostí, ktoré pokladal za dôležité, odohrávajúcich sa po jeho súčasnosť. Celý text tohto českého prekladu aj s podrobným odborným komentárom vydal vo faksimile súčasný český autor Petr Vorel pod názvom *ADAM Z VELESLAVÍNA, Daniel. Dějiny evropského světa 1453 – 1576* (2008), preto nebudeme tomuto prekladu kroniky venovať viac pozornosti. Doplníme len informáciu, že dedičia Daniela Adama z Veleslavína vydali 2. český preklad Carionovej kroniky ešte začiatkom 17. storočia v roku 1602.¹²

RECEPCIA CARIONOVEJ KRONIKY A JEJ POSESORI NA SLOVENSKU

V rámci štúdie nie je možné menovať všetkých bývalých pôvodných vlastníkov, ktorí počas posledných

500 rokov patrili k majiteľom niektorého z vydaní Carionovej kroniky dodnes zachovaných na Slovensku. Z niekoľkých desiatok mien ponúkame len výber tých významnejších posesorov. Všeobecne možno konštatovať, že medzi prvých majiteľov Carionovej kroniky patrili najmä študenti nemeckých protestantských univerzít, viaceré z ich mien sa zachovali len vo forme monogramu, tzv. supralibrosu vyrytého na väzbe knihy s uvedeným rokom, keď si jej majiteľ dal knihu zviazať. Identifikácia supralibrosov si vyžaduje ďalší výskum. Ak má väzba slepotlačovú výzdobu označenú iniciálami jej rytca, v niektorých prípadoch je možné identifikovať aj meno umelca a miesto, kde bola väzba knihy zhotovená, čo však niekedy môže byť zhodné aj s miestom, kde majiteľ knihu získal (napr. kúpou, darom alebo iným spôsobom). Ako miesta kúpy alebo väzby kníh sa často vyskytujú nemecké univerzitné mestá (Wittenberg, Jena, Leipzig, Tübingen) a mestá známe knižnými veľtrhmi (Frankfurt am Main a Leipzig).

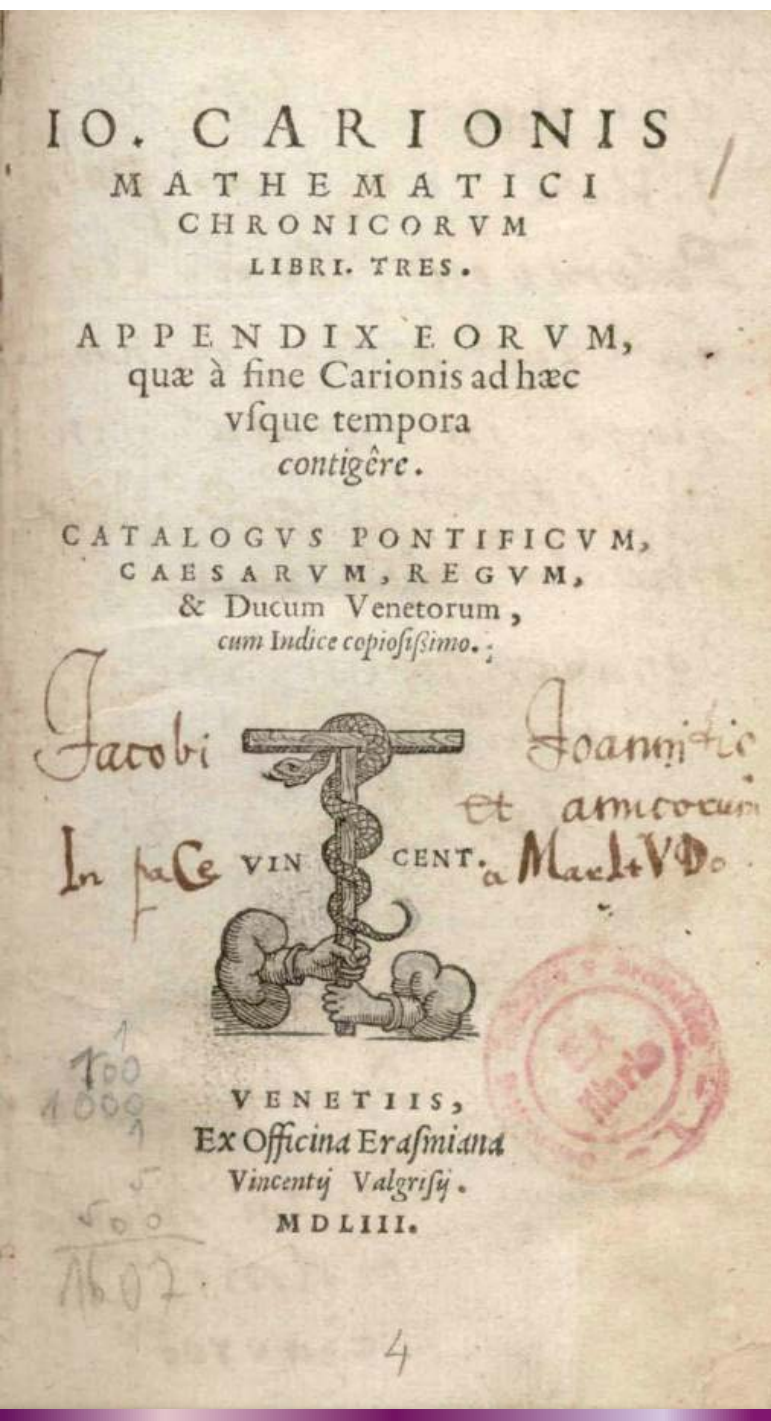
Ako jedného z prvých majiteľov vydania Carionovej kroniky zachovaného na Slovensku, ktorý ho vlastnil už v roku 1581, môžeme menovať rektora v Partizánskej (Nemeckej) Lupči Michala Czabana (Zabana) a rovnako rektora tejto školy Jeremiáša Lutza v roku 1665. Podľa identifikovaného autografu v knihe bol v 16. storočí ďalším majiteľom Carionovej kroniky aj nitriansky katolícky biskup Zachariáš Mošovský, ktorého exemplár kroniky sa v priebehu 17. storočia dostal prostredníctvom ďalšieho vlastníka do tzv. starej jezuitskej knižnice v Bratislave a od 60. rokov 20. storočia je súčasťou knižného fondu Univerzitnej knižnice v Bratislave (ďalej len UKB). Začiatkom 17. storočia (od roku 1621) vlastnil až dve vydania Carionovej kroniky evanjelický bratislavský kňaz pochádzajúci zo Štajerska Georg Müller, tieto exempláre patrili pôvodne do knižnice prvej evanjelickej mestskej školy (1606 – 1672, od roku 1672 sa po jej konfiškácii na príkaz panovníka dostali do tzv. „starej jezuitskej knižnice“, neskôr do UKB). Ďalší evanjelický kňaz Štefan Pilárik zo Strehovej získal Carionovu kroniku počas Rákociho povstania v roku 1634 neobyčajným spôsobom, ako sám v knihe poznamenal: „ako vojnovú korisť“. Predtým sa tento exemplár kroniky nachádzal v Ponikách u evanjelického kňaza Tobiáša Jacobeiho (Jacobiho) a po jeho smrti bol u Martina Fyracka (Slovenská národná knižnica v Martine, ďalej SNK). Český preklad Carionovej kroniky z roku 1584 vydaný v Prahe patril podľa ex librisu do rodinnej

knižnice významných slovenských evanjelických kňazov a literátov Adama a Sama Chalúpkovcov (SNK). V 17. a 18. storočí sa viacero exemplárov tejto „protestantskej“ historiografie dostalo v rámci protireformačného boja s heretickými autormi a ich spismi aj do knižníc viacerých cirkevných katolíckych rádov (františkánov, jezuitov, piaristov) v Bratislave, Trnave, Nitre, Malackách, Prievidzi, Kremnici, Košiciach a i. Carionova kronika bola súčasťou taktiež knižníc príslušníkov viacerých uhor-

ských šľachtických rodov, napríklad Esterháziovcov, Ördödiovcov, Okoličányovcov, Zaiovcov a i. Carionovu kroniku mali vo svojich knižniciach aj dvorní úradníci, napríklad Ján František Revický pôsobiaci v uhorskej komore v Košiciach a Bratislave (UKB). Niekoľko vydaní Carionovej kroniky si zakúpil jeden z najvýznamnejších uhorských bibliofilov Theodor (Tivadar) de Jóny, právnik spišského pôvodu, ktorého testamentom sa 15 300 zväzkov kníh z jeho významnej knižnej zbierky dostalo v roku 1887 do knižnice Evanjelického lýcea v Kežmarku. V UKB sa zachovalo aj jedno benátske vydanie Carionovej kroniky, ktorého historickú hodnotu zvyšuje fakt, že v nej bol identifikovaný autorkou tejto štúdie vlastnoručný zápis a autograf samotného spoluautora Carionovej kroniky, už spomínaného nemeckého humanistu Filipa Melanchthona.¹³ Toto vydanie kroniky s Melanchthonovým autografom sa v priebehu storočí dostalo na Slovensko, k jeho ďalším vlastníkom patrili evanjelický rektor a kňaz v Banskej Bystrici Zachariáš Jakobei, bratislavský advokát a notár Jakub Selecký st. a jeho syn Jakub ml., ktorý knihu daroval Valentínovi Piakovi a od roku 1656 patrila kniha bývalému utrakvistickému českému kňazovi, exulantovi Jakobovi Johanidesovi (Ioannides), náboženskému spisovateľovi, ktorý pôsobil na Slovensku.

ZÁVER

Na základe uvedených faktov je možné konštatovať, že prvý autor citovanej kroniky Johann Carion a jej ďalší spoluautori vo veľkej miere **prekročili pôvodný autorský zámer napísať príručku pre mladých šľachtických chovancov**, ktorá mala poslúžiť ako určitý model správania sa panovníkov a kniežat na príklade biografii panovníkov vládnučich od počiatku sveta po súčasnosť. **Okruh skutočných recipientov kroniky bol nepomerne širší a početnejší.** Spôsobili to najmä tieto hlavné faktory: **Už prvé vydanie kroniky prispelo k jej úspechu tým, že bolo vydané v národnom jazyku**, v hornej nemčine (neskôr vyšiel aj dolnonemecký preklad), čím bolo **dostupné aj laickej verejnosti nielen v Nemecku, ale aj v ďalších nemecky hovoriacich krajinách.** **Latinský preklad umožnil dostupnosť kroniky okruhu učencov** a postupne sa stala Carionova kronika **učebnicou dejín nielen na nemeckých, ale aj na ďalších európskych protestantských univerzitách.** Viacero prekladateľov z ďalších

Benátske vydanie z roku 1554 s autografom Jakoba Johanidesa (Zdroj UKB Bratislava)

európskych krajín prispelo k rozšíreniu recipientov kroniky aj **pre laické publikum prekladmi do iných 10 národných jazykov**. Kniha nezožala veľký úspech pre presný chronologický výpočet historických udalostí, naopak, v tom sú jej určité nedostatky.¹⁴ Úspech Carionovej kroniky takýchto rozmerov by sa nedal dosiahnuť, keby čitateľské publikum neprijalo najmä **obsah kroniky ponúkaný jej autormi**. Ten bol hlavnou zárukou toho, že z pôvodnej kroniky dejín sveta sa stal priam **čitateľský „bestseller“**. Hlavný úspech dosiahli autori kroniky tým, že sa zamerali na to, aby **plynule, prehľadne a kompaktne vysvetlili formu diania v dejinách a znázornili jeho vzťah k prítomnosti**. Tento spôsob vykreslenia dejinných udalostí úplne korešpondoval s očakávaniami čitateľského publika, nadväzoval na akceptované ponímanie stredovekých dejín, keď boli dejiny sveta chápané ako súčasť Božieho plánu záchranu človeka.¹⁵ Zložitá situácia obdobia polovice 16. storočia tento vývoj na-

značovala, duchovní aj svetskí predstavitelia vnímali ohrozenie existencie kresťanstva zo strany pohan-ského nepriateľa – osmanských Turkov, vyznávačov islamu, ako naplnenie biblického proroctva o konci sveta, keď príde k poslednému „boju s antikristom“. Vyústenie zápasu do očakávaného apokalyptického konca sveta bolo všeobecne prijímané a človek 16. storočia žil v očakávaní blízkeho konca sveta. Všetky tieto aspekty potvrdzovali aktuálnosť posolstva Carionovej kroniky, ktorej autori dokázali odpovedať na páľčivé otázky širokého okruhu učeného i laického publika tej doby.¹⁶ Carionova kronika našla svojich recipientov aj na Slovensku, ako dokumentujú posesorské záznamy jej mnohých vlastníkov, najmä evanjelických kňazov, rektorov a pedagógov protestantských škôl, predstaviteľov protestantskej šľachty a vyšších spoločenských kruhov, ale aj záujem zo strany katolíckych cirkevných predstaviteľov a členov rádov počas 16. – 18. storočia.

POZNÁMKY

- ¹ Databázy KVK, VD17 a i.
- ² V niektorých prípadoch sú záznamy v katalógoch aj bez odkazov na mená iných autorov, ktorí ďalšie vydania kroniky prepracovali a doplnili, čím sa stráca objektívny sumárny pohľad na toto dielo.
- ³ Informácie o jednotlivých vydaniach Carionovej kroniky obsahujú databázy KVK, kis3g, ulib.sk a internetová stránka Johannes Carion. Himmel und Hölle, s. 298 – 299 a i.
- ⁴ Biografia J. Cariona v: ADB, heslo Johannes Carion; BENNING, Stefan. Johannes Carion aus Bietigheim. Eine biographische Skizze, s. 193 – 202; Johannes Carion. Himmel und Hölle, s. 285 – 289.
- ⁵ PRIETZ, Frank Ulrich. *Das Mittelalter im Dienst der Reformation. Die Chronica Carionis und Melanchthons von 1532*, s. 38.
- ⁶ PRIETZ, s. 660.
- ⁷ BAUER, Barbara. *Die Chronica Carionis von 1532. Melanchthons und Peucers Bearbeitung und ihre Wirkungsgeschichte*, s. 203 – 246.
- ⁸ PRIETZ, s. 663.
- ⁹ PRIETZ, s. 667, citácia Rosemarie Aulinger.
- ¹⁰ PRIETZ, s. 669.
- ¹¹ PRIETZ. 669.
- ¹² *Rukověť humanistického písemnictví*, s. 38 – 41.
- ¹³ OKOLIČÁNYOVÁ, Vlasta. Druhý bratislavský autograf Phillipa Melanchthona v UKB. In *Knižnica*, 2018, č. 3, s. 50 – 58.
- ¹⁴ PRIETZ, s. 669.
- ¹⁵ PRIETZ, s. 669.
- ¹⁶ PRIETZ, s. 669 – 670.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ADAM Z VELESLAVÍNA, Daniel. 2008. *Dejiny evropského světa 1453 – 1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předkládá v 2. českém vydání Kroniky světa Jana Kariona*. Petr Vorel (kom.) Praha : Rybka. ISBN 978-80-87067-77-2.
- ADB – *Allgemeine Deutsche Biographie* [online]. [cit. 2018-03-30]. Heslo: Johannes Carion.
- BAUER, Barbara. Die Chronica Carionis von 1532, Melanchthons und Peucers Bearbeitung und ihre Wirkungsgeschichte. In *Himmelszeichen und Erdenwege. Johannes Carion (1499 – 1537) und Sebastian Hornmold (1500 – 1581) in ihrer Zeit*, s. 203 – 246. Hrsg. vom Kultur – und Sportamt der Stadt Bietigheim-Bissingen, Stadtmuseum Hornmoldhaus. Ubstadt-Weiher : Verl. Regionalkultur, 1999. ISBN 3-89735-123-4.
- BENNING, Stefan. Johannes Carion aus Bietigheim. Eine biographische Skizze. In *Himmelszeichen und Erdenwege. Johannes Carion (1499 – 1537) und Sebastian Hornmold (1500 – 1581) in ihrer Zeit*, s. 193 – 202. Hrsg. vom Kultur – und Sportamt der Stadt Bietigheim-Bissingen, Stadtmuseum Hornmoldhaus. Ubstadt-Weiher : Verl. Regionalkultur, 1999. ISBN 3-89735-123-4.
- Biografický lexikón Slovenska*. I. – VI. zv. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný bibliografický ústav, 2002 – 2017.
- CARION, Johannes, s. 285 – 298 [online]. [cit. 2019-09-30] Dostupné na internete: <https://archive.org/ateam/2007_CarionJohannes/2007_Carion_Johannes_djvu.txt>.
- CLAUS, Helmut. *Melanchthon – Bibliographie 1510 – 1560*. Teilband 4. Register. Göttingen : Gütersloher Verlagshaus, 2014. ISBN 978-3-579-05378-3.
- HAJDUK, Andrej. Melanchthonove vzťahy k Slovensku. In VESELÝ, Daniel – Andrej HAJDUK. *Filip Melanchthon*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. ISBN 80-7140-134-X.
- HAVÍRA, Ján. 2009. *Na hradbách evanjelického Siona*. Košice – Myslava : Typopress, s. (100). ISBN 978-80-89089-83-3.
- Johannes Carion : Himmel und Hoelle* [online]. [cit. 2018-06-05]. Dostupné na internete: <<https://palitzsch.me/2015/10/25./johannes-carion-himmel-und-hoelle>>.
- KVK – *Karlsruher Virtueller Katalog*. [online]. [cit. 2018-04-20]. Dostupné na internete: <<https://karlsruhe.de>>.
- MELANCHTHON, Philipp [online]. [cit. 2018-03-30]. Dostupné na internete: <<https://deutsche-biographie.de>>.
- Národní knihovna ČR. [online]. [cit. 2018-05-10]. Dostupné na internete: <www.knihopis.digital>.
- OKOLIČANYOVÁ, Vlasta. Druhý bratislavský autograf Phillipa Melanchthona v UKB. In *Knižnica*, 2018, č. 3, s. 50 – 58 [online]. [cit. 2019-10-03]. ISSN 1336-0965. Dostupné na internete: <www.snk.sk/sk/14-o-kniznici/993-archiv-kniznica-2016.htm>.
- PEUCER, Caspar. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné na internete: <<https://deutsche-biographie.de>>.
- PITÁKOVÁ, Mária – TOMO, Tomáš. Tlače 16. storočia vo fondoch Lyceálnej knižnice v Kežmarku. In *Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. X. Martin : Slovenská národná knižnica, 2017. ISBN 978-80-8149-090-3.
- PRIETZ, Frank Ulrich. *Das Mittelalter im Dienst der Reformation. Die Chronica Carionis und Melanchthons von 1532. Zur Vermittlung mittelalterlicher Geschichtskonzeptionen in die protestantische Historiographie*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2014, s. 7, 10, 15, 17, 20 – 21, 29 – 38, 51, 54 – 56, 63 – 65, 71, 99, 106, 195 – 196, 604, 660 – 663, 669 – 670, 673. ISBN 978-3-17-024940-0.
- Rukovět humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. 1. sv. A – C. Praha : Academia, 1966, s. 38 – 41.
- SIBYLOVÁ, Michaela – OKOLIČANYOVÁ, Vlasta – PERLECZKÁ, Zita. Tlače 16. storočia v Univerzitej knižnici v Bratislave. In *Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Zv. VI. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2019. ISBN 978-80-89303-73-1.
- Slovenská národná knižnica Martin [online]. [cit. 2019-10-03]. Dostupné na internete: <www.kis3.sk>.
- Slovenský biografický slovník*. 6 zv. Martin : Matica slovenská, 1986 – 1994.
- Univerzitná knižnica v Bratislave [online]. [cit. 2019-10-12]. Dostupné na internete: <<https://ulib.sk>>.
- VD 16 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné na internete: <<https://www.vd16>>.
- VD 17 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVII. Jahrhunderts [online]. [cit. 2019-09-20]. Dostupné na internete: <<https://www.vd17>>.
- VD 18 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVIII. Jahrhunderts [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné na internete: <<https://www.vd18>>.

„ZLATÉ VNUČKY MOJE!“

KOREŠPONDENCIA
P. O. HVIEZDOSLAVA
S HLOHOVSKÝMI ŽIAČKAMI
(K 100. VÝROČIU ÚMRTIA BÁSNIKA)

PHDR. MARIÁN KAMENČÍK, PHD.

Based on the source materials originating in the town of Hlohovec, such as personal correspondence, entries in the local school chronicle, etc., the article provides information on the situation in the society and education in Slovakia after the end of the World War I and the establishment of a common state of Czechs and Slovaks. It provides an insight into challenges the teachers in the civic school in Hlohovec were faced in organizing the teaching process, the course of which was influenced by Czech pedagogues. On the occasion of the celebrations of the first anniversary of the establishment of Czechoslovakia, local schoolchildren came to the idea of greeting probably the then most famous Slovak writer Pavol Országh Hviezdoslav and naming the extracurricular educational club, which was aimed at strengthening national identity and consolidating national culture, after him. The article thus gives further details about the content of the correspondence between the students of the civic school in Hlohovec and the well-known poet P. O. Hviezdoslav, and emphasizes the personal involvement of the school principal Josef Sulík, who was known in the literary world as Pavel Sula, in this matter.

Keywords: Czechoslovak Republic; interwar period; Pavol Országh Hviezdoslav; Hlohovec; civic schools; Josef Sulík

 vlastaos@centrum.sk
marian.kamencik@ucm.sk

 Department of Slovak Language and Literature

Faculty of Arts

University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava

 www.ucm.sk

„Konečně zasvitlo Slunce Slobody.

Osvobozený národ vědom svých dávných práv povstal v nové ohromné síle, dle slov velikého věštce učitele Jana Amose Komenského vzal vládu věcí svých do vlastních rukou, jak bylo jeho tužbou a všech, když v cizině dleli a čekali dílo obnovy.

28. říjnem padly okovy, jimiž nás svírali Habsburgové, padla nadvláda německá i maďarská, útisk změnil se v oddech a v procitání k novému samostatnému životu. Národ utrpením poučen a světovou válkou pevně orientován po své pravdě a po svém právu spojil oudy své s dohodou, která vytýčila veliké ideje na praporu obnoveného světa seburčení národů, mír, rozkvět národů pokojných. Kultura zvítězila, barbarství a útisk, zotročování a vykořisťování padlo.⁴¹

Tieto vety otvárajú strany novozaloženej kroniky Meštianskej školy v Hlohovci, ktorá odvodzuje svoje ďalšie smerovanie od historického dňa 28. októbra 1918, keď vznikol spoločný štát Čechov a Slovákov. Silná maďarizačná vlna, ktorá mala za úlohu pod vplyvom Apponyiho školských zákonov odnárodňovať slovenskú mládež, skončila. V Hlohovci túto etapu školstva dokladá neslávne protislovenské pôsobenie stoličného škôldozorcu Gustáva Libertényiho, ktorý prišiel do mesta v roku 1876 a založil tu prvú meštiansku školu v Nitrianskej župe.² Dňa 7. apríla 1919 prešla správa školy do rúk Karla Buzka, čím bola výučba v maďarčine ukončená. Reorganizoval sa systém výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorého súčasťou boli aj viacerí českí pedagógovia prichádzajúci na

Slovensko vypomáhať.³ V nových podmienkach sa kládol dôraz na výchovu mládeže v intenciách nového štátneho celku, čomu bol prispôsobený vyučovací proces. Už 23. apríla roku 1919 sa prisťahovali do Hlohovca prví učitelia z Čiech – Jan Mareček (Vyškov), František Ondryáš (Tovačov), Boleslav Erbrt (Věž u Humpolce) či najznámejší z nich Josef Sulík (Ouvaly).

Veľkými podporovateľmi školy boli v tomto neľahkom období popredné osobnosti verejného života Hlohovca – farár a signatár Pittsburskej dohody Pavel Šiška či Miloš Šimko, ktorý bol známy v národne orientovanom prostredí Martina a jeho intelektuálnych elít (spolupracoval najmä so S. H. Vajanským). Riaditeľom školy sa stal Josef Sulík (vo funkcii bol od 24. apríla 1919 do 30. júna 1921), inak v literárnom svete známy pod pseudonymom Pavel Sula.⁴ V deň otvorenia školy 3. mája 1919 sa prihovril žiactvu, učiteľskému zboru i verejnosti a „naznačil jakým duchem povede práci výchovnou se sborem, zejména že přátelským poměrem k žactvu a k lidu zdejšímu přičiní se o porozumění výchově a učbě a nabízel kulturní práci se sborem zdejší veřejnosti.“⁴⁵

Budova Meštianskej školy v Hlohovci z roku 1882 na pohľadnici z prelomu 20. a 30. rokov 20. storočia (Zdroj zbierkový fond Vlastivedného múzea v Hlohovci)

Josef Sulík (Pavel Sula) v roku 1928 (Zdroj zbierkový fond Městského muzea a knihovny v Čáslavi)

MORÁLNA VÝCHOVA V ŠKOLSKEJ PRAXI

Za aktívnym pedagogickým, kultúrnym i osvetovým nasadením školy v jej začiatkoch treba hľadať prácu riaditeľa školy Josefa Sulíka. Okrem iného bol aj literárne činný a v čase, keď slovenské školy ešte nemali potrebné učebnice, z ktorých by sa mohli deti vzdelávať, vytváral spoločne so žiakmi texty pre túto potrebu. Zostavil s nimi viacero literárnych zborníkov na rôzne témy. Jednou z nich bola aj téma prvého výročia vzniku Československa. Zborníček s titulom *Knížka, kterou si psaly děti* vyšiel ako súčasť Sulíkovej knihy *Morální výchova ve školské praxi* (1922).

Sulíkova monografia je významná nielen pre hlohovskú školu, ale aj ako jeden z možných návodov, ako realizovať výchovno-vzdelávací proces.

V úvodnej časti knihy sa hlási k pedagogickým myšlienkam Komenského a Tolstého, ktoré obohatuje o dobovo aktuálny prúd Masarykovho filozofického humanizmu. Následne mapuje rôzne výchovné prístupy, aby nakoniec zdôraznil prvky slobody, zodpovednosti a mravnosti koncentrované v myšlienkach už spomínaných klasikov pedagogiky. Pre lokálny vzťah k Hlohovcu je zaujímavá druhá časť práce, ktorá obsahuje príklady a postupy formovania morálneho sebedovedomia a vstúpania princípov etiky a humanity žiakom hlohovskej školy. Učiteľ Sulík to uskutočňuje kladením problémových zadaní spojených s každodenným životom v triede, mimo nej, v rodine či v meste, ale aj formou modelových situácií. Pre hlbšie uvedomenie morálneho rozmeru svojho konania si proces upevňovali tvorbou krátkych slohových prác na určené témy. V tomto bode sa spájal Sulík s prírodným pedagógom a spisovateľom, keďže dôveruje sile literárneho diela ako možnosti formulovať mravný problém a jeho následné naratívne stvárnenie textovou výpoveďou má prinášať samovýchovný a sebauvedomovací efekt. Pri uplatňovaní výchovy v praktických každodenných úlohách je dobrým pomocníkom práve literárna výchova.

Sulíkovo nabádanie detí k literárno-slohovej tvorbe malo okrem mravovýchovnej funkcie aj pragmatický rozmer. V období, keď neexistovali čítanky, zostavil ich deťom sám alebo tak robili deti, a to písaním vlastných príbehov, opisov a rozprávání, ktoré neskôr čítali, analyzovali, rešpektíve diskutovali o nich. Tieto tvorivé aktivity iniciovali napln viacerých kultúrnych programov vychádzajúcich z pôvodnej tvorby alebo adaptácií diel formou dramatických pásiem a recitácií. Sulík organizoval i voľný čas detí, čoho výsledkom boli napríklad vlastivedné prechádzky alebo cyklus predstavení *Večierky slovenských dietok štátnej meštianskej školy v Hlohovci*.

Význam Sulíkovo hlohovského pôsobenia dokladá aj fakt, že na prvom Zjazde československého učiteľstva v Prahe v roku 1920 bol ako reprezentant Hlohovsko-piešťanského okresu zvolený za predsedu jednej z pracovných komisií. Zároveň sa aktívne zapojil do diskusie prednáškou o slobodnej škole, o motivácii detí a psychologickom osnovaní výchovy a učenia. Sulík odišiel z Hlohovca v roku 1921 do Prahy, kde začal učiť na chlapčenskej meštianskej škole vo Vinohradoch. Svojím pedagogickým i ľudským prístupom k žiakom sa zaradil k významným hlohovským učiteľom.

MORÁLNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLSKEJ PRAKSI.

Doklady z měšťanské školy chlapecké a dívčí
v Hlohovci na Slovensku.

Upravil

JOSEF SULÍK.

Městská knihovna
Stadtbibliothek
Varosi könyvtár

V BRNĚ 1922.

Nákladem „Ústředního spolku učitelského na Moravě a ve Slezsku“.
Tiskem Rolnické tiskárny v Brně.

Titulná strana knihy Josefa Sulíka *Morální výchova ve školské praxi. Doklady z měšťanské školy chlapecké a dívčí v Hlohovci na Slovensku* (1922)

Pavol Országh Hviezdoslav (Zdroj LA SNK)

ŽIACI PÍŠU HVIEZDOSLAVOVI A INÝM OSOBNOSTIAM

Vedenie školy reagovalo na prvé výročie vzniku spoločnej republiky usporiadaním veľkolepej slávnosti. Rôzne záujmové krúžky pôsobiace na škole pripravili bohatý program osláv výročia. Škola založila žiacku knižnicu, pre chlapcov bola zriadená dielňa, kde vytvorili bábkové divadlo, vznikol divadelný a hudobný krúžok, dievčatá mali k dispozícii dielňu pre ručné práce. Žiaci vydávali časopisy (II. trieda dievčenská *Ružu* a IV. trieda chlapčenská *Mlynček*), kde publikovali svoje básne, poviedky i kresby. Z takto organizovaného zázemia vyrástol aj klub školskej mládeže, ktorý „sa ustanovil pod firmou *Hviezdoslavov samovzdělávací kruh dívek*“ (viac v kapitole *Hviezdoslavov samovzdělávací kruh dievčat*).

Na oficiálny program pozývali žiaci školy prostredníctvom listov významné osobnosti kultúrneho a politického života. S ďakovnou odpoveďou

na takéto pozvanie a zároveň s ospravedlnením, že sa podujatia nemôže zúčastniť, sa ozval napríklad nitriansky župan Ľudovít Okánik.⁷ Žiaci IV. triedy poslali pri tejto príležitosti list s prejavom vďaky aj prezidentovi T. G. Masarykovi. O odovzdaní pozdravu svedčí odpoveď vládneho referenta pre školstvo v mene Ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára:

Žáci IV. tř. tamní měšťanské školy zaslal sem projev vděku ke dni 28. října t. r. p. prezidentovi T. G. Masarykovi a jeho spolupracovníkům za osvobození Slovenska.

Buďte vysloveni žákům naše díky a povzbuzení, aby vlastní píli a prací pomáhali udržeti a zdokonalovati národní dílo na Slovensku, které vyžaduje dobrých a vytrvalých pracovníkův, aby osvobozený slovenský lid šel k metám nejpřednějších kulturních národů.⁸

K výročným oslavám vzniku Československa sa pripravili aj žiačky IV. triedy hlohovskej meštianky, keď sa rozhodli poslať list vtedy zrejme najvýznamnejšiemu žijúcemu slovenskému spisovateľovi Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi. Volba na Hviezdoslava nepadla náhodou, pretože jeho tvorba sa stala jedným zo symbolov povojnovej slobody a prvé výročie vzniku Československa bolo dobrou príležitosťou, ako vzdať hold básnikovi.

S dôverou i kusom detskej prostoty sa žiačky zdôverili spisovateľovi so svojimi študijnými úspechmi i problémami. Chvália zodpovednú prácu učiteľov a zaväzujú sa byť usilovné v štúdiu:

Milý Pane!

My sme maličke chodíme do II triedy meštianskej školy v Hlohovci. Sme počuli o Vás jako o veľkom a dobrem člověkovi. Chystáme sa na veľku slávnosť 28. října na deň vyslobodenia nášeho mileho Slovenska, ktoru sme pomocou našich bratov Čechov vyslobodili. To aj ve škole citíme že sme slobodnie. Dotál sme sa učili maďarsky v školách, ale teraz sa učíme na našej milej materinskej reči. Milý Pane pomyslíte si na nás jako si my myslíme na Vás a zastávajte našu drahu republiku.

Z hlbokú uctou

Hlohovec-Frašťák, 23ho r. 1919

žiaci II triedy dievčanskej meštianskej školy.

Roztomilé dcérky, či vlastne, keďže som už tak veľmi starý, zlaté vnučky moje!

Ďakujem Vám všetkým veľmi pekne za Váš detinský prostosrdečný, krásny i dojemný listok, ktorým ste ma tak neočakávane poctily a ktorý došiel ma ako dáky svetlý posol po radostnom dni, prvom to sviatku našej národnej svobody, dňa 28. októbra t. r. Ani si predstaviť nemôžete, ako ste ma ním milo, radostne prekvapily, potešily; tým viac, keď som vyrozumel z neho, ako dobre chápete veľkú, pamätnú slávnú prítomnosť: základ to i Vašej lepšej, krajšej budúcnosti; a že i Vy pocítujete rovno s nami staršími i starými sladkosť a milotu zavítavšej k nám slobody, ktorej, áno veruže len s pomocou drahých bratov Čechov sme sa domohli a udržať ju a svoju samostatnosť podobne môžeme len s ich všestranným pričinením sa, ruka v ruku a pleco u pleca dejstviujúc a pracujúc spolu s nimi: zač im patrí naša neobmedzená vďaka, celé naše bratské srdce!

Takže vám už teraz ľahšie padá učiť sa a porozumieť predmetom, Vám v tej našej drahej materskej reči predkladaným? Veru verím! Šťastné ste, keď sa môžete takto bezprostredne oboznamovať so všetkým, čo je okolo Vás a vo Vás... Len sa teraz už učte pilne, usilovne v prvom rade sebe k prospechu a k radosti Vašich dobrých rodičov a znamenitých, všetkej cti i lásky hodných učiteľov; že sa popritom pekne, mravne chováte, iste predpokladám: to sa ináč o našich hodných dievčatkách ani myslieť nedá. Pánboh Vám pomáhaj vo Vašom peknoduchom snažení!

To Vám úprimne praje, keď Vás srdečne pozdravuje a jednotlivo na to čisté čielko bozkáva v duchu

Váš akoby starý otecko

Dolný Kubín, 1. XI. 1919

Hviezdoslav

Sám Hviezdoslav viackrát verejne vystúpil ako predstaviteľ slovenského národa a zároveň tlmočník jeho vôle po čo najužšej spolupráci s českým národom. Po vzniku spoločného štátu akoby zabudol na svoju nechť z básnenia vyvolanú prvou svetovou vojnou a začal s mladickým entuziazmom písať oslavné hymnicky ladené básne vítajúce oslobodenie národa. Príznačnou črtou týchto básní je to, že sa na sklonku svojho života (zomrel o dva roky neskôr 8. 11. 1921) preniknutý radosťou z aktuálnych politicko-spoločenských udalostí, často obracia k mládeži a zdôrazňuje jej jednu zo základných myšlienok svojej literárnej činnosti – čestnú prácu pre blaho spoločnosti „*Prostřednictvím této idey připomína*

Roztomilé dcérky, či vlastne, keďže som už tak veľmi starý,
zlaté vnučky moje!

Ďakujem Vám všetkým veľmi pekne za Váš detinský prostosrdečný, krásny i dojemný listok, ktorým ste ma tak neočakávane poctily a ktorý došiel ma ako dáky svetlý posol po radostnom dni, prvom to sviatku našej národnej svobody, dňa 28. októbra t. r. Ani si predstaviť nemôžete, ako ste ma ním milo, radostne prekvapily, potešily; tým viac, keď som vyrozumel z neho, ako dobre chápete veľkú, pamätnú slávnú prítomnosť: základ to i Vašej lepšej, krajšej budúcnosti; a že i Vy pocítujete rovno s nami staršími i starými sladkosť a milotu zavítavšej k nám slobody, ktorej, áno veruže len s pomocou drahých bratov Čechov sme sa domohli a udržať ju a svoju samostatnosť podobne môžeme len s ich všestranným pričinením sa, ruka v ruku a pleco u pleca dejstviujúc a pracujúc spolu s nimi: zač im patrí naša neobmedzená vďaka, celé naše bratské srdce!

Ďakujem Vám už teraz ľahšie padá učiť sa a porozumieť predmetom, Vám v tej našej drahej materskej reči predkladaným? Veru verím! Šťastné ste, keď sa môžete takto bezprostredne oboznamovať so všetkým, čo je okolo Vás a vo Vás... Len sa teraz už učte pilne, usilovne v prvom rade sebe k prospechu a k radosti Vašich dobrých rodičov a znamenitých, všetkej cti i lásky hodných učiteľov; že sa popritom pekne, mravne chováte, iste predpokladám: to sa ináč o našich hodných dievčatkách ani myslieť nedá. Pánboh Vám pomáhaj vo Vašom peknoduchom snažení!

To Vám úprimne praje, keď Vás srdečne pozdravuje a jednotlivo na to čisté čielko bozkáva v duchu

Dolný Kubín 1/XI 1919

Váš akoby starý otecko
Hviezdoslav

Hviezdoslavova odpoveď hlohovským žiačkam (Zdroj Pamätná kniha Meštianskej školy v Hlohovci, archív Gymnázia Ivana Kupca v Hlohovci)

Hviezdoslav, prirodzene, aj tie najvyššie ideály pravdy a spravodlivosti, ktorých sa pridržal po celý život a ktoré by bol chcel vidieť vtelené do základov nového slobodného života svojho národa.¹²

HVIEZDOSLAVOV SAMOVZDELÁVACÍ KRUH DIEVČAT

Žiačky povzbudené básnikovou odpoveďou pod vedením učiteľky slovenčiny Emílie Baranovičovej založili samovzdelávací krúžok. Jeho názov znel *Hviezdoslavov samovzdelávací kruh dievčat*. Spisovateľovo meno, ktorý uvítal s radosťou vznik Českoslo-

venska, ba dokonca túto udalosť básnicky spracoval, má v názve krúžku vyjadrovať zhodu s jeho ideovým zmyslaním, zámer venovať sa kvalitnej literatúre s národnou tematikou i snahu naplniť mravné hodnoty autorovho literárneho posolstva. Úlohou spolku bolo nielen vzdelávať, ale aj zabávať deti v slovenskom jazyku. Žiaci organizovali besedy, večierky, kde sa recitovalo a spievalo i hralo na piano.

Na sprievodnom liste od riaditeľa Sulíka je cezruzkou zaznačený aj koncept Hviezdoslavovej odpovede vedeniu školy a pedagogickému zboru, ktorý je ťažko čitateľný. Možno z neho však vyrozumieť, že ďakuje za pozdravy a povzbudzuje učiteľov školy do kvalitnej pedagogickej práce. Dôležitým momentom sa ukazuje aj fakt, že prostredníctvom iniciatívy žiakov sa dostali do kontaktu významné intelektuálne osobnosti literárneho sveta – Hviezdoslav a Sulík.

Reťaz listov Hviezdoslavovou odpoveďou ešte neskončila, pretože k Novému roku poslali žiaci básnikovi pozdrav aj s oznámením, že pomenúvajú svoj spolok jeho menom.

Milý Drahy Tatičku Náš!

S radostou sme počuvaly Váš milý list, ktorý nám slávne prečítal pán riaditeľ. Citily sme Vašu lásku oproti nám z Vašich krásnych riadkov. Aby sme aj my lásku k Vám preukázali náš novo založený „Samovzdelavajúci kruh“ pod Vašu ochranu dali sme a menuje sa „Hviezdoslavov Samovzdelavajúci kruh“ Práve 18-ho sme malý v Samovzdelavajúcem kruhu „Vianočný večierok.“ Veľmi pekne sme účinkovali na Piano, na huslách, spev, rozprávky, a mnoho iných básne aj medzi nimi Vás mile napísanú báseň „Dohviezdny večer“ ďalej sme mali Vianočne divadlo „Betlehemske siroty“ a pekný vianočný stromček sme dostali.

Radost sme malý pre veľkú a pomyslely sme si na Nášho Starého Draheho Tatička že keby mohol byt medzi nami! Prajeme Vám blahoželania Nášmu Draheму Tatickovi na tieto mile sviatky aby ten malý Ježíšek aj Vás všetkom obdaril z jeho z malou ale mocnou ručičkou.

Nášmu Draheму Tatickovi Hviezdoslavovi ruky bozkávajú

Hlohovec, dňa 19/XII. 1919

Vaše vnučky
žiačky Hlohovskej meštianskej školy.

Milý Drahy Tatičku Náš!

Radostou sme počuvaly Váš milý list, ktorý u nás slávne prečítal pán riaditeľ. Citily sme Vašu lásku oproti nám z Vašich krásnych riadkov. Aby sme aj my lásku k Vám preukázali náš novo založený „Samovzdelavajúci kruh“ pod Vašu ochranu dali sme a menuje sa „Hviezdoslavov Samovzdelavajúci kruh“ Práve 18-ho sme malý v Samovzdelavajúcem kruhu „Vianočný večierok.“ Veľmi pekne sme účinkovali na Piano, na huslách, spev, rozprávky, a mnoho iných básne aj medzi nami Vás mile napísanú báseň „Dohviezdny večer“ ďalej sme mali Vianočne divadlo „Betlehemske siroty“ a pekný vianočný stromček sme dostali.

Radost sme malý pre veľkú a pomyslely sme si na Nášho Starého Draheho Tatička že keby mohol byt medzi nami! Prajeme Vám blahoželania Nášmu Draheму Tatickovi na tieto mile sviatky aby ten malý Ježíšek aj Vás všetkom obdaril z jeho z malou ale mocnou ručičkou

Nášmu Draheму Tatickovi Hviezdoslavovi ruky bozkávajú.

Hlohovec, dňa 19. 1919.

*Vaše vnučky,
žiačky Hlohovskej meštianskej školy.*

Druhý list žiakov z Hlohovca P. O. Hviezdoslavovi s oznámením o založení samovzdelávacieho krúžku a novoročným práním (Zdroj zbierkový fond Oravského múzea Pavla Országha Hviezdoslava v Oravskom Podzámku)

Aj tento list doplní krátka sprievodná správa Josefa Sulíka:

Riaditeľstvo štátnej meštianskej chlapčenskej i dievčenskej školy v Hlohovci

dňa 20./XII 1919

Vzácnému Pánu

p. Hviezdoslavovi

v Dol. Kubíně.

Zasílám uctivě projev dětí, které Vás milují dětinnou láskou a přeju ze srdce upřímného k Novému roku vše nejlepší.

Josef Sulík
ředitel

POZNÁMKY

- ¹ Školská kronika Meštianskej štátnej školy v Hlohovci. Uloženie: archív Gymnázia Ivana Kupca v Hlohovci.
- ² Pozri URMINSKÝ, Jozef. V 19. storočí postavili v Hlohovci prvú meštianku v Nitrianskej župe. In *Život v Hlohovci*, roč. 44, 2010, č. 2, s. 6 – 7.
- ³ Pozri aj KAMENČÍK, Marián. Prehľad literárnych dejín mesta Hlohovec. In *Čítanka Literárnych potuliek Hlohovcom (2017 – 2020)*. Hlohovec : EX LIBRIS AD PERSONAM HLOHOVEC, 2020, s. 33.
- ⁴ Je autorom desiatok kníh literatúry pre deti a mládež, redaktorom čítaniek, zborníkov a časopisov pre detskú tvorbu i autorom odborných a úvahových pedagogických článkov.
- ⁵ Školská kronika Meštianskej štátnej školy v Hlohovci. Uloženie: archív Gymnázia Ivana Kupca v Hlohovci.
- ⁶ SULÍK, Josef. *Morální výchova ve školské praxi. Doklady z měšťanské školy chlapecké a dívčí v Hlohovci na Slovensku*. Brno : Nákladem „Ústředního spolku učitelského na Moravě a ve Slezku“, 1922, s. 51.
- ⁷ List Ludovíta Okánika žiakom Meštianskej školy v Hlohovci. Uloženie: Pamätná kniha Meštianskej školy v Hlohovci, archív Gymnázia Ivana Kupca v Hlohovci.
- ⁸ List Vládneho referenta pre školstvo. Uloženie: Pamätná kniha Meštianskej školy v Hlohovci, archív Gymnázia Ivana Kupca v Hlohovci.
- ⁹ Red.: Hviezdoslavov list na hlohovské žiačky. In *Naša Orava*, roč. 3, 1920, č. 1, s. 2 – 3.
- ¹⁰ DUBRAVČÍK, Ján. Hviezdoslavov list na hlohovské žiačky. In *Slovenská škola*, roč. 1, 1919, č. 17 – 18, s. 249 – 250.
- ¹¹ List P. O. Hviezdoslava hlohovským žiačkam. Uloženie: Pamätná kniha Meštianskej školy v Hlohovci, archív Gymnázia Ivana Kupca v Hlohovci. Za poskytnutie listov zo zbierok Oravského múzea P. O. Hviezdoslava ďakujem pani Dr. D. Korytárovej Lofajovej z Literárnovedného oddelenia. Signatúry listov: 1978/00518 EČ. 2454 List žiačok Hlohoveckej meštianskej školy P. O. H. z 19. 12. 1919; 1980/00127 EČ. 1676 Riaditeľ mešť. školy v Hlohovci – list P. O. H. 1919.
- ¹² ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július. *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 705.

A large, stylized handwritten signature in black ink. The signature reads "Pavol Oskár Hviezdoslav" in a cursive script. The letters are connected and fluid, with a prominent flourish at the end of the name.

SLOVENSKÁ AUTORITA PRE BRAILLOVO PÍSMO

MGR. MICHAL TKÁČIK

The Slovenská autorita pre Braillovo písmo (Eng. Braille Authority of Slovakia) was established to support braille awareness and literacy in Slovakia. The institute operating under the Matej Hrebenda Slovak Library for the Blind in Levoča is aimed primarily at creating unified Slovak braille code guidelines, developing and implementing necessary rules for the tactile graphics, promoting braille in Slovakia, and trying to make the tactile writing system an important part of blind children's everyday lives from an early age.

Keywords: braille; braille code; tactile graphics; Slovenská autorita pre Braillovo písmo

 michal.tkacik@skn.sk

 The Slovak Library for the Blind of Matej Hrebenda in Levoča

Slovak Authority for the Braille code
Štúrova 36

054 65 Levoča

 www.skn.sk/sabp

Sme radi, ak vás názov článku zaujal. Zvolili sme ho náročky ako **identickú verziu v Braillovom písme názvu Slovenská autorita pre Braillovo písmo**. Článkom chceme informovať o vzniku inštitútu v Slovenskej knižnici pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči (ďalej SKN).

Slovenská autorita pre Braillovo písmo (ďalej SABP) vznikla na základe prijatého rozhodnutia vlády o návrhu Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v decembri 2020, a to v súlade s odporúčaním č. 64 Záverečných odporúčaní Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím. Na základe odporúčaní OSN sa na Slovensku zriadila národná autorita Braillovho písma na vytvorenie štandardizovaného zápisu Braillovho písma. SKN svojim čitateľom už desaťročia prináša knihy, kalendáre,

časopisy či učebnice v bodovom písme, preto sme sa radi ujali aj tejto zodpovednej a nanajvýš potrebnej úlohy rozvoja a podpory používania Braillovho písma a reliéfnej grafiky.

Popularita Braillovho písma medzi nevidiacimi čitateľmi v ostatných rokoch zaznamenala pokles, ktorý paradoxne súvisí s rozvojom informačných technológií. Po ich príchode sa nevidiacim a slabozrakým otvorili nevidané možnosti na získavanie informácií. Počítač, najmä internet, priniesli aj nevidiacim svet na dosah ruky. Pomocou špeciálnych softvérov a čítačov obrazovky si zrazu mohli prečítať dennú tlač v deň jej vydania, a to bez čakania na transformáciu do bodového písma či zvukovej nahrávky, ale aj nájsť si dôležité informácie o aktivitách mesta vo svojom okolí, zistiť informácie o autobusových či vlakových spojeniach, komunikovať s inštitúciami a podobne. Niet divu, že tento informačný rozmach, ktorý výrazne ovplyvnil životy nás všetkých, bol neodolateľný aj pre nevidiacich. Do digitálneho sveta sa nevidiaci vrhli už pri prvom pootvorení dvierok pomocou čítacieho zariadenia, ktoré syntetickým hlasom, čítajúc text z obrazovky, výrazne urýchlilo získavanie informácií z dokumentov či internetových stránok. Syntetická reč a hlasové informácie získavané sluchom sa postupne dostali aj do mnohých prístrojov, bankomatov, výťahov a podobne.

Zobrazovanie meniacej sa informácie do Braillovho písma je zložitá a pomerne časovo i finančne náročná činnosť a operácia, ale je možná, pretože v digitálnom prostredí sa požadované informácie v Braillovom písme dajú zobraziť.

V dôsledku rýchleho rozmachu digitálnych technológií nevidiaci ľudia na celom svete postupne

Fotografia reliéfneho kalendára 2021 s reliéfnym obrázkom a kalendárom v Braillovom písme (Autor Ján Petrík, redakcia SKN)

Braillovský hmatový displej zobrazujúci aktuálny riadok z obrazovky, ktorý pri pohybe po obrazovke okamžite mení svoj obsah a zobrazí ho v bodovom písme (Autor Ján Petrík, redakcia SKN)

obmedzovali používanie Braillovo písma v každodennom živote. V súčasnosti mnohí nevidiaci čelia problémom s čítaním Braillovo písma, pričom ide o zručnosť patriacu k základnej gramotnosti nevidiaceho človeka. Výskumami sa potvrdilo, že hmatová informácia má pre nevidiaceho hlbšiu zážitkovú rovinu ako hlasová, respektíve, najviac sa približuje vnímaniu textu a informáciám čítanými očami. Dotyk s textom poskytuje nevidiacemu nielen znalosť textu, jeho štruktúry či gramatiky, ale poskytuje aj základ na rozvoj zručností pri používaní reliéfnej grafiky, čím sa následne podporuje aj rozvoj priestorovej orientácie a stimuluje priestorovú predstavivosť.

Hoci aj v SKN zvuková kniha (vďaka svojej popularite medzi nevidiacimi) predbehla bodovú tlač, vždy sme vydávanie a tlač v Braillovom písme považovali za dôležité práve preto, aby nevidiaci na Slovensku mali kedykoľvek prístup k tejto forme čítania. V čase, keď Slovenská republika zriaďovala autoritu pre Braillovo písmo, SKN sa ujala tejto dôležitej úlohy a SABP zriadila v priestoroch knižničného inštitútu. Prvým dôležitým krokom SABP ako autority pre Braillovo písmo je zosúladenie a ustanovenie pravidiel písania a používania Braillovo písma na Slovensku. Ide o veľmi náročnú úlohu, pretože používanie Braillovo písma je v každej krajine odlišné. Úzka spolupráca s *Úniou nevidiacich a slabozrakých Slovenska*, ako aj s *European Blind Union* môže významne prispieť k zosúladeniu používania Braillovo písma a k podpore jeho používania vo svete, a tak uľahčiť vzájomné vypožičiavanie kníh v cudzích jazykoch, cestovanie v zahraničí, orientáciu vo verejných priestoroch, na mapách a plánikoch, požičiavanie literatúry v špecifických oblastiach, napríklad v oblasti vedných disciplín, hudobných nôt v bodovom notopise a podobne. Úlohou SABP je zosúladiť doterajšie štandardy Braillovo písma, obohatiť ich o spôsoby zápisov rôznych symbolov, ktoré dosiaľ v štandardoch neboli, reflektovať na postup iných autorít pre Braillovo písmo a včas implementovať nové postupy tvorby, tlače alebo aj výučby bodového písma včas. V budúcnosti pôjde predovšetkým o podporu digitalizácie učebníc, literatúry a iných pomocných textov

a prostredníctvom bodového písma v digitálnom prostredí prinášať publikácie nevidiacim, a tak i naďalej rozširovať už teraz impozantnú digitálnu knižnicu zvukových kníh a časopisov o literatúru v Braillovom písme.

Úlohou SABP však nie je len propagovať používanie bodového písma a reliéfnej grafiky medzi nevidiacimi. Jednou z príčin, prečo používanie Braillovo písma zaznamenalo pokles, je aj to, že vo verejných priestoroch absentuje. Okrem osvetovej činnosti smerom „dovnútra“, v rámci ktorej chceme zdokonaľiť učebné metódy bodového písma, zvýšiť mieru jeho používania medzi nevidiacimi a celkovo zlepšiť gramotnosť nevidiacich, zameriame svoje aktivity aj „von“, k verejnosti, inštitúciám, dopravcom, poskytovateľom zdravotnej starostlivosti atď. Bodové písmo sa vďaka zavedeným pravidlám EÚ stalo pevnou súčasťou obalov liečivých prípravkov a nikoho jeho prítomnosť na liekoch v súčasnosti neprekvapí. Nevidiacim v bežnom živote nesmierne pomáha, ak vedia, aký druh liekov sa práve chystajú užiť. Rovnako by však pomohlo, keby sa bodovým písmom uvádzali aj ďalšie informácie, napríklad na dverách úradu číslo kancelárie a meno pracovníka, v reštaurácii jedálny lístok, v inštitúciách zmluva s operátorom či bankou, v prípade požiaru smer únikového východu a podobne. Potešili by však aj menej (životne) dôležité informácie, napríklad príchuť čaju, čokolády či nápoja. Niektorí výrobcovia na svoje produkty Braillovo písmo umiestňujú, ale výskyt takýchto produktov je však stále zriedkavý, podobne ako dobre známy šafran.

Je dôležité, aby sme nevidiacim i naďalej prinášali informácie v bodovom písme a reliéfnej grafike a verejnosti poskytovali informácie o tom, ako sa dá pomôcť nevidiacim v každodennom živote aj prostredníctvom novodobých digitálnych technológií. Partnerské dialógy so všetkými tými, ktorí pracujú vo verejných inštitúciách, sú pre naše poslanie základným kameňom, a preto veríme, že medzi čitateľmi časopisu *Knižnica* nájdeme chápujúcich čitateľov, ktorým budú naše myšlienky, ciele a prosby bližšie a zrozumiteľnejšie v prípade budúcej spolupráce.

NEDOŽITÁ OSEMDESIATKA PAVLA HRÚZA (REMINISCENCIA NA ORIGINALNEHO SPISOVATEĽA)

MGR. PETER CABADAJ

Already at the beginning of his work, the well-known prose writer Pavel Hruží became one of the most prominent and distinctive protagonists of modern Slovak literature. The writer's non-traditional, original, and provocative authorial approach has always carried the seal of a sovereignly individual view of the world, society and its distortions, contradictions, and stereotypes. This approach, in addition to his extraordinary prose talent, narrative dispositions, and the functional application of various creative methods, has systematically amplified the suggestive authenticity, which can draw the reader into unique twists, crossings, beliefs, and abysses of life. Although the vast majority of texts provide no room for illusions and sentiment, the author knew and could apply the ways to dose, lighten and move the story to the levels of irony and sharp sarcasm.

Keywords: Pavol Hruží; Slovak prose writers; dissent literature; fortnightly magazine *Matičné čítanie*

Rozhľadený prozaik Pavel Hruží sa už v začiatkoch svojej tvorby zaradil medzi najvýraznejších i najosobitejších protagonistov modernej slovenskej literatúry. Spisovateľove netradičné, originálne a v mnohých prípadoch provokatívne spracovanie témy vždy nieslo pečať výsostne individuálneho pohľadu na svet, spoločnosť a jej všakové peripetie, deformácie, protirečenia a zaužívané stereotypy. Autorský prístup okrem nevšedného prozaického talentu, naračných dispozícií a funkčného uplatňovania rôznych tvorivých postupov (vrátane postmodernistických) systematicky umocňoval sugestívnou autentickosťou, ktorá dokáže čitateľa vtiahnuť do jedinečných zákrut, križovatiek, vírov a priepastí života. Hoci ide v drvivej väčšine o texty, v ktorých niet miesta pre ilúzie a sentiment, tvorca pozná a vie aplikovať spôsoby, ako príbeh dávkovať, odľahčiť a posunúť do rovín ironie a ostrého sarkazmu.

MATIČNÉ ČÍTANIE

Pavel Hruží sa narodil 14. júna 1941 v Banskej Bystrici v rodine krajčira (otcov pánsky salón v 50. rokoch minulého storočia komunistický režim zoštátnil). Po vychodení základnej školy študoval v rokoch 1955 – 1959 v rodnom meste na elektrotechnickej a spojárskej priemyslovke, kde zmaturoval. V zápatí pokračoval v štúdiách na Elektrotechnickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave (1955 – 1959). Pred nástupom na základnú vojenskú službu pracoval ako elektroinštalatér v Banskej Bystrici, po návrate z vojenčiny sa dva roky venoval literárnej tvorbe a príležitostne pracoval ako brigádnik (robotník v pivovare v Rimavskej Sobote, technik televízneho vysielateľa na Kráľovej holi).

Krátko po vpáde polmiliónovej armády Varšavskej zmluvy do Československa na jeseň roku 1968 nastupuje do Maticy slovenskej v Martine a stáva sa redaktorom jej dvojtýždenníka *Matičné čítanie*. Tento kvalitný časopis vyšiel prvý raz symbolicky 28. októbra 1968, teda na 50. jubileum vzniku spoločného štátneho zväzku Čechov a Slovákov. Šéfredaktorom periodika bol Ivan Kadlečík a okrem neho a Pavla Hruží tvorili redakčný kruh nedávno zosnulý Tomáš Winkler, Damián Vizár a Magda Mikesková. Aj keď *Matičné čítanie* začalo vychádzať až po okupácii, Kadlečík vo svojich memoároch uvádza, že sa „v redakcii cítili slobodní a robili sme to tak, ako sme si to predstavovali. Bavilo nás to. Nedali

*sme sa obmedzovať. S pribúdajúcimi mesiacmi, ako postupovala a narastala normalizácia, si nás však vrchnosť čoraz častejšie predvolávala na koberec. Ako si to predstavujete – toto, toto a toto... nemôžete... My sme sa na tom tajne zabávali, tahalo sa to azda vyše roka. Fascinujúce na tom bolo, že sme robili, čo sa nedá. Natahovali sme to na prasknutie. Tatarku sme tam prepašovali, katolíckych básnikov, o Janovi Palachovi sme tam dali básničku... To bola radostná, potešujúca robota. Keď je niečo povolené, je to nudné, ale takto... To dávalo napätie každému číslu. Časopis ako jediný po dva roky udržiaval kontinuitu slobodného myslenia na Slovensku, keď už zakázali Kultúrny život a do redakcií iných časopisov nasadili cenzúru. Pripomenuli sme si štefánikovské jubileum, uverejnili seriál Dominika Tatarku o obcovaní v kultúre, keď už Tatarka nemohol nikde publikovať. Boli sme jediným československým časopisom, kde ešte Ludvík Vaculík publikoval pod svojím menom. Po čase sa scvrklo do podoby L. Vlk. Bola to hra, kto dlhšie vydrží. My sme vydržali.“ Demokratickú, predokupačnú líniu *Matičného čítania* sa Kadlečíkovi, Hružíovi a ich kolegom darilo udržať do júna 1970.*

Pavel Hruží so spolupracovníkmi v redakcii *Matičného čítania* v Matici slovenskej v Martine, r. 1970.

Zľava Tomáš Winkler, Magda Mikesková, Damián Vizár, Pavel Hruží a šéfredaktor Ivan Kadlečík (Zdroj LA SNK, SK 3/91)

Pre svoje politické a občianske postoje k augustovým udalostiam roka 1968 a nastupujúcemu normalizačnému režimu bol Pavel Hruží z Maticy slovenskej v roku 1971 prepustený, vylúčený zo spisovateľského zväzu a mal zákaz verejne publikovať. Tri roky ostal

bez zamestnania, potom sa stal správcom tenisových kurtov v jednom zo športových oddielov v Banskej Bystrici (1974 – 1975), neskôr robotníkom na pile v Harmanci (1975) a od roku 1975 najprv robotníkom a vzápätí energetikom v závode Stavindustria v Banskej Bystrici (v roku 1976 dočasne býval v Prahe, kde pracoval ako prípravár na stavbe škodovackého servisu na Spořilove). Od roku 1990 až do odchodu na dôchodok pôsobil Hruz v literárnej redakcii banskobystričského štúdia Slovenského rozhlasu.

OKULTIZMUS

Už počas štúdia na priemyslovke v Banskej Bystrici publikoval prózy a fejtóny na stránkach regionálneho denníka *Smer*, neskôr (od roku 1959) v časopise *Mladá tvorba* a inde. Debutoval knihou *Dokumenty o výhladoch* (1966), ktorej peripetie naznačili, že do literárneho diania vstupuje „problémový autor“. Titul mal pôvodne vyjsť v Stredoslovenskom vydavateľstve, kde ho však odmietli; napokon dielo vydalo vydavateľstvo Smena. Hoci bola Hruzova knižná prvotina ocenená Kraskovou cenou za najlepší prozaický debut, nevyhla sa ani odmietavej kritike. Niektorí recenzenti jej vyčítali „epickú nedotiahnutosť“ zobrazovaných zatajovaných nerestí doby, s ktorou bezprostredne súviseli výhrady ohľadne charakterizácie stvárnených postáv. Základný problém však spočíval v tom, že Hruza od ostatných vtedajších tvorcov odlišovalo iné vnímanie ľudskej každodennosti, ktorú často reflektoval aj v kontextoch aktuálneho spoločenského pulzovania so všetkými jeho chybami, deformáciami, prešľapmi, omylmi a totálnymi ľudskými zlyhaniami. Práve naznačený aspekt silou svojej argumentačnej bázy a dokumentárnej výpovede zásadným spôsobom posunul rovinu prípustného alibistického poukazovania na zlyhanie jednotlivcov do polohy otvorenej kritiky i odsúdenia režimu a jeho morálne prehnutého zázemia.

Konfrontácia „veľkých“ spoločensko-politických a „malých“, osobne prežívaných dejín sa ešte výraznejšie a adresnejšie prejavila v ďalšej Hruzovej knihe *Okultizmus* z roku 1968. Zbierku premyslene koncipovaných poviedok („seáns“) tvorca pospájal rôznymi fragmentmi z knihy o okultizme, pričom na pozadí humorno-recesistického rozprávania o „nadprirodzených javoch“ sledoval cieľ, že meritorna podstata týchto javov kotví v realite. Vedno s hrdinom, ktorý sa náznakovo v niektorých po-

viedkach vyvíja a starne, mení svoju tvár aj doba – rozprávanie je rámcované predfebruárovou érou, pokračuje krutými 50. rokmi a končí v uvoľnenejšej atmosfére 60. rokov. Formou roztrúsených poznámok o svojom veku a postavení, ako i posúvaním historického času hlavný aktér deja zaznamenáva vlastnú svedeckú účasť v tomto dejinnom prúde. V súlade s dominantným ideovým konceptom Hruz paralelne rozvíja motívy, ktoré harmonicky prispievajú k modelovaniu celej deziluzívne formulovanej autorskej filozofie (majetkové, mravné i duchovné traumy a straty, odkazy na kresťanskú tradíciu Krížovej cesty, ktorej zastavenia sa v spisovateľovej interpretácii menia na výjavy z nemilosrdne tvrdej životnej reality). Kniha *Okultizmus* tak živou rečou a sugestívnou výrazovou autenticitou dovedy nevidaným spôsobom obnažila skutočné rozporenie rôznych ľudských existencií, ktoré komunizmus svojou ideologickou, represívnou a perfídnu mašinériou zmrzačil a zničil.

Pavel Hruz knižnými dielami *Dokumenty o výhladoch* a *Okultizmus* výrazne zasiahol do nášho súvekeho literárneho vývinu. „*Takto voyeuricky vášnivo a zároveň s humorom, premáhajúcim nenávisť, sa neodvážil nazrieť do hlbín osudov, nepotrebných ľudí a do temných zákutí doby ani jeden slovenský autor.*“ Z pohľadu širšieho kontextu Hruzovej tvorby zas platí, že uvedené tituly z druhej polovice 60. rokov ešte nemajú charakter a znaky dôslednej postmodernistickej línie. Hoci už „*parodizuje cudzie texty aj štýly, ba v ich rámci sa spochybňujú aj texty navzájom*“, stále je zreteľná očividná autorská kontrola nad príbehmi, ktoré sú dôsledne zakomponované do „*mozaiky, aby z nej bol odčítateľný celkový a jednoznačný zmysel. Za hranicu nekontrolovateľnosti, kde by mala v textovej hre priestor aj chyba, nelútostná seaparódia či iracionálna deviácia, sa ešte Hruz neodvážil ísť*“ (V. Marčok). To všetko prišlo o niekoľko rokov neskoršie.

SLOVENSKÝ DEKAMERON

Invázia spojeneckých „bratských“ vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR (august 1968) a následný spoločenský vývoj zlikvidovali takmer všetky relevantné výdobytky krátkeho obrodného demokratizačného procesu, ktorý bol neodmysliteľne spojený s osobou Alexandra Dubčeka. Pražskú jar s jej utopickou snahou nasadiť v totalitných podmienkach socia-

lizmu ľudskú tvár pochovali okupačné tanky, delá a lietadlá. Začína sa éra takzvanej normalizácie, ktorá okrem iného násilne prerušila aj sľubný rozbeh pluralitného literárneho života a umeleckej diferenciacie. V dôsledku agresívnych mocenských tlakov a rozhodnutí zanikajú kvalitné časopisy (*Kultúrny život*, *Mladá tvorba*), mnohí autori sa dostali na zakázanú listinu, iní odišli do exilu alebo do vnútornej emigrácie, normalizačný režim a jeho prisluhovači (medzi nimi aj časť básnikov a prozaikov) požadujú a horlivo broja za angažovanú tvorbu. Do popredia opätovne vystupuje všemocná cenzúra, ktorá zabránila distribúcii viacerých zaujímavých knižných titulov. Úplne prvým bol poviedkový román Pavla Hružza *Slovenský dekameron!* Spisovateľ v tomto interesantnom diele uplatnil dve rozprávačské línie. Prvú vytvára situácia evokujúca známy model z renesančného Boccacciovho *Dekameronu*, keď si ľudia z rôznych končín a s rôznymi životnými skúsenosťami krátia čas oddychu rozprávaním farbistých historiek. Druhá línia je rovnako ako v spomínanom *Dekameronu* vyplnená konkrétnym obsahom rozprávania jednotlivých príbehov. Hlavní aktéri „štipľavých“ epizód zorganizujú kdesi na juhoslovenskom pobreží zoznamovacie rendezvous v penzióne, ktorý má poslúžiť ako miesto na elimináciu ich osamelosti a pocitov vlastnej nezaradenosti. Atmosféru pobytu však kľúčovo poznamenala vražda. Pri jej vyšetrovaní postupne vychádza najavo nielen to, že väčšina zo zainteresovaných si prišla jednoducho hedonisticky užiť, ale aj skutočnosť, že rôznymi svojimi činmi prekročili rámec platných zákonov.

Ironicko-sarkastický uhol pohľadu umocnil Hruž bravúrnou aplikáciou sparodovaných metód takzvaných poklesnutých žánrov (reklama, sentimentálny román o láske, detektívka a iné). Ostražitejší a pozornejší strážcovia ideologickej čistoty literatúry už neprijali a hlavne nestrávil takúto „polemiku s dobovou ilúziou o pohodovo bezproblémovom živote za socializmu“. Rukopis uvedeného Hružovho diela vyšiel knižne pod názvom *Párenie samotárov: Rendezvous 69* až v roku 1993. Tvorca získal za svoj opus Cenu Vydavateľstva Slovenský spisovateľ.

DISIDENTSKÉ ČASY

V druhej polovici 70. rokov prišlo na Slovensku k sformovaniu síce nevelkej, ale autorsky mimoriadne zaujímavej disidentskej literárnej skupiny, ktorá

sa hlásila k hnutiu Charta '77. Pôvodne ju tvorili Dominik Tatarka, Ivan Kadlečík a Pavel Hruž, neskôr pribudli Hana Ponická a Martin M. Šimečka (o ostatných predstaviteľoch slovenského intelektuálneho disentu na tomto mieste reč nebude). Z hľadiska ideovej línie treba uviesť, že skupina sa zameriavala najmä na otázky súvisiace s dodržiavaním ľudských práv. Pokiaľ ide o sféru vlastnej tvorby, každý člen zoskupenia mal úplnú tematickú slobodu a voľné ruky. Oprávnené možno konštatovať, že slovenský literárny disent neakcentoval výlučne politické témy a ich reflexie, skôr uprednostňoval myšlienku existencie nezávislej ľudskej individuality, ktorá k svojmu životu nepotrebuje diktát spoločenských noriem a má odvahu prekonávať zaužívané stereotypy myslenia i konania. Toto úsilie do značnej miery korešpondovalo napríklad s dobovými literárnymi textami Václava Havla.

Pavel Hruž sa s pochmúrnou realitou normalizačných čias a ich dôsledkov vyrovnával po svojom. Recesisticko-provokatívne posielal texty (prevažne kratšie prozaické útvary) do rôznych periodík a literárnych súťaží. V roku 1976, práve keď sa zdržiaval v Prahe, vypísalo vydavateľstvo Mladá fronta súťaž, do ktorej prispel poviedkou. Hoci získal tretiu cenu, text mu nakoniec nepublikovali. Iniciatívy sa ujal Ludvík Vaculík a ešte v uvedenom roku spoločne dohodli zverejnenie Hružovho rukopisu *Zvuky ticha* v samizdatovej edícii *Petlice*. Päť poviedok z tohto samizdatového vydania zaradil neskôr autor do knihy *Pereat* (1991, názov je odvodený z rímskeho výroku *Pereat! – Nech zhynie!*), ktorá opätovne potvrdila Hružove majstrovstvo vidieť, sledovať a zrkadliť dejiny na pozadí všedných ľudských príbehov. Vzájomnú konfrontáciu jednotlivých fabulačných línií týchto príbehov a (neraz) tragických osudov ich protagonistov charakterizuje ironizujúca vecnosť, zdanlivá nezainteresovanosť pri zobrazovaní deja, dobromyselnosť a „zmysel pre ostré hovorové „špičky“ i originálne slovné ozvláštnenia“. Obísť nemožno ani fakt, že tvorca sa v knihe *Pereat* širšie otvoril prírodnému svetu a reáliám dedinského milieua. Nejde však o tradičný pohľad ani postup, lebo dôraz je (opäť) kladený na sugestívnu reflexiu autenticity zobrazeného prostredia, v ktorom má svoje významné miesto aj ticho, súkromie či odvrátená strana ľudského ega. „...Naskytla sa mi možnosť samizdatov. Ponúkol mi ju v Prahe Ludvík Vaculík a bolo pre mňa čťou, že moje poviedky či fejtóny mohli uzrieť svetlo sveta cestou edície *Petlice*, v ktorej publikovali takí autori, ako už spomínaný Vaculík, Pavel Kohout či Václav

Havel. V zbierke *Československý fejeton*, ktorá vyšla v roku 1977, sme boli spolu s Ivanom Kadlečíkom jedini slovenskí autori. V tej istej edícii vyšla v roku 1976 moja tretia, tentoraz ilegálna knižka, nazvaná *Zvuky ticha*. Ak uvážime, že ju cez dvanásť kopírov písali tri pisárky, je to suma-sumárum

36 výtlačkov na preklepovom papieri. Ale ak človek nemá inú možnosť, poteší aj predstava, že si jeho knižku prečíta aspoň niekoľko desiatok čitateľov. Okrem toho som, samozrejme, písal aj do zásuvky s nádejou, že možno raz...“ (Hrúz, 1990).

Ako už bolo naznačené, v roku 1977 zverejnili Hrúzovi tri texty v samizdatovom *Československom fejetone*. Onedlho posla do súťaže Slovenského literárneho fondu „budovateľský“ rukopis novely *Oči kuričove*, ktorý po zistení totožnosti autora ihneď vyradili – knižne vyšiel až v roku 1996. Toto dielo, ktoré sám prozaik označil za paródiu na výrobný román, je pomerne zložito štruktúrovaným zosmiešnením a karikatúrou reálneho života normalizačných čias. Novela *Oči kuričove* neponúka nijaký (dovtedy zaužívaný a takmer povinný) idylický obraz o hrdinskom sebaobetovaní sa v práci, skvelých pracovných výsledkoch a harmonickom rodinnom prostredí. Práve naopak! Text originálne a so zmyslom pre naturalistické zobrazenie celku i detailu, nálady aj zážitku reflektuje bezútešnú realitu totálneho mravného rozkladu robotníckej triedy a jej „zdravého“ štýlu života. V čase vzniku tohto rukopisu Hrúz inicioval a vlastne i odštartoval proces otvoreného demaskovania iluzórnosti komunistického režimu a – povedané slovami Viliama Marčoka – „*strhania masiek dobroprajnosti z jeho tváre, ktorý začne presakovať do oficiálneho obehu po roku 1988 a po roku 1990 sa stane hlavnou tematickou líniou prózy*“.

CHLIEV A HRY

V roku 1986 vyšla Hrúzovi v časopise *Romboid* poviedka *Vnadenie*; neskôr sa objavila v knihe *Chliev a hry*. Zostavovateľ antológie sci-fi poviedok *Správy z ďalekých svetov* (1988) v nej uverejnil text, ktorý predtým tvorca poslal do súťaže časopisu *Elektrón*. Uvedené pokusy o prienik do prednovembrového oficiálneho literárneho života sa zvyknú považovať za recesistickú provokáciu.

Značnú časť Hrúzovej knižnej tvorby po Novembri 1989 predstavujú oneskorené vydania, respektíve autorské adaptácie starších rukopisov zo 70. a 80. ro-

kov (o knihách *Pereat*, *Párenie samotárov* a *Oči kuričove* sme už hovorili). Do tejto kategórie patrí aj zbierka štyroch noviel *Chliev a hry* (1990). Stretávame sa v nej so svetom vydedencov a ľudí z periférie spoločnosti, ktorí musia v labyrintoch svojho vnútra čeliť zložitému a bolestivému vyrovnávaniu sa s vlastným existenčným rozpoložením. Autor primárne nekladie dôraz na kritiku dobových pomerov, nezobrazuje celkovú spoločenskú klímu ani neobnažuje sociálny status protagonistov deja. Namiesto psychologicko-sociologických pozorovaní uprednostnil vykreslenie zaujímavých detailov, vtipné verbálne opisy a invenčné obrazy prostredia, ktoré rámcuje deziluzívnosť postavenia spoločensky marginalizovaných ľudí.

Medzičasom zosnulý literárny vedec a kritik Viliam Marčok označil knihu *Chliev a hry* – po Vilkovského *Večne je zelený* a *Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch* – za tretie slovenské prozaické dielo, cieľavedome písané v duchu zásad postmodernity.

Koncentrované úsilie Pavla Hrúza o dôsledné zachytenie autenticity života so všetkými pozitívnymi aj negatívnymi prejavmi a tendenciami našlo odraz i v ďalšej zbierke próz *Chlieb a hry* (1996). Ťažisko deja je už posunuté do divokej reality 90. rokov, ktorú prozaik zobrazil s rovnakou nemilosrdnosťou ako praktiky komunistických čias. Akurát galériu starých známych smoliarov a príživníčkov, ktorým sa v novej ére žije ešte vari tvrdsie, doplnil a rozšíril o novších podvodníkov, zlodejov, novozbohatlíkov, bývalých komunistov a eštabákov, beztriestne prekonvertovaných na všakovakých poradcov, kvázipodnikateľov, mafíanov, výpalníkov... Kniha *Chlieb a hry* je, ako uvádza Vladimír Barborík, po Pišťankovom románe *Rivers of Babylon* „*druhý punkovo ostrý dokument o našich ‚nevýhľadoch‘ do demokratickej budúcnosti*“.

BYSTRICA V... TOM

Zbierka poviedok *Hore pupkom, pupkom sveta* (1998) bola v čase svojho vydania charakterizovaná ako ironický prehľad názorov na umiestnenie stredu sveta v historickej perspektíve, ako mozaika príbehov, ktoré sa nestali, ale mohli sa stať, a o to sú skutočnejšie. „*Keď som v päťdesiatych rokoch prvý raz nadabil na centrometrické výskumy, nedalo sa odolať a neprispieť svojou troškou. Od decka ma spre-vádzali prostonárodné pripomienky, že prostriedkom*

sveta je Repište a že vo Zvolene zemsú os olejujú. Neskôr som s údivom zistil, že v centrománii nelietajú Slováci samučičkí samotní... Od divošských kultúr po najcivilizovanejšie megakonsumné pretrvávajú hlad po pevnom ústrednom bode. Súvisí to zrejme s pudom sebazáchovy a tkvie v prastarých, predčlovečích génoch“ (Hrúz, 1998).

Hneď z názvu diela *Hore pupkom, pupkom sveta* možno vycítiť, že Hrúzovi išlo o poukázanie na tradičné slovenské vlastnosti a neduhy, ktorých prostredníctvom si vo vzťahu k dejinným prešlapom a vlastným zlyhaniam vytvárame osobné i kolektívne alibi. Zápečníctvo, spoliehanie sa na náhodu, sklon zľahčovať si život aj individuálne poslanie, nekritický pohľad na národnú históriu. Tieto a iné prejavy slovenskej letory rezonujú v rôznych epizódach a dejových líniiach, kde popri skutočných historických postavách účinkujú aj rôzne vymyslené ľudské figúrky a bizarné typy. Pri čítaní textu vystupuje do popredia najmä apel, že históriu za nijakých okolností nemožno zneužívať na konjunkturálne ciele a vyrábanie si alibistického postoja k reálnym problémom a potrebám života. Súčasne sa môže vnímavý recipient zabávať na skutočnosti, „ako autorovo disidentské vedomie, naučené brať do úvahy práve tie najhoršie alternatívy (vdďaka čomu svojím spôsobom zvíťazilo nad dejinami), travestovaním znižuje najvyššie modly a autority a zhodnocuje zdanlivo bezvýznamné momenty svojej intímnej skúsenosti“ (V. Barborík).

Autorský osobnostný profil Pavla Hrúza dotvára historicko-anekdotické rozprávanie o rodnom meste *Bystrica v... tom* (2000) a kniha – causerie *Lunetá-*

rium (2001). Spisovateľ aj v týchto textoch nastupuje s rozkošou do rôznych dejinných vlakov a procesov, prípadne iba nonšalantne šermuje s historickou faktografiou a jej rozmanitými koreláciami. Trefne zvolenými výrazovými prostriedkami persifláže dokázal ironicky znevážiť a skarikovať historično a urobiť z neho pútavú frašku.

Istotne stojí za zmienku aj širokospektrálne pozorovanie a glosovanie aktuálneho domáceho i medzinárodného diania, ktoré Hrúz v posledných rokoch svojho života uverejňoval na stránkach sobotňajších vydaní denníka *Sme* (príloha *Fórum*).

EPILÓG

Zásluhou vydavateľstva Kalligram vyšla v roku 2000 – v rámci edície *Váhy* – monografia literárneho vedca Vladimíra Barboríka, ktorá komplexne a v širších súvislostiach analyzuje a interpretuje nezameniteľnú tvorbu originálneho spisovateľa. Monografia erudovane a precízne zároveň zvýraznila starú známu skutočnosť, že Pavlovi Hrúzovi nerobilo v nijakom čase či nečase problém pretaviť optiku a pozíciu spoločenskej periférie do diela, ktoré silou autenticity, ostrým videním prostredia a prenikavým výrazovým arzenálom zanechalo nezmazateľnú stopu v súradniciach slovenskej prózy.

Životný príbeh neprehliadnuteľného originálu našej modernej literatúry a kultúry sa s definitívnou platnosťou uzavrel 15. augusta 2008 v rodnej Banskej Bystrici.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BARBORÍK, Vladimír. 2000. *Pavel Hrúz*. Bratislava : Kalligram. 163 s.
- HALVONÍK, Alexander. 2004. *Slovenská próza na rozhraní storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, s. 154 – 158.
- HEVEŠI, Marián – KOPČA, Marek – POPOVIČ, Ivan – ZELINKA, Milan. Najlepší žijúci spisovatelia. In *RAK*. Roč. XII, č. 4 (2007), s. 36 – 41.
- HRÚZ, Pavel. 1998. *Hore pupkom, pupkom sveta*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 151 s.
- HRÚZ, Pavel. 2001. *Lunetárium*. Bratislava : Slovenský spisovateľ. 108 s.
- KADLEČÍK, Ivan. 2004. *Žiť sa dá len autobiograficky: Pamäti*. Levice : Koloman Kertész Bagala. L.C.A. Publishers Group, s. 58 – 60.
- MIKULA, Valér a kolektív. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram a Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, s. 222 – 224.
- PLUTKO, Pavol. 1998. *Profil Pavla Hrúza: Štúdie o autorovi a próze*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela. 63 s.

EDIČNÁ ČINNOSŤ ÚSTAVU DEJÍN TRNAVSKEJ UNIVERZITY V ROKU 2020

PHDR. HENRIETA ŽAŽOVÁ, PHD.

The article presents the publishing activities of the Institute of History of Trnava University in 2020. Last year, the Institute published two works on the occasion of the 385th anniversary of the establishment of the Historical University of Trnava (1635 – 1777). The first title, *Fons Tyrnaviensis VIII*, deals with the university's festivities held from 2018 to 2019 and contains studies on personalities related to the Historical Trnava University, including reports, materials and reviews on various topics. The second title is a peer-reviewed collection of papers *Sapientia aedificavit sibi Domum. Budovy Trnavskej univerzity v Trnave* (Eng. *Buildings of the Trnava University in Trnava*). The work is divided into two parts. The first part contains four studies on the buildings of the Historical Trnava University. Three papers included in the second part provide an overview of the buildings of the present-day Trnava University, which was restored in 1992.

Keywords: Institute of History of Trnava University; Trnava University; publishing activities

✉ henrieta.zazova@truni.sk
🏠 The Institute of History of Trnava University
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
🌐 <https://www.truni.sk/ustav-dejin-trnavskej-univerzity>

Ústav dejín Trnavskej univerzity vznikol uznesením Akademického senátu Trnavskej univerzity pred dvomi desaťročiami v roku 2001. Jeho poslaním je dokumentácia dejín pôvodnej i obnovenej Trnavskej univerzity. Dokumentácia sa uskutočňuje výskumnou, evidenčnou a vedeckou činnosťou, ktorej výsledky sú pravidelne publikované.

Súčasťou tohto univerzitného pracoviska je aj Archív Trnavskej univerzity v Trnave, ktorý uchováva a eviduje dokumenty od obnovenia Trnavskej univerzity v Trnave v roku 1992. Pracovníci ústavu dejín zároveň poskytujú odbornej i laickej verejnosti konzultácie a sprístupňujú uchovávané archívne dokumenty pre potreby všeobecného bádania.

V roku 2020 uplynulo 385 rokov od založenia historickej Trnavskej univerzity (1635 – 1777). Pri tejto príležitosti ústav dejín vydal dve publikácie *Sapientia aedificavit sibi Domum. Budovy Trnavskej univerzity v Trnave* a *Fons Tyrnaviensis VIII*. Zborník

Fons Tyrnaviensis založil prvý riaditeľ ústavu Jozef Šimončíč (1928 – 2020) ako tlačové fórum na publikovanie príspevkov o histórii Trnavskej univerzity či osobnostiach a udalostiach spojených s univerzitou a mestom Trnava v širšom dejinnom kontexte. Prvý zväzok bol publikovaný v roku 2006 a od roku 2013, keď bol uverejnený piaty diel, sa jeho obsah ustálil a tvoria ho štyri kapitoly (*Univerzitné slávnosti; Štúdie; Správy, materiály; Recenzie*).

Editormi recenzovaného zborníka **Fons Tyrnaviensis VIII** sú pracovníci ústavu dejín Marián Manák (riaditeľ) a Henrieta Žažová (vedeckovýskumná pracovníčka). Prvá kapitola *Univerzitné slávnosti* obsahuje prejavy z rôznych akademických ceremónií a univerzitných podujatí, ktoré sa uskutočnili na Trnavskej univerzite v rokoch 2018 a 2019. *Cenu Martina Palkoviča* odovzdal rektor univerzity pri príležitosti Dňa učiteľov za vynikajúce výsledky v pedagogickej činnosti v roku 2018 štyrom vysokoškolským pedagógom (P. Halama, M. Linkešová, M. Káčer, J. Boroňová) a za čestných doktorov boli vymenovaní dvaja laureáti (F. Mikloško, V. Lechta). Univerzita si v zborníku pripomína aj osobnosti, ktorým bol na jej pôde udelený titul Doctor honoris causa. V roku 2018 sa konalo podujatie s názvom *Poc̄ta...* venované prvému rektorovi Trnavskej univerzity Antonovi Hajdukovi a v roku 2019 rímskokatolíckemu kňazovi a disidentovi Antonovi Srhoľcovi. Z oboch spomienkových stretnutí sú uverejnené správy a fotografie, ako aj spomienka na zosnulého emeritného rektora Pavla Blahu († 29. 5. 2018).

Zborník tiež obsahuje prejavy zo slávnostných otvorení akademických rokov 2018/2019 a 2019/2020, z aktu odovzdania *Zlatých medailí Trnavskej univerzity* (J. Ďurica, A. Filipek), inaugurácie dekana Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity či osláv 20. výročia obnovenia Právnickej fakulty Trnavskej univerzity. V roku 2019 bola *Cena Antona Hajduka* za vynikajúce výsledky v tvorivej činnosti udelená trom laureátom (O. Kaščák, I. Gerát, J. Kyselica) a trom vysokoškolským profesorom bol udelený titul čestného doktora Trnavskej univerzity (O. Chytil, D. J. West, M. Novotná). Významnou udalosťou na jar v roku 2019 bola voľba nového rektora. Oba kandidáti (R. Bílik, V. Rábik) pripravili návrhy koncepcie rozvoja a riadenia Trnavskej univerzity v rokoch 2019 – 2023. Za nového rektora bol zvolený profesor René Bílik, ktorý bol slávnostne inaugurovaný symbolicky v deň otvorenia historickej

Obálka zborníka *Fons Tyrnaviensis VIII*

Trnavskej univerzity – 13. novembra. Príhovory z akademickej ceremónie sú taktiež publikované. Kapitola *Štúdie* obsahuje päť príspevkov. Medicínskej tematike sú venované tri, keďže univerzita si pripomenula 250. výročie otvorenia lekárskej fakulty v roku 1770. Jej študenti vykonávali klinickú prax aj v mestskom Špitáli sv. Kríža, ktorému je venovaná štúdia H. Žažovej (*Z minulosti stredovekých špitálov. Špitál sv. Kríža a Kostol sv. Heleny v Trnave*). Profesora anatómie Václava Trnku predstavil V. Bartůšek (*Významný lékař Dr. Václav Trnka, rytíř z Křovic /1739 – 1791/. Poznámky k původu i mládí v Táboře a též k dalšímu životu v Uhrách /na Slovensku a v Maďarsku/*) a hlohovských lékárníkov, z ktorých niektorí študovali na jezuitskom gymnáziu, na tzv. Fakulte jazykov Trnavskej univerzity, vo svojom príspevku priblížil R. Ragač (*Hlohoveckí lékárníci a lékárne v ranonovovekých písomných prameňoch*). Autorská dvojica A. Švecová a E. Juríková sa venovala dielu profesora Právnickej fakulty historickej Trnavskej univerzity Pavla Klosa: *Prax čiže procesný poriadok používaný na cirkevných súdoch Mariansko-apoštolského Uhorského kráľovstva (Trnavský profesor uhorského práva Pavol Klos a jeho prínos k rozvoju uhorského právneho myslenia)*. Latinský prepis a preklad nekrológu profesora estetiky Juraja Szerdahelyho na profesora astronómie, prvého riaditeľa trnavského univerzitného observatória Františka Weissa, publikovala K. Karabová (*Smútočná reč na zosnulého profesora matematiky a astronómie Františka Weissa*).

Tretia kapitola *Správy, materiály* obsahuje pomôcku na štúdium archívnych dokumentov jezuitskej proveniencie – jezuitský slovník historických termínov a základných archívnych pojmov (J. Šimončíč, W. Gramatowski). Taktiež sú tu uverejnené správy o podujatiach Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, ktoré boli venované výročiam historických medzníkov, tzv. osmičkovým rokom, či výstave jubilejného architekta Emila Belluša (A. Kobetič). Ústav dejín si pripomenul 90. narodeniny prvého riaditeľa profesora Jozefa Šimončíča (H. Žažová) a organizoval workshop o budovách Trnavskej univerzity (A. Kobetič). V poslednej kapitole *Recenzie* sú uverejnené posudky siedmich vedeckých diel a jedného periodika, odborného cirkevného časopisu *Magyar Sion* (ročníky 2017 – 2019).

Zborník **Sapientia aedificavit sibi Domum. Budovy Trnavskej univerzity v Trnave** je ďalšou pub-

SAPIENTIA AEDIFICAVIT SIBI DOMUM

Budovy
Trnavskej univerzity
v Trnave

Obálka publikácie *Sapientia aedificavit sibi Domum. Budovy Trnavskej univerzity v Trnave*

likáciou ústavu dejín, ktorý systematicky vydáva monografické reprezentatívne diela o obnovenej i historickej Trnavskej univerzite (napr. *Rektori Trnavskej univerzity 1635 – 1777, 1992 – 2008; Insígnie a akademické obrady Trnavskej univerzity; Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756 – 1785; Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae typis academicis 1648 – 1777; Svet akademických ceremónií. Trnavská univerzita v Trnave a i.*). Editorkou zborníka je Henrieta Žažová. Úvodné slovo rektora Reného Bílika (*O mágii skutočného*) a editorky (*Sapientia aedificavit sibi Domum*) je publikované aj v anglickom jazyku. Dielo je rozdelené na dve časti a za každým príspevkom je anglické resumé. Na záver je zaradená kapitola *O autoroch*. Prvá časť *Budovy historickej Trnavskej univerzity* obsahuje štyri štúdie. D. Fridrichová približuje topografiu tretej mestskej štvrte v Trnave v 16. storočí (*Pramenné východiská pre výskum historickej topografie Trnavy v 16. storočí /so zreteľom na tretiu mestskú štvrť/*). V roku 1615 sa tu usadili jezuiti, ktorí prevzali poškodený stredove-

ký kláštorový komplex s Kostolom sv. Jána Krstiteľa po dominikánoch a následne vybudovali na jeho mieste nové kolégium so vzdelávacími inštitúciami a moderný ranobarokový kostol. Vývoj urbanizmu a postupnú výstavbu univerzitných objektov mapuje H. Žažová (*Proces formovania univerzitného areálu v Trnave*). I. Gojdič predstavuje výsledky architektonicko-historického a terénneho výskumu jedného z kolégií Trnavskej univerzity – generálneho seminára, tiež nazývaného Rubrorum podľa farby červeného odevu bohoslovcov (*Generálny seminár – Rubrorum – najmladší objekt univerzitných budov v Trnave*). Mimo mestských hradieb v Trnave bol v 17. storočí vybudovaný lazaret s Kaplnkou sv. Fabiána a Šebastiána, v ktorom praxovali v rokoch 1770 – 1777 aj poslucháči medicíny na Trnavskej univerzite. Závery archívneho a archeologického bádania tohto objektu prezentuje A. Hološová s E. Hrnčiari-
kom (*Zaniknutý trnavský lazaret*).

V druhej časti zborníka sú tri príspevky venované budovám obnovenej Trnavskej univerzity. Podrobný

prehľad o sídlach jednotlivých fakúlt a univerzitných pracovísk, spôsobe ich nadobudnutia a využití približuje referát M. Manáka (*Budovy Trnavskej univerzity v Trnave*). Budova Právnickej fakulty TU na Kollárovej ulici v Trnave patrí k významným funkcionalistickým stavbám, ktorú v rokoch 1931 – 1934 postavili podľa plánov českých architektov Jaroslava Linharta a Františka Faulhammera pre bývalú okresnú nemocenskú poisťovňu. Proces výstavby a zachované hodnotné architektonické detaily tejto národnej kultúrnej pamiatky po komplexnej obnove v rokoch 2004 – 2008 predstavuje E. Šabíková (*Budova právnickej fakulty – významná funkcionalistická pamiatka*).

V súčasnosti Trnavská univerzita začala prestavbu chátrajúcej verejnej stavby na Rázusovej ulici na kongresové centrum. Pôvodne bola táto budova postavená s cieľom realizovať filmové predstavenia v Trnave ako v jednom z najstarších kín pochádzajúcich z prvej polovice dvadsiatych rokov 20. storočia. Detailne o jej osudoch informuje S. Jurčová (*Kiná v Trnave. Kino Radio/Sloboda*).

Tieto tituly, rovnako ako aj informácie o ďalších publikáciách vydaných
Ústavom dejín Trnavskej univerzity
(podrobne na webovej stránke <https://www.truni.sk/aktivity-ustavu-dejin>),
možno zakúpiť alebo získať v Ústave dejín TU po konzultácii e-mailom: ustavdejin@truni.sk.

CENTRÁLNA KNIŽNICA V CALGARY – ĽUDSKÝ ÚĽ

PAEDDR. DARINA OBUŠEKOVÁ, PHD.

The Calgary Central Library – located in a busy urban area and elevated above the Light Rail Transit Line – is a symbol of the harbour. The entire building is oval-shaped and is elevated one floor above street level to cover a CTrain light rail tunnel and an open plaza, included with the intention of connecting important neighbourhoods of the city. The project was designed by the architecture office Snøhetta (which also designed the Bibliotheca Alexandrina in Alexandria) and Canadian firm DIALOG. The library is not only an architectural gem with various secluded places but also a hub offering a wide range of services, educational programmes, and courses.

Keywords: Calgary Central Library; library services; library architecture

✉ darina.obusekova@ku.sk

🏠 The University Library
of the Catholic University
in Ružomberok

Hrabovská cesta 5512/1A
034 01 Ružomberok

🌐 <https://www.ku.sk/katolicka-univerzita-v-ruzomberku/univerzitna-kniznica/>

ALABAMA, CANADA

Budova verejnej knižnice v Calgary je situovaná v rušnom mestskom prostredí priamo na trati električky, ktorá prechádza oblúkovitým otvorom skrz knižnicu. Trať v tvare polmesiaca rozdeľuje mesto na dve časti: Downtown a East Village, avšak knižnica ho svojim poslaním spája, pretože je centrom kultúry, vzdelávania a relaxu, ale aj preto, lebo návštevníci môžu do nej vchádzať zo všetkých strán. Pôdorys budovy v tvare oka má uprostred strechy sklenený svetlovod, ktorým preniká denné svetlo a spríjemňuje celkovú atmosféru v knižnici, najmä na najvyššom podlaží v čítárni.

Vzor na fasáde knižnice pripomína včelie plásty, otvorené knihy či dokonca snehové vločky, cez ktoré preniká teplé svetlo. Budova je postavená z materiálov ako hliník, sklo i drevo (červený céder). Tento zaujímavý ľahký vzor sa tiahne celým dizajnom knižnice a prirodzene sa stal logom *Calgary public library*.

ARCHITEKTÚRA A DIZAJN

Knižnicu navrhol architektonický ateliér Snøhetta v spolupráci s dizajnerským štúdiom DIALOG.

Ateliér Snøhetta začal svoju existenciu rokom 1989 a špecializuje sa na projektovanie kultúrnych budov. Do povedomia sa dostal architektonickým návrhom *Novej Alexandrijskej knižnice*. Medzi ich diela patrí tiež budova Národnej opery v Nórsku a pamätník obetiam 11. septembra 2001 – *Memorial Museum Pavilion* na mieste bývalého Svetového obchodného centra. Ateliér DIALOG je multidisciplinárna dizajnerská firma, ktorej štúdiá sa nachádzajú v Calgary, Vancouveri, Edmontone a Toronte. Ich vášňou je dizajn a projektovanie v oblasti urbanizácie, energetiky, zdravia a wellness, dopravy, vzdelávania, umenia a kultúry, bývania či maloobchodu a obchodu.

PONUKA CALGARY PUBLIC LIBRARY

Budova knižnice pozostáva zo šiestich nadzemných podlaží vystavaných na princípe od neformálneho k formálnemu, od zábavy k vážnosti. Poschodia v budove sú kvôli jednoduchej orientácii označené ako Level0, Level1, Level1M, Level2 – Level4. Spodné podlažia slúžia predovšetkým ako komunitné centrum so širokou ponukou podujatí. Nájdem

tu detské kútiky s bohatou ponukou aktivít – od kreslenia, čítania rozprávok, cez hry, divadelné predstavenia až po zábavu.

V nižších častiach budovy sú situované haly na kultúrne podujatia i výstavné siene, kaviareň, pohodlné a príjemné priestory na každodenné trávenie voľného času, ale i vzájomnú spoluprácu a vymieňanie informácií, poznatkov, nápadov či ideí. Na podlaží Level0 je *Green Room*, miestnosť pomenovaná na počesť umelca a dizajnéra Michaela Greena, slúžiaca ako prípravná miestnosť pre rečníkov, ktorí sa pripravujú na prejav vo väčšej aule s názvom *Patricia A. Whelan Performance Hall*, nachádzajúcej sa na úrovni Level1.

Na rovnakom poschodí nájdeme aj *Book expres*, súčasťou ktorého je tzv. bookescalator, slúžiaci na automatickú „cestu“ či „návrat“ kníh do vyšších podlaží a zabezpečujúci tak pohodlie užívateľov i knihovníkov.

Priestory na poschodí Level1 prechádzajú metamorfózou vždy, keď je čas na oslavy a rôzne kultúrne podujatia. Na svoje si prídu aj milovníci vône

nových kníh, keď navštívia príjemné kníhkupectvo s rozsiahlou ponukou domácich i zahraničných titulov zo všetkých oblastí.

Knížnica nezabúda ani na najmenších čitateľov či skôr objaviteľov krás i tajov malých perál múdrosti v podobe detských knižiek. Okrem vyhradenej časti s názvom *Questionarium*, slúžiacej na objavovanie a skúmanie, tu nájdeme rozsiahlu *Jocelyn Louise Anderson Children's Library* a *Early Learning Centre*. „Centrum včasného učenia podporuje ranú čitateľskú gramotnosť a poskytuje najmenším návštevníkom špeciálne miesto na čítanie, učenie sa i skúmanie. Čitateľské kútiky, miesta na rozprávanie, ihrisko, sanitárna miestnosť pre matky s deťmi, a to všetko na rozlohe 12 200 m².“

Zaujímavosťou podlažia Level2 je, že raz ročne (od septembra do novembra) sú priestory vyhradené pre miestnych spisovateľov. Autori v nich dokončujú svoje diela alebo študujú, ale hlavne sa stretávajú so svojimi čitateľmi a obdivovateľmi či nádejnými spisovateľmi, ktorí s radosťou privítajú skúsenosti od známych autorov, respektíve nado-

búdajú inšpiráciu najmä počas programov vede-
ných spisovateľmi. V menej rušných, pokojnejších
častiach knižnice vzniká priestor na poskytnutie
rozsiahleho knižného fondu, ale aj na špeciálne
služby pre užívateľov so špecifickými potrebami,
napríklad elektronické audioknihy, knihy v Brail-
lovom písme, špeciálne lupy, stoly pre vozičkárov,
počítače so softvéri s čítačkami, knihy s veľkými
písmenami či „hovoriace knihy“, ktoré sa samy
čítajú, a iné pomôcky nevyhnutné pre čo najefek-
tívnejšiu pomoc znevýhodneným osobám.

Level3 slúži predovšetkým na relax s dobrou kni-
hou či časopisom, videohrami alebo prednáškami na
tému mentálneho zdravia.

Najvyššia časť Level4 je tichým miestom na štú-
dium s pohodlnými kreslami či drevenými stolmi
s príjemným denným svetlom prenikajúcim cez veľ-
ké strešné „oko“, oddych a zaujímavé kurzy o kultúre

Indigo i galériou detských umeleckých diel – sôch
i obrazov.

ZÁVEROM

Ako možno nazvať jedným slovom knižnicu v Calgary?
Najlepšie to vystihuje slovo úl. Ľudský úl hemžiaci sa
návštevníkmi všetkých vekových kategórií, rozmanitého
zamerania, túžby a dôvodov návštevy. Je to centrum,
ktoré má na míle ďaleko od nudného skladu kníh, je to
miesto, ktoré dýcha, má bijúce srdce a neustály prívál
kyslíka v podobe návštevníkov, dychtiacich po kráse
a poznaní. Ak budete mať možnosť, navštívte *Calgary
public library*. Tak ako včely vždy nájdu cestu do svojho
úľa, aj človek, ktorý raz navštívi toto miesto, bude sa doň
vracať a usilovne rásť v poznaní.

ZDROJ FOTO

<https://snohetta.com/projects/407-calgary39s-new-central-library>

https://www.archdaily.com/905263/calgary-central-library-snohetta/5be0914008a5e5ff86000335-calgary-central-library-snohetta-image?next_project=no

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

<https://sk.fresheroll.info/publication/1171826/>

<https://www.dialogdesign.ca/assets/Media-Kits/Calgary-Central-Library-Media-Kit.pdf>

<https://calgarylibrary.ca/read-learn-and-explore/central-library>

<https://snohetta.com/projects/407-calgary39s-new-central-library>

https://www.archdaily.com/905263/calgary-central-library-snohetta/5be0914008a5e5ff86000335-calgary-central-library-snohetta-image?next_project=no

<https://www.youtube.com/watch?v=vaMf6vo9ut4>

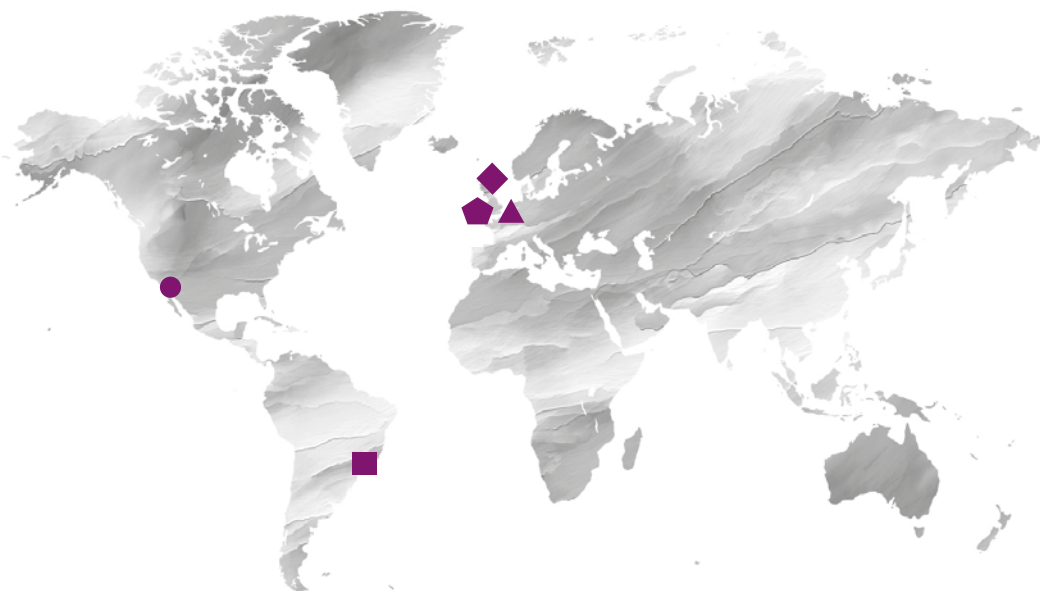
<https://pdf.archiexpo.com/pdf/cambridge-architectural-mesh/2018-catalogue/62232-320384.html>

https://events.calgarylibrary.ca/Media/Registration/Nov_Dec2018.pdf

<https://snohetta.com/project/42-norwegian-national-opera-and-ballet>

ZAUJÍMAVOSTI ZO SVETOVÝCH KNIŽNÍC

Rubriku pripravila PhDr. Renáta Šmidová (projekt@svkpo.gov.sk)
zo Štátnej vedeckej knižnice v Prešove.

● SVETLÁ, KAMERA, KNIŽNICA – MOTION PICTURE ACADEMY ARCHIVES

Akadémia filmových umení a vied (Academy of Motion Picture Arts and Sciences) je známa predovšetkým každoročným odovzdávaním cien Oscarov. Úspešný priebeh slávnostného večera pomáha pripravovať aj tím odborných knihovníkov a archivárov z knižnice *Margaret Herrick Library*, ktorá je súčasťou Akadémie. Knižnica je pomenovaná po priekopníckej knihovníčke, ktorá dve desaťročia pôsobila ako výkonná riaditeľka organizácie, a obsahuje milióny archívnych položiek – od kníh a scenárov až po fotografie a plagáty.

Knižnica je (zvyčajne) otvorená pre verejnosť, ale ak je vo výnimočných prípadoch zatvorená (ako napríklad počas pandémie COVID-19), zamestnanci poskytujú rešeršné a referenčné služby prostredníctvom e-mailu. Mnohí z návštevníkov knižnice sú práve odborníci z kinematografických štúdií a filmoví zamestnanci spolupracujúci s filmovými tvorcami, ktorí sa venujú výskumu pripravovaných projektov. (Napríklad, ak niekto nakrúca

film o Hitchcockovi, môže sa inšpirovať materiálmi priamo z knižnice.) I napriek tomu, že zamestnanci knižnice nie sú počas slávnostného ceremoniálu udeľovania Oscarov priamo na javisku, zohrávajú dôležitú úlohu na príprave tejto významnej filmovej udalosti v zákulisí. Referenční knihovníci vyhľadávajú historické zaujímavosti, ktoré môžu diváci počuť pri preberaní cien či vyhlasovaní víťazov, a archivári fotografií poskytujú snímky na spomienkovú časť *In Memoriam*. Pre samotných filmových fanúšikov sú archívy knižnice pokladom. Prostredníctvom fotografií z natáčania – hlavne mimo kamier – môžu nahliadnuť do tajov a čarovného sveta filmu.

V súčasnosti má knižnica takmer 70 zamestnancov. K ich činnostiam (obzvlášť odborných knihovníkov a archivárov) patrí okrem už spomenutých služieb aj uchovanie histórie filmovej tvorby pre ďalšie generácie, ale aj šírenie dejín filmu a zdôraznenie významu a prínosu kinematografie.

Zdroj:

<http://www.ilovelibraries.org/article/lights-camera-library-behind-scenes-motion-picture-academy-archives>

■ ZAUJÍMAVÁ HISTÓRIA NÁRODNEJ KNIŽNICE V RIO DE JANEIRO

Biblioteca Nacional do Brasil v Rio de Janeiro je najväčšia knižnica v Latinskej Amerike.

História knižnice a jej existencia je úzko spätá s prírodnou katastrofou, ale aj s inváziou napoleonských vojsk.

1. novembra 1755 mohutné zemetrasenie zničilo takmer celé mesto Lisabon, hlavné mesto Portugalského kráľovstva. Počas otrasov zahynulo okolo desaťtisíc ľudí, nespočetné množstvo budov sa zmenilo na trosky, pričom zničená bola aj *Kráľovská knižnica* vo vnútri zdevastovaného kráľovského paláca, v tom čase považovaná za jednu z najlepších a najdôležitejších v Európe. Krátko po zemetrasení portugalský kráľ Jozef I. zorganizoval výstavbu novej *Kráľovskej knižnice* a v priebehu polstoročia sa zbierka rozrástla o mnoho cenných kníh a grafičiek. Hrozba ďalších zemetrasení viedla k úvahám o presune celej zbierky do portugalskej kolónie v Brazílii a napokon napoleonské vojny dali kráľovskej zbierke posledný impulz smerom k Novému svetu. Po vtrhnutí francúzskych vojsk do Portugalska v roku 1807 sa vtedajší portugalský vládca princ Ján Braganzský rozhodol utiecť aj s ostatnými členmi kráľovskej rodiny do Brazílie. Zhromaždenú zbierku z kráľovskej knižnice nechal naložiť na portugalskú flotilu a priviezť do Brazílie v niekoľkých várkach. Spočiatku boli knihy uložené v nemocnici *Hospital da Ordem Terceira do Carmo*, ale budova neposkytovala dostatočnú ochranu cenných predmetov. Princ regent rozhodol, že postavia novú knižnicu, a tak sa začalo s výstavbou brazílskej národnej knižnice. 29. októbra 1810 založil princ Ján na brazílskej pôde novú *Kráľovskú knižnicu*, z ktorej sa neskôr stala *Brazílska národná knižnica*. V čase svojho vzniku obsahovala viac ako 60 000 kníh, rukopisov, inkunábul, rytín, máp, mincí, medailí a iných predmetov.

Knižnica sa postupne rozrastala prostredníctvom nákupov, darov a povinných kópií tlačených materiálov z Portugalska, preto bolo potrebné postaviť vyhovujúcejšiu budovu. Základný kameň súčasnej budovy bol položený 15. augusta 1905 a slávnostné otvorenie knižnice sa uskutočnilo 29. októbra 1910. Vybudovanie *Národnej knižnice v Brazílii* viedlo k novému spôsobu spravovania knižníc. V roku 1911 Manuel Cicero Peregrino da Silva spustil národný súborný katalóg brazílskych knižníc s cieľom objektívne kategorizovať jednotlivé položky. Založil prvý kurz knižničnej vedy v Južnej Amerike.

V súčasnosti je v zbierke *Biblioteca Nacional do Brasil* okolo desať miliónov položiek a UNESCO ju považuje za jednu z hlavných národných knižníc na celom svete. Od oficiálneho dekrétu z roku 1907 brazílski vydavatelia povinne zasielajú do knižnice jednu kópiu z každého vydaného titulu, a tak je zabezpečený stály rast zbierky.

Zdroj:

<https://www.bn.gov.br/en/about-bn/competence-and-activities>

<https://www.bn.gov.br/en/about-bn/locations>

<https://www.bn.gov.br/en/about-bn>

<https://www.bn.gov.br/sobre-bn/historico>

<https://www.atlasobscura.com/places/biblioteca-nacional-do-brasil>

<https://theculturetrip.com/south-america/brazil/articles/10-reasons-to-visit-the-national-library-of-brazil-in-rio-de-janeiro/>

https://en.wikipedia.org/wiki/National_Library_of_Brazil

<https://www.scielo.br/j/ea/a/jbm7KYtJrdR-VW8WQDhjQ57C/?lang=pt>

<https://www.itinari.com/national-library-in-rio-the-largest-library-in-latin-america-iad9>

▲ KNIŽNICE VYPLIENENÉ NACISTAMI

Počas druhej svetovej vojny nacistické vojská okupujúce Belgicko od augusta 1940 – do februára 1943 vyplienili okolo 150 knižníc a ukradli takmer 300 000 kníh. Za krádeže bola zodpovedná špeciálna nemecká jednotka „Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg“ (ERR), ktorú v roku 1940 založil Alfred Rosenberg, vedúci ideologických programov nacistickej strany, s cieľom ukoristiť židovské a slobodomurárske písomnosti na vlastný výskum a propagandu, a tak zabrániť šíreniu publikácií medzi nacistickými nepriateľmi.

Židovské organizácie *Conference on Jewish Material Claims Against Germany* a *World Jewish Restitution Organization* vytvorili projekt *Documenting Nazi Library Plunder in Occupied Belgium and Limited Postwar Retrieval* (*Dokumentácia plienenia nacistickej knižnice v okupovanom Belgicku a limitované povojnové získavanie*), aby upozornili na túto menej známu kapitolu dejín holokaustu. Jeho prvá časť *Library Seizures in Belgium by the Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR) s prílohou Victimized Owners, Quantities of Loot, and Book Shipments to the Reich, 1940 – 1944* bola spustená v októbri 2020 a upravená v júli 2021.

Návštevníci si môžu pozrieť digitalizované zoznamy, grafy a registre s podrobnosťami o ukradnutých textoch. Výsledky výskumu a projektu tak môžu slúžiť ako zdroj spomienok pre preživších holokaustu a ich rodiny i belgicko-židovskú komunitu, ale aj ako poznatky pre vedcov z celého sveta.

Súčasný projekt sa skladá z dvoch častí. Zatiaľ čo prvá časť projektu poskytuje verejnosti uchované záznamy o činnosti špeciálnej nemeckej jednotky v Belgicku a o konfiškácii kníh z inštitucionálnych aj osobných knižníc, druhá časť je zameraná na postupné a plánované znovunadobudnutie odcudzených kníh. Vedci totiž zistili, že niektoré z textov boli „ukradnuté dvakrát“ – najprv sa ich zmocnili nemecké vojská a potom po skončení vojny zas sovietski vojaci. V posledných 30. rokoch boli niektoré z publikácií vrátené do Belgicka, ale tisíce textov údajne zostalo v Rusku. Počas druhej svetovej vojny nacisti ukradli alebo zničili aj nespočetné množstvo umeleckých diel, rukopisov a artefaktov. Úsilie o reštitúciu umenia vydrancovaného nacistami stále pokračuje. Vedci počas výskumu identifikovali 136 zo 150 „pracovných projektov“ o konfiškácii knižníc, ktoré uskutočnila špeciálna jednotka ERR. Rabovacie horúčky postihli 113 jednotlivcov, resp. rodín a 32 inštitúcií. Okrem židov a slobodomurárov boli obeťami aj socialisti, komunisti, liberálni profesori, politické elity a frankofilské inštitúcie ako jezuiti. Tím vedcov v minulosti publikoval výsledky z predchádzajúcich výskumov o francúzskych knižniciach a v súčasnosti sa usiluje zdokumentovať aj drancovanie holandských knižníc jednotkami ERR.

Je potrebné dodať, že nemecká špeciálna jednotka ERR zhromaždila státisíce kníh z celej Európy, zhabala zväzky textov zo židovských inštitúcií v Paríži, pátrala po publikáciách, ktoré sa obyvatelia Amsterdamu snažili pred Nemcami skryť a konfiškovali aj knihy, ktoré po sebe zanechali židia utekajúci pred nacistami. Rosenberg dúfal, že tieto ukoristené predmety umiestni do budovy „*Hohe Schule*“, teda do plánovaného vzdelávacieho a výskumného centra v Bavorsku, ktoré malo vtedy obsahovať 500 000 zväzkov a auditórium. Podľa projektu ERR ďalší nacistickí vodcovia pripravili dopĺňujúcu zložku k programu – univerzitnú a ideovo orientovanú inštitúciu a výskumné centrum zaoberajúce sa „židovskou otázkou“ vo Frankfurte.

Zdroj:

<https://www.smithsonianmag.com/smart-news/online-project-documents-libraries-looted-nazis-180976486/>

https://www.errproject.org/looted_libraries_be.php

◆ KNIŽNICA HNUZIA ROBOTNÍCKEJ TRIEDY V MANCHESTRI

Knižnica hnutia robotníckej triedy (The Working Class Movement Library) v Británii začala svoju činnosť v 50. rokoch minulého storočia ako vlastná zbierka Edmunda a Ruth Frowovcov. Zakladatelia boli hrdí na to, že ich láska ku knihám vytvorila jedinečný a hodnotný zdroj poznania pre ľudí, ktorí sa chcú dozvedieť viac o živote a politickom presvedčení pracujúcich ľudí.

Zbierka v podobe rôznych artefaktov zachytáva príbehy britských robotníckych tried od najskorších dní industrializácie až po súčasnosť, viac ako 200-ročnú históriu organizovania a vedenia kampaní mužmi a ženami, ale i skutočné životné príbehy rodín, a tak poskytuje zaujímavý pohľad na každodenný život pracujúcich ľudí, ich myšlienky, nádeje, obavy a úlohy, ktoré zohrávali dôležitú rolu pri významných udalostiach tej doby.

V knižnici sa nachádzajú informácie o životoch ľudí, ktorí pracovali ako výrobcovia hodvábu, kefári, krajčíri, kotlári, ale aj o odborových robotníckych organizáciách v Británii, v ktorých sa ľudia spojili, aby zlepšili svoje pracovné podmienky. Väčšina informácií o politike, kampaniach, štrajkoch, protestoch, kreativite a kultúre či o dôležitých ľuďoch, ktorí viedli aktivistický život, a medzinárodných udalostiach, ako napríklad španielska občianska vojna a írská história, je obsiahnutá v knihách, brožúrach alebo letákoch. Ďalšie príbehy rozprávajú fotografie, transparenty a magnetofónové nahrávky. Najstaršie položky pochádzajú zo 60. rokov 18. storočia. V zbierke sa taktiež nachádzajú niektoré z prvých dokumentov odborových zväzov z 20. rokov 19. storočia, zaujímavé informácie o sufražetskách, artefakty o masakri v Peterloo z roku 1819, správy o živote v prvej línii španielskej občianskej vojny, životné príbehy obchodníkov snažiacich sa prežiť, ako aj archív Jima Allena, scenáristu z Manchestru, ktorý pracoval na seriáli *Coronation Street* a spolupracoval s filmovým režisérom Kenom Loachom.

V roku 1971 sa knižnica stala charitatívnou spoločnosťou. Frowsov dom však kapacitne rozsiahlej zbierke v 80. rokoch 20. storočia nevyhovoval, bol takmer „na prasknutie“, a preto sa nádherná knižnica v roku 1987 presťahovala do viktoriánskej budovy *Jubilee House on Salford Crescent*. Knižnica sa v súčasnosti nachádza iba 15 minút chôdze od centra Manchesteru. Jej zbierka sa však i naďalej rozrastá o fascinujúce dary od agitátorov, aktivistických skupín a odborových zväzov.

Zdroj:

<https://www.independentlibraries.co.uk/working-class-movement-library>
<https://www.wcml.org.uk/about-us/about-wcml/>

◆ PRVÁ BEZPLATNÁ VEREJNÁ VÝPOŽIČNÁ KNIŽNICA V ŠKÓTSKU

Knižnica a škola v Innerpeffray v Škótsku bola založená v roku 1680 lordom Davidom Drummondom z Madertie ako prvá bezplatná verejná knižnica v Škótsku, ktorá ponúkala zadarmo knihy bežným ľuďom. V tom čase to bol neobvyklý čin, pretože David Drummond nielenže sprístupnil svoju zbierku kníh miestnym ľuďom bezplatne, ale aj vytvoril fond na jej údržbu. Želal si, aby knižnica i škola priniesli komunite úžitok, a tak zanechal dedičstvo 5 000 škótskych Merkov (strieborných mincí) na jej fungovanie a zodpovednosť za ňu prenechal svojim nástupcom. V roku 1739 zdedil Robert Hay Drummond panstvo Innerpeffray, ako aj zodpovednosť za knižnicu i školu. Keďže s panstvom získal i potrebné finančné prostriedky, tak poveril architekta Charlesa Freebairna, aby navrhol a postavil novú knižnicu, ktorej budova bola otvorená v roku 1742. Ľudia z miestnej komunity ju používali až do roku 1968. *Škola Innerpeffray* bola založená v rovnakom čase ako knižnica a fungovala do roku 1947.

Knižnica obsahuje knihy nielen zo 16. storočia, ale aj zo súčasnosti, najstaršia kniha pochádza z roku 1503. Zbierka knižnice pozostáva z rozmanitých kníh o čarodejníctve, zvieratách, poľnohospodárstve, medicíne a európskych dejinách, ale nachádza sa v nej i atlas zo 17. storočia. Na základe druhovej a žánrovej rozmanitosti najstarších kníh (okolo 400 zväzkov z pôvodnej zbierky) môžeme prvého majiteľa knižnice charakterizovať ako človeka s rôznymi záujmami, venujúceho sa histórii, právu, politike, záhradníctvu a činnosti gentlemanov, ku ktorej patrilo tiež poľovníctvo a česť, ale aj náboženské rozjímánie a diskusia. V 18. storočí arcibiskup Robert Hay Drummond doplnil zbierku novými knihami. *Register požičiavateľov* – ručne písaný záznam všetkých miestnych obyvateľov, ktorí si prišli vypožičať knihy, je pravdepodobne najcennejšou knihou knižnice.

V súčasnosti rodiny z celého sveta vyhľadávajú v Registri svojich predkov i s ich rukopisom, ale zároveň si môžu poprezeráť knihy, ktoré si požičali ich predkovia, prečítať vzácne knihy z rozmanitej zbierky a vystopovať tak rodiny, ktoré si našli čas na čítanie v snahe získať vedomosti, vzdelanie alebo zabaviť sa.

Knižnica organizuje po celý rok zaujímavé podujatia, výstavy zo zbierok, hudobné i spoločenské akcie, a to všetko s cieľom získať finančné prostriedky na prevádzkové náklady a špeciálne projekty.

Zdroj:

<https://www.independentlibraries.co.uk/library-of-innerpeffray>
<https://innerpeffraylibrary.co.uk/#&panel1-1>
<https://innerpeffraylibrary.co.uk/>

ZOMREL VILIAM TURČÁNY

MGR. PETER CABADAJ

On 9 May 2021, the notable Slovak poet, translator and literary scholar Viliam Turčány died at the age of 93. He was active in Slovak cultural, artistic and scientific life for almost sixty years. Turčány is the author of numerous collections of poetry, literary works and award-winning translations of world literature. The translation of Dante's Divine Comedy takes precedence over his translation work.

Keywords: Viliam Turčány; Slovak poets; Slovak translators; Slovak literary scholars

✉ petercabadaj5@gmail.com

Dňa 9. mája 2021 zomrel v Domove seniorov sv. Jána v Šelpiciach pri Trnave vo veku 93 rokov PhDr. Viliam Turčány, CSc., Dr. h. c. Opustil nás významný básnik, prekladateľ, literárny vedec a charizmatický človek, ktorý bol šesť decénií neodmysliteľnou súčasťou slovenského kultúrneho, umeleckého i vedeckého života.

Na tento svet prišiel 24. februára 1928 v západoslovenskej vinohradníckej obci Suchá nad Parnou, kde vychodil ľudovú školu. Maturoval na Štátnom gymnáziu v Trnave (1947), vyštudoval kombináciu slovenčina – francúzština na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1952). Krátky časový interval pracoval ako redaktor v nakladateľstve poľnohospodárskej literatúry Oráč, od roku 1952 až do svojho odchodu na zaslúžený odpočinok bol vedeckým pracovníkom v literárnovedných ústavoch Slovenskej akadémie vied, dva roky pôsobil ako lektor na Univerzite Instituto Orientale v Neapole (1970 – 1972).

Viliam Turčány (Foto Igor Grossmann, zdroj LA SNK, ST 59/6)

PRÍSLUB KATOLÍCKEJ MODERNY

Spomedzi trnavských gymnazistov, ktorí prispievali do študentského časopisu *Jas*, sa od počiatku javil ako vyzretý básnický i prekladateľský talent. Už v časopiseckých juveniliách (1946 – 1949) kládol akcent na formu básne (viazaný verš, strofická kompozícia, eufónia, invenčný rým). Zjavne v nich dominuje náboženská tematika, duchovné prvky a spirituálne ladenie, o čom veľavravne svedčia už samotné názvy jednotlivých „básní mladosti“ (*Veniec Madone, Prosa k anjelovi strážnemu, K svätému Cyrilovi a Metodovi, Viera, Púte, Vianočný list Ježiškovi, Betlehemska hviezda, Vianočné slovo* a iné).

Oprávnene možno konštatovať, že Viliam Turčány vstupoval do slovenskej povojnovej literatúry ako nádejný katolícky tvorca, s hlbokým, v ľudovej viere ukotveným kresťanským cítením a presvedčením. Bol príslubom a mal byť veľkou posilou Katolíckej moderny z laickej strany – avšak so silanovskou inšpiráciou. Literárna história totiž registruje jeho verejné priznanie, že „začal básniť, keď sa mu do rúk dostala Silanova zbierka *Kým nebudeme doma* (1943), čiže po stretnutí s dielom autora, ktorý bol – ako dávno pred ním Ján Hollý – kňaz i básnik v jednej osobe“. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že Janko Silan písal v rámci

Katolíckej moderny najrýdzejšiu náboženskú poéziu, rešpektujúc klasické tradície i tvarové zretele. Mladého Turčányho inšpiroval myšlienkovovo aj formálne, pričom ho uviedol do výsostnej oblasti náboženskej tvorby. Hneď po komunistickom prevrate vo februári 1948 ale bolo nad slnko jasné, že totalitný ateistický režim bezohľadne zlikviduje (aj) všetky ohniská katolíckej literatúry a kultúry, čo malo zásadný vplyv i na talentovaného básnika.

BÁSNICKÁ TVORBA

Prvá kniha veršov *Jarky v kraji* (1957) mu tak vyšla až tesne pred dovŕšením tridsiatky. Získal za ňu Cenu Ivana Kraska – najlepší debut roka. Zbierku možno označiť za nepriamu polemiku s dobovou zjednodušenou poetikou literárneho schematizmu. Neskôr, po istom uvoľnení formy v knihe *V toku* (1965) a čiastočne tiež v zbierke *U kotvy* (1972), sa vo svojich básnických opusoch vrátil ku klasickým tvarom poézie (*Aj most som ja*, 1977; *Srdce DrSc.*, 1987; *Oheň z Neho*, 1992, *Rada a dar*, 1995; *Srdce zve*

a vyzváňa, 1998; *V okraje jarkov*, 2000; *Obrazy, čiže Mária i nám*, 2002). Virtuózne zvládnutie klasických foriem a zvolené tematické okruhy radia Turčányho dlhodobo medzi najčítanejších slovenských básnikov, čo potvrdzujú aj viaceré výbery z jeho lyriky (*Oliva*, 1974; *Piesne*, 1978; *Zrkadlová sieň* a *Až do najsladších končín*, oba 1988; *Učítelia národov*, 1990; *Kráľovstvo ducha*, 1992; *Prsteň*, 2007). Pozoruhodné sú aj tituly, v ktorých tvorca majstrovsky prebásnil vizuálne impresie z umeleckých opusov; či už je to kniha archeológa Jozefa Vladára *Venuše slovenského praveku* (1979) alebo fascinujúce dielo zostavené z ilustrácií Vincenta Hložníka *Rozhovor* (1984).

Zhodne s literárnou kritikou možno konštatovať, že Turčányho básnický jazyk je priamy a rozvíja hodnoty tradičnej poézie. Písal v náročných veršovaných štruktúrach, pričom majstrovsky dokázal zúročiť celé bohatstvo figuratívnej reči poézie. Šikovne uplatňoval „zvukohru, paronomáziu, aliteráciu, kalambúr, anaforu, epiforu či epanastrofu a iné, tiež trópy – metonymiu, personifikáciu, epitetá, prirovnania, básnický kontrast... Na dosiahnutie umeleckého zámeru vedel využiť celú škálu jazyka. Palindrómy sú zároveň nositeľmi významov“ (G. Spustová Izakovičová). Mimoriadny akcent kládol Turčány na výber slov a jazykových prostriedkov, aplikovanie horizontálnych i vertikálnych rýmov, spevavosť. Fundamentálnymi piliermi imaginácie boli v jeho prípade hlavne korene slov a eufonické figúry, vytváranie zvukových obrazcov a funkčné zužitkovanie prekvapivých hier (doslova žonglovania) s lexikálnymi významami slov. Konečný formálny tvar básne charakterizuje precízna stavba verša s humanistickým posolstvom a nefalšovaná radosť z jazyka.

Interesantnou látkou na dôkladnejšie skúmanie je i výber tém Turčányho poézie. Niektoré registrujeme v jeho básnickej tvorbe od začiatku, iné pribúdali plynutím času, čo bezprostredne súviselo s rozvíjajúcou sa erudíciou básnika, prekladateľa a literárneho vedca.

REMINISCENCIE

*Mám svoje mesto rád s tým vencom promenád,
kde svrčkovia i z blát vám spustia serenádu,
kde z balkónov i z vrát sa klonia vnady vnád,
čo držia patronát – čo v meste majú vládu.*

Toto svoje vyznanie adresoval básnik Trnave, ktorá ho ako historické mesto, respektíve centrum

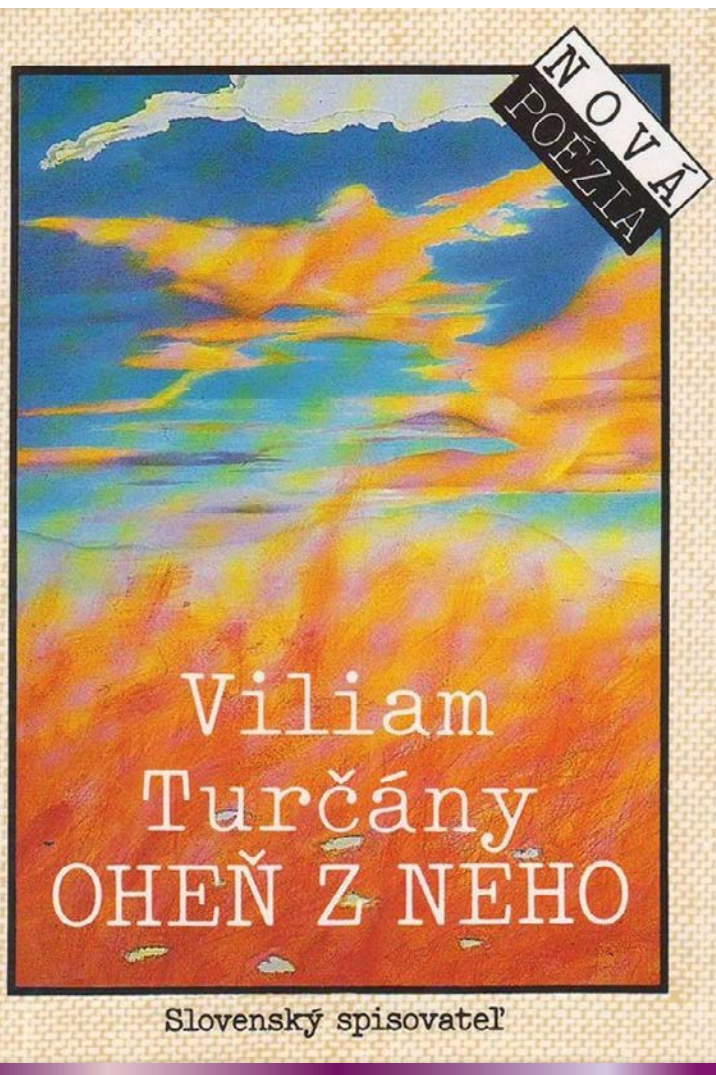
duchovného života, kultúry a vzdelanosti hlboko ovplyvnila. Isteže, vrúcny vzťah prechovával aj k rodnej dedine Suchá nad Parnou. My však ešte zostaneme aspoň chvíľku v slovenskom Ríme, kde prežil stredoškolské letá. „*Mal som to šťastie*,“ – spomína v jednom interview – „*že sme tvorili silné ročníky so záujmom o vzdelanie a literatúru. Vedomie, že nie som sám, že predom mnou boli na gymnáziu takí študenti ako Mihálik či Válek, ma veľmi inšpirovalo a povzbudzovalo k tvorbe. Bezprostredne som mal pred sebou silnú skupinu mladých básnikov a literátov, podnecovali ma aj moji spolužiaci. S poéziou som sa tak stretával i v konfrontácii s nimi. Pre našu tvorbu bolo dobré aj to, že vychádzal zborníček Trnavský gymnazista, v ktorom sme publikovali. V ňom bol zverejnený aj Podrealistický manifest, ktorý som ako oktáván v marci 1947 vyhlásil so spolužiakom Jánom Darolom. Bol myslený spolu vážne, spolu humorne. Tak to brali aj pedagógovia, ktorí sa nás pýtali, či si robíme iba špás, alebo to myslíme vážne. Bolo tam jedno i druhé.*“

CYRILLO-METODSKÁ TÉMA

Kardinálnym spôsobom prispel Viliam Turčány ako básnik, prekladateľ i literárny vedec k šíreniu a erudovanej propagácii dedičstva slovanských apoštolov a spolupatrónov Európy svätých Cyrila a Metoda. Premostením ich univerzálneho odkazu do súčasnosti jedinečne sprítomnil svojou tvorbou obraz o duchovnom, pedagogickom, kultúrnom a umeleckom účinkovaní solúnskych bratov medzi našimi predkami. Zároveň cez prizmu vlastnej básnickej reflexie priniesol originálny pohľad na charakter, význam a dôsledky ich civilizačnej misie.

Priestorové dôvody neumožňujú uviesť všetky Turčányho diela zrkadliace túto látku. Obmedzíme sa len na niektoré z nich. Šiesta autorova kniha veršov *Oheň z Neho* – s palindrómom v názve – obsahuje tiež *Cyrillo-metodské zlomky* z roku 1969 (uverejnené boli aj v triptychu *Učítelia Slovanov*, ktorý v roku 1990 k Dňom slovanského písomníctva a kultúry vydala Matica slovenská). Tento minicyklus možno oprávnene vnímať ako „lyrický pendant Cyrillo-Metodiády“. Básnik v edičnej poznámke uvádza, že zbierka *Oheň z Neho* je vyslovením vďačnosti Jánovi Hollému a jeho historickým predchodcom Cyrilovi a Metodovi. Charakterizovať by sa ju dalo ako „slávu slovenského slova, jeho skry-

tých významových vrstiev a možností“. Jednotlivé znelky, ódy, žalmy, modlitby, prosby, výzvy, popevky a podobenstvá oživujú cyrilo-metodskú tradíciu, pričom – v kontinuite hodnôt kresťanskej Európy – sú adresované vlastnému spoločenstvu i susedným národom, obracajú sa tiež k Bohu. V básňach nechýbajú ani „vdakospěvy“ osobnostiam, ktoré túto tradíciu plynutím času udržiavali pri živote, neúnavne prehlbovali a rozvíjali.

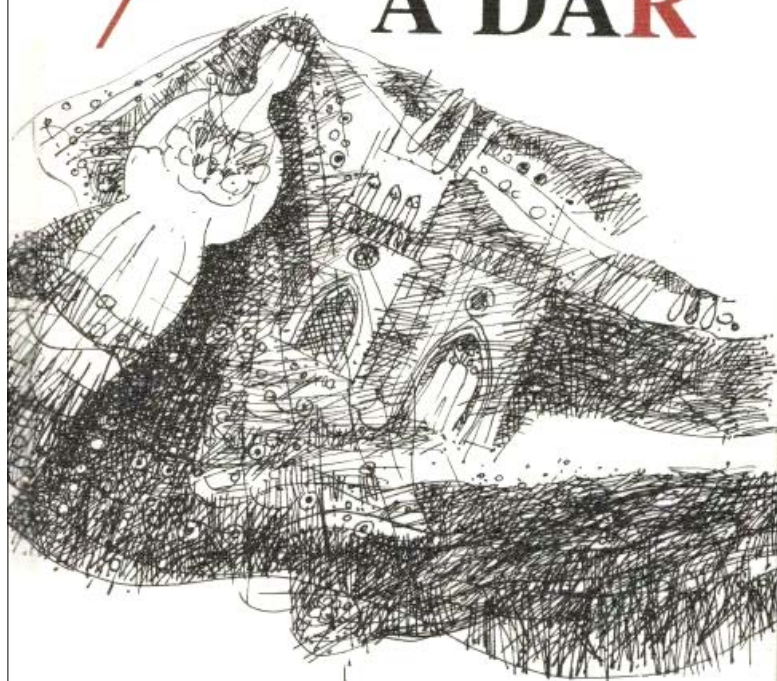

Súbor veršov *Rada a dar*, opätovne s palindrómom v názve, má trojdielnu časť (*Hlaholica, Dar, Iskoni bie Slovo*), ktorá vyznieva ako návod, kde hľadať prameň živej vody: v Božom Slove, za čo treba ďakovať vierozvestom Cyrilovi a Metodovi. Z knihy adekvátne vyžaruje Turčányho hlboký, intenzívny vzťah k jazyku, čo dosvedčujú aj názvy niekoľkých básní (*Dar jazyka, Slovenčina* a iné). Podľa interpretácie Evy Fordinálovej tvorca v závere svojho diela „naznačuje líniu: Boh – Cyril a Metod, Holly, Hviezdoslav – a my“.

Viliam Turčány

RADA A DAR

Brilantné Turčányho prebásnenie *Proglasu* zo staroslovienciny do modernej slovenskej reči a fundované texty, ktoré o tomto opuse Konštantína Filozofa napísal, zaraďujú našich dávnych predkov do kontextu a súradníc kultúrnych národov vtedajšej Európy.

ŠPIČKOVÝ PREKLADATEĽ

Mimoriadne bohatá prekladateľská činnosť zahŕňa klasickú taliansku (Michelangelo Buonarroti, výbery poézie od sicílskej školy cez stredovek a renesanciu až po začiatok 20. storočia), francúzsku (P. de Ronsard, S. Prudhomme, F. Villon, P. Verlaine, Ch. Baudelaire...), antickú (Vergílius, Ovídius...), nemeckú (H. Heine...), maďarskú (S. Petöfi...) a inú poéziu (napríklad aj swahilskú ľudovú tvorbu). Osobitný literárny a kultúrny význam majú preklady jednotlivých častí Danteho legendárnej *Božskej komédie*: (*Peklo*, 1964 – v spolupráci s Jozefom Felixom; *Očistec*, 1982; *Raj*, 1986).

Vo svojich prekladoch minuciózne a dôsledne ako hodinár preosieval každý význam transponovanej reči, aby sa pri interpretácii v inom kultúrnom a spoločenskom kontexte nestratil ani v jedinom slove žiadny

odtieň, nuansa, oživujúci impulz. Vlastnou trpezlivosťou akoby Turčány učil recipienta v ére obrovského prebytku slov, ktoré masívne tiahnu bez zastavenia a korelácií, vrátiť sa k elementárnemu porozumeniu slova – k tomu, čo bolo na začiatku. Zainteresovaní vedia, že trvale chcel prispieť k utíšeniu mysle a vášní, aby sme nanovo začuli to, k čomu slovo odkazuje.

Bravúrne preklady Viliama Turčányho, za ktoré získal viaceré domáce i medzinárodné prestížne ocenenia, charakterizuje maximálne rešpektovanie formy a štýlu, čím vniesol do slovenského literárneho kontextu nový kvalitatívny rozmer. Nehovoriac už o tom, že kľúčovo prispeli k šíreniu dobrého mena slovenskej prekladateľskej školy v medzinárodných reláciách.

Ako literárny vedec sa systematicky venoval skúmaniu poetologicko-verzologických otázok slovenskej poézie, jej vzťahom k inonárodným literatúram, ako i tematike básnického prekladu. Zavŕšením bádateľskej činnosti je dvojzväzkový výber z Turčányho štúdií *Cestami poézie* (2003). Medzi významné tituly tejto proveniencie nesporne patria i monografie *Na krásnu záhradu Hollého Jána* (1972), *Petrarcov vavrín* (1974 – s vlastnými prekladmi tvorby slávneho talianskeho básnika a predstaviteľa renesančného humanizmu) a *Rým v slovenskej poézii* (1975). Výber z poézie Jána Hollého v interpretácii Viliama Turčányho (1975) označila Eva Fordinálová za „priam kultúrnu senzáciu a najkrajší prejav vzťahu slovenskej inteligencie k nášmu múdroskromnému obrovi.“

*My nevieme, čím komu sme.
Prsteň sa z prsta pokľzne –
a bol tam iba krátky čas.*

*A možno tá a možno ten,
preň nemali sme na prsteň,
žije, žiť bude navždy v nás.*

*Či o prsteň, či o ten prs,
a prameň síl i plameň slz,
deti i muži zápasia.*

*Čím komu sú, to nevedia.
No dušiam slasť sa v speve dá
i z tých, čo pre nich trápia sa.*

*Možnože ten a možno tá...
Kto z nás ten uzol rozmotá?
Skĺzol sa prsteň? – Neskĺzni!
Len dobrý Boh – ten všetko vie.
Kto v skutku z Jeho svedkom je,
vie, že sme všetci príbuzní.*

*Len – pred dňom veľkej rozlúčky –
nemeňme prsteň na slučky
a na dni vzbúr a toporov!
My nevieme, čím komu sme.
Ale sa ešte pokúsme
byť všetci všetkým oporou.*

(báseň *Prsteň* z rovnomenného výberu básní, 2007)

RYTIER A PEVEC

Pri príležitosti 90. narodenín vyšla v rodnej obci Suchá nad Parnou monografia *Viliam Turčány: Rytier a pevec* (2018). Editorka Gabriela Spustová Izakovičová v záverečnom sumarizačnom texte uvádza, že autor „vo svojich básňach reflektuje život, ktorý ho postretol, so všetkými jeho nuansami. Vyjadruje sa v nich ku všetkému, čo v živote pokladal za cenné, dôležité a hodné pamäti vekov, no nepohrda ani témami všedného dňa. V jeho diele rezonuje viera v dobro, krásu a lásku, sebareflexia a reflexia sveta, jazyka a literatúry. Za svedkov a garantov nadčasových myšlienok si k svojej poézii prizýva veľkých básnikov a mysliteľov, súčasných i minulých, vrátane kníh Svätého písma. Svojím vzdelaním stavia most k literárnej tradícii, na ktorú je hrdý a dokáže ju vo svojej tvorbe majstrovsky využiť.“ Tieto slová už azda nepotrebujú nijaký ďalší komentár.

Čeť pamiatke Viliama Turčányho!

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

ČERVENÁK, Andrej (editor). 2004. *Život a dielo Viliama Turčányho*. Nitra : Spolok slovenských spisovateľov & Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa. 200 s.

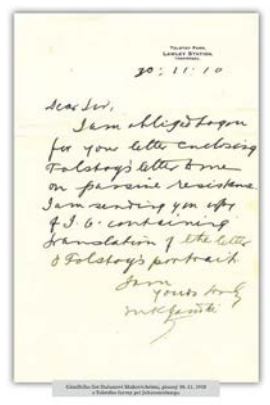
PAŠTEKA, Július. 2002. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava : Lúč, s. 369 – 383.

SPUSTOVÁ IZAKOVIČOVÁ, Gabriela. 2018. *Rytier a pevec Viliam Turčány*. Suchá nad Parnou : RUAH, 239 s.

ŠABÍK, Vincent. Básnikova rekurzia. In *Slovenské pohľady*. Roč. 109 , č. 4 (1993), s. 113 – 121.

OSADENIE SOCHY MÓHANDÁSA KARAMČANDA GÁNDHÍHO (1869 – 1948)

pred budovu SNK, ktorú indická vláda v roku 2019 venovala Slovensku, sa stalo impulzom pre zostavenie zborníka *Slováci a Gándhí*. Zborník z dielne Národného biografického ústavu SNK obsahuje príspevky rôznorodých žánrov – odbornými štúdiami počnúc a krátkymi úvahami a osobnými spomienkami končiac – ktoré reflektujú život a filozofiu tohto snáď najznámejšieho pacifistu a bojovníka za nezávislosť Indie. Kniha prostredníctvom uverejnených pôvodných prameňov zároveň odhaľuje doteraz neprebádané vzťahy medzi Gándhím a našimi slovenskými predkami.

„Dílo bylo připraveno k výročí narození Mahátny Gándhího. Je proto přirozené, že jednotlivé příspěvky vyzdvihují především eticky nezpochybnitelné aspekty Gándhího působení a též – což je pro současného i budoucího čtenáře obzvláště zajímavé a přínosné – ohlasy jeho náboženského a politického myšlení, především myšlenky nenásilí, tak, jak rezonovaly ve slovenské společnosti 20. a počátku 21. století.“
(*Slováci a Gándhí*, s. 211)

PhDr. Jaroslav Strnad, Ph.D.
Orientální ústav Akademie věd ČR, Praha

